

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών
Π.Μ.Σ. «Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία»

Η συμβολή του ελληνοαμερικανικού Τύπου στη διαμόρφωση
της ιδεολογίας του ελληνοαμερικανισμού. Η περίπτωση του
Εθνικού Κήρυκα της δεκαετίας του 1920

Νικόλαος Ρετούδης

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Βασιλική Σειρηνίδου

Πάτρα, Ιούνιος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/ δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών
Π.Μ.Σ. «Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία»

Η συμβολή του ελληνοαμερικανικού Τύπου στη διαμόρφωση
της ιδεολογίας του ελληνοαμερικανισμού. Η περίπτωση του
Εθνικού Κήρυκα της δεκαετίας του 1920

Νικόλαος Ρετούδης

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Βασιλική Σειρηνίδου

Νικόλαος Αναστασόπουλος

Πάτρα, Ιούνιος 2025

*Στην οικογένειά μου,
για την υπομονή
και τη στήριξή της.*

Περίληψη

Η διαμόρφωση της ιδεολογίας του ελληνοαμερικανισμού και της διττής ταυτότητας των Ελλήνων των ΗΠΑ, συντελέστηκε στο εχθρικό για τους μετανάστες πλαίσιο της δεκαετίας του 1920, στο οποίο η ξеноφοβία, η προπαγάνδα υπέρ των γηγενών, τα ρατσιστικά ιδεολογήματα και η δράση της Κου Κλουξ Κλαν, συνοδεύονταν από τις πιέσεις για πολιτογράφηση και αφομοίωση. Οι αντίξοες συνθήκες κινητοποίησαν τη νεοαναδυόμενη μεσαία τάξη στο εσωτερικό των ελληνικών κοινοτήτων, η οποία κατασκεύασε μία ελληνοαμερικανική ταυτότητα συμβατή με τις αξίες της κυρίαρχης μεσαίας τάξης των γηγενών, διαχωρίζοντας τη θέση της από τους χαμηλότερης κοινωνικής στάθμης συμπατριώτες της. Η άρνηση των νεοελληνικών πολιτισμικών χαρακτηριστικών, η επίδειξη νομιμοφροσύνης προς τη χώρα υποδοχής και η υιοθέτηση της αρχαίας ελληνικής κληρονομιάς ως κυρίαρχο πολιτισμικό υπόβαθρο, οριοθέτησαν την ελληνοαμερικανική κοινότητα, διευκολύνοντας την ομαλή της ενσωμάτωση στην αμερικανική κοινωνία.

Η παρούσα εργασία έχει ως θέμα τη συμβολή του ελληνοαμερικανικού Τύπου στη διαμόρφωση της ιδεολογίας του ελληνοαμερικανισμού και ιδιαίτερα την περίπτωση του *Εθνικού Κήρυκα*, τη δεκαετία του 1920. Κύρια πηγή της εργασίας αποτελεί η στήλη *Η δημόσια συζήτησής μας*, την οποία απασχόλησαν ζητήματα όπως η εθνική περιχαράκωση, η άγνοια της αγγλικής, οι συνήθειες που αμαύρωναν τη φήμη της κοινότητας, ο αφομοιωτικός κίνδυνος και η στάση απέναντι στις πιέσεις της αμερικανικής κυβέρνησης για πολιτογράφηση. Ταυτόχρονα, η εργασία εξετάζει την εκδοτική δραστηριότητα του *Βιβλιοπωλείου του Εθνικού Κήρυκος* κατά την ίδια περίοδο, μέσα από τις σχετικές διαφημίσεις καταχωρήσεις στην εφημερίδα. Η πρωτοτυπία της εργασίας έγκειται στην προσπάθεια διερεύνησης της πολυεπίπεδης συμβολής του *Εθνικού Κήρυκα* στη διαμόρφωση του ελληνοαμερικανισμού, μέσα από το περιεχόμενό και τις εκδόσεις του, προκειμένου να αναδειχθεί ότι δεν αποτέλεσε μόνο φορέα καθοδήγησης και διαμόρφωσης ιδεολογίας, στην πορεία προς την πολιτογράφηση, αλλά και μέσο πειθάρχησης και εκπολιτισμού, με στόχο την αρμονική κοινωνική ένταξη και την πρόοδο των ομογενών.

Λέξεις-κλειδιά

Ιστορία, διασπορά, Αμερική, Τύπος, μετανάστευση, ελληνοαμερικανισμός.

The Contribution of the Greek-American Press to the Formation of Greek-Americanism Ideology. The Case of the *National Herald* of the 1920s

Nikolaos Retoudis

Abstract

The formation of Greek-Americanism ideology and the dual identity of Greeks in the United States, took place in the hostile context for immigrants of the 1920s, in which xenophobia, pro-native propaganda, racist ideologies, and Ku Klux Klan activity were accompanied by naturalization and assimilation pressures. The adverse conditions mobilized the newly emerging middle class within Greek communities, which forged a Greek-American identity compatible with the dominant native middle class values, distinguishing itself from its lower-class compatriots. The denial of Modern Greek cultural characteristics, the demonstration of loyalty to the host country and the adoption of ancient Greek heritage as the dominant cultural background, defined the Greek-American community, facilitating its integration into American society.

The present paper deals with the contribution of the Greek-American press to the formation of Greek-Americanism ideology, examining in particular the case of the *National Herald* newspaper, in the 1920s. The paper's main source is the column *Our Public Debate*, which dealt with issues such as ethnic entrenchment, ignorance of English, habits that tarnished the reputation of the community, the risk of assimilation and the attitude towards naturalization pressures. At the same time, the paper examines *National Herald Bookstore's* publishing activity during the same period, through its advertisements in the newspaper. The originality of the paper lies in the effort to highlight the multi-level contribution of the *National Herald* to the formation of Greek-Americanism, through both its content and publications, in order to highlight that it not only functioned as a vehicle for guidance and ideological formation, on the path towards naturalization, but also as a means of discipline and civilization, aiming at the harmonious social integration and progress of the diaspora.

Keywords

History, diaspora, America, press, immigration, Greek-Americanism

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	9
Κεφάλαιο 1. Η υπερατλαντική μετανάστευση.....	16
1.1. Το ελληνικό μεταναστευτικό ρεύμα προς τις ΗΠΑ.....	16
1.2. Αιτίες της μεταναστευτικής κίνησης της περιόδου 1890-1940.....	17
1.3. Το υπερατλαντικό ταξίδι.....	20
1.4. Εγκατάσταση και επαγγελματική αποκατάσταση.....	21
1.5. Οι πρώτες μορφές κοινοτικής οργάνωσης.....	23
Κεφάλαιο 2. Η διαμόρφωση του ελληνοαμερικανισμού κατά τη δεκαετία του 1920	25
2.1. Η μετανάστευση ως πρόβλημα για τις ΗΠΑ.....	25
2.2. Η φυλετική ταυτότητα των Νεοελλήνων.....	27
2.3. Το ιδεολόγημα του melting-pot και οι επικριτές του.....	29
2.4. Το κάλεσμα για αφομοίωση και η ανάδυση των μεσοαστών.....	31
2.5. Η ίδρυση της ΑΧΕΠΑ και της ΓΚΑΠΑ.....	32
2.6. Η Ελληνορθόδοξη Αρχιεπισκοπή Αμερικής.....	35
2.7. Μία διττή ταυτότητα.....	36
Κεφάλαιο 3. Ο ομογενειακός Τύπος και ο πολυεπίπεδος ρόλος του.....	40
3.1. Απαρχές του αγγλόφωνου και εθνοτικού Τύπου των ΗΠΑ.....	40
3.2. Οι πρώτες ελληνοαμερικανικές εφημερίδες.....	41
3.3. Αγγλόφωνα και δίγλωσσα έντυπα.....	43
3.4. Ριζοσπαστικά έντυπα.....	44
3.5. Ρόλος και τυπικό περιεχόμενο των ομογενειακών εφημερίδων.....	45
3.6. Ομογενειακός Τύπος και διαμόρφωση των μεταναστευτικών ταυτοτήτων ...	46
Κεφάλαιο 4. Η εμφάνιση του Εθνικού Κήρυκα και ο ανταγωνισμός με την Ατλαντίδα	48
4.1. Ο Πέτρος Τατάνης, ο Δημήτριος Καλλίμαχος και η νέα εφημερίδα.....	48
4.2. Περιεχόμενο και κυκλοφορία.....	50

4.3. Από την πολιτική πόλωση στην ιδεολογική και οικονομική ύφεση	52
4.4. Ο Εθνικός Κήρυξ και η Ατλαντίς σε μια εποχή προκλήσεων	54
Κεφάλαιο 5. Η «δημόσια συζήτηση» του <i>Εθνικού Κήρυκα</i>	57
5.1. «Φιλοπρόοδοι» εναντίον «φυτοζωούντων»	57
5.2. Τα καφεενεία στο στόχαστρο	58
5.3. Η συζήτηση σχετικά με την άγνοια της αγγλικής γλώσσας.....	59
5.4. Ο Επίσκοπος Βοστώνης «κρούει τον κώδωνα» του αφομοιωτικού κινδύνου	61
5.5. Η συζήτηση για την ίδρυση ελληνικής πολιτικής οργάνωσης στις ΗΠΑ	62
5.6. Η Ελληνοαμερικανική Ένωση Daniel Webster.....	63
5.7. Το ενδιαφέρον για τα αμερικανικά πολιτικά πράγματα	64
Κεφάλαιο 6. Το Βιβλιοπωλείον του <i>Εθνικού Κήρυκος</i>	67
6.1. Η ανάγνωση οδηγός προς την επιτυχία.....	67
6.2. Βιβλία σχολικά και εκμάθησης Αγγλικών	68
6.3. Βιβλία θρησκευτικού περιεχομένου.....	70
6.4. Η Ιστορία και ο «Ηγέτης της Φυλής».....	71
6.5. Τίτλοι απευθυνόμενοι στο γυναικείο κοινό	72
6.6. Βιβλία πρακτικών και επαγγελματικών γνώσεων	73
6.7. Το Κλειδί του Έλληνα εν Αμερική	74
Συμπεράσματα.....	77
Πηγές και βιβλιογραφία	81

Εισαγωγή

Η μαζική υπερατλαντική μετανάστευση των Ελλήνων, στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης ήδη κατά τα πρώτα χρόνια της εξέλιξής της. Η διερεύνηση των αιτιών του φαινομένου, οι τόποι καταγωγής και η τύχη των μεταναστών στις ΗΠΑ, ταυτόχρονα με τις συνέπειες στην οικονομία και την κοινωνία της πατρίδας, απασχόλησαν τον ελληνικό Τύπο, αλλά και τις κοινωνικές αναλύσεις της εποχής. Σε αυτή την πρώτη περίοδο προσέγγισης του ζητήματος, εντάσσονται έργα ερευνητών που είχαν βιώσει προσωπικά τη μεταναστευτική εμπειρία, όπως ο Αλέξανδρος Κρίκος. Στη μελέτη του *Η θέσις του Ελληνισμού εν Αμερική*, του 1915, εξετάζονται τα προβλήματα, η πρόοδος αλλά και ηθικές πτυχές του βίου των Ελλήνων στις ΗΠΑ, ταυτόχρονα με το αμερικανικό οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο.¹ Το 1917, ο καθηγητής Ανδρέας Ανδρεάδης επιμελείται τον συλλογικό τόμο *Η ελληνική μετανάστευσις*, με μελέτες των δευτεροετών φοιτητών του Φροντιστηρίου Δημόσιας Διοίκησης και Στατιστικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, ενώ το 1919, τα αίτια και οι συνέπειες της υπερατλαντικής μετανάστευσης, εξετάζονται στο έργο του Εμμανουήλ Λυκούδη *Οι μετανάσται*.² Στο 1923 ανήκει η μελέτη του Ιωάννη Τουρνάκη *Μετανάστευσις και μεταναστευτική πολιτική εν Ελλάδι*, ενώ το 1937, στο έργο *Ο Ελληνισμός των Ηνωμένων Πολιτειών*, του ιατρού Βασίλειου Βαλαώρα, παρουσιάζεται η γεωγραφική κατανομή, η κοινοτική οργάνωση και η κοινωνική θέση των Ελλήνων στις ΗΠΑ.³

Οι προσωπικές και οικογενειακές ιστορίες, η πορεία προς την ένταξη, ο αγώνας για οικονομική και κοινωνική ανέλιξη των Ελληνοαμερικανών και η δημιουργία και εξέλιξη των τοπικών μεταναστευτικών κοινοτήτων, αποτέλεσαν κυρίαρχα πεδία της σχετικής έρευνας κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Το 1948, ο ομογενής δημοσιογράφος Μπάμπης Μαλαφούρης, στο έργο του *Έλληνες της Αμερικής 1528-1948*, χρησιμοποίησε τις εμπειρίες από τα ταξίδια του ανά την αμερικανική επικράτεια και τις γνωριμίες του με μέλη των ελληνοαμερικανικών

---

¹ Αλέξανδρος Κρίκος, *Η θέσις του Ελληνισμού εν Αμερική: Ελληνισμός- αμερικανική κοινωνία-κατεύθυνσις αυτού*, Αθήνα, Τυπογραφείο Αδελφών Μπλαζουδάκη, 1915.

² Ανδρέας Ανδρεάδης, *Η ελληνική μετανάστευσις: Μελέται των δευτεροετών φοιτητών του Φροντιστηρίου Δημόσιας Διοίκησης και Στατιστικής*, Αθήνα, Τυπογραφείο Παναγ. Πετράκου, 1917 · Εμμανουήλ Λυκούδης, *Οι μετανάσται*, Νέα Υόρκη, Εκδοτικός Οίκος "Πρόσκοπος", 1919.

³ Ιωάννης Τουρνάκης, *Μετανάστευσις και μεταναστευτική πολιτική εν Ελλάδι*, Αθήνα, [χ.ε.], 1923 · Βασίλειος Βαλαώρας, *Ο Ελληνισμός των Ηνωμένων Πολιτειών*, Αθήνα, Τυπογραφείο Παρασκευά Λεωνή, 1937.

κοινοτήτων, για να εξιστορήσει την παρουσία των Ελλήνων στην Αμερική.⁴ Προφορικές μαρτυρίες, προσωπικές αναμνήσεις, τοπικές και οικογενειακές ιστορίες, αλλά και αρχειακό υλικό, χρησιμοποιήθηκαν στο έργο των δεύτερης γενιάς Ελληνοαμερικανών ιστορικών Theodore Saloutos και Helen Papanikolas. Η τελευταία, στο ιστορικό-βιογραφικό *A Greek Odyssey in the American West*, αποτυπώνει τη μεταναστευτική ιστορία των γονιών της, Γεωργίου και Αιμιλίας Ζησιμοπούλου.⁵ Το έργο του Saloutos *They Remember America: The Story of the Repatriated Greek-Americans*, αποτυπώνει περιπτώσεις επαναπατρισμού με αίσια ή προβληματική έκβαση και την επίδραση που άσκησαν στην πατρίδα, ενώ το *The Greeks in the United States*, του ίδιου, περιγράφει την ιστορία της εγκατάστασης των Ελλήνων στις ΗΠΑ, τη συγκρότηση των τοπικών κοινοτήτων και τη διαμόρφωση της πολιτισμικής τους ταυτότητας, αφιερώνοντας ένα ολόκληρο κεφάλαιο στους Ελληνοαμερικανούς δεύτερης γενιάς, που πλέον απολαμβάνουν τους καρπούς των κόπων των γονιών τους και την εκτίμηση των συμπολιτών τους.⁶ Τα έργα μεταγενέστερων ομογενών ερευνητών, όπως το *Greek Americans: Struggle and success* του Charles Moskos και το *Greek America at work* του Dan Georgakas, έθεσαν στο επίκεντρο επιμέρους ζητήματα που αφορούσαν τον πολιτιστικό και κοινωνικό βίο των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων, το εργατικό κίνημα, τη γλώσσα και την εκπαίδευση, τη λογοτεχνική και καλλιτεχνική παραγωγή, τις σχέσεις της δεύτερης γενιάς μεταναστών με την ελληνική ταυτότητα και κουλτούρα.⁷

Το πρώτο μεταναστευτικό κύμα προς τις ΗΠΑ, ως αναπόσπαστο τμήμα του ευρύτερου φαινομένου της ελληνικής διασποράς, απασχόλησε την ιστοριογραφία και τη δεκαετία του 1990, με ενδεικτικό το έργο του Ιωάννη Χασιώτη *Επισκόπηση της Ιστορίας της Νεοελληνικής Διασποράς*, καθώς και αυτό του Βρετανού ιστορικού Richard Clogg *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*.⁸ Με την ανάπτυξη των

---

⁴ Μπάμπης Μαλαφούρης, *Έλληνες της Αμερικής 1528-1948*, Νέα Υόρκη, Goldman Isaac, 1948.

⁵ Helen Papanikolas, *A Greek Odyssey in the American West*, Lincoln/London, University of Nebraska Press/Bison Books, 1997. Το έργο είχε εκδοθεί αρχικά το 1987 ως *Aimilia-Georgios*, Salt Lake City, University of Utah Press.

⁶ Theodore Saloutos, *They Remember America: The Story of the Repatriated Greek-Americans*, Berkeley, University of California Press, 1956 · *The Greeks in the United States*, Cambridge, Harvard University Press, 1964.

⁷ Charles Moskos, *Greek Americans: Struggle and Success*, Second Edition, New Brunswick & London, Transaction Publishers, 1989 · Dan Georgakas, *Greek America at work*, Queens NY, Labor Resource Center of Queens College, 1992.

⁸ Ιωάννης Χασιώτης, *Επισκόπηση της ιστορίας της νεοελληνικής Διασποράς*, Αθήνα, Βάνιας, 1993 · Richard Clogg, *The Greek Diaspora in the Twentieth Century*, London, Palgrave Macmillan, 1999.

μεταναστευτικών σπουδών τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ελλάδα, ωστόσο, διαμορφώθηκε ένα πλαίσιο εναλλακτικών προσεγγίσεων και ερμηνειών. Ήρθαν στο προσκήνιο οι πολιτιστικές, κοινωνικές και ψυχολογικές πτυχές του μεταναστευτικού φαινομένου, ενώ αναδείχθηκε η σημασία των ίδιων των ιστορικών υποκειμένων, του αξιακού τους κεφαλαίου και της διαδικασίας διαμόρφωσης της ιδιαίτερης ταυτότητάς τους στο αμερικανικό περιβάλλον. Στο έργο της Ιωάννας Λαλιώτου *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό: Η ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα*, μέσα από τη μελέτη των επίσημων κρατικών πολιτικών, της πολιτισμικής παραγωγής των μεταναστευτικών κοινοτήτων αλλά και της συλλογικής μνήμης, εξετάζεται η διαμόρφωση της μεταναστευτικής υποκειμενικότητας, αλλά και των νέων μορφών κοινωνικότητας που εμφανίστηκαν με τις διατλαντικές μεταναστεύσεις.⁹ Ο Γιάννης Παπαδόπουλος, στη διδακτορική του διατριβή με τίτλο *Η Μετανάστευση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Αμερική (19ος αιώνας-1923)*, ασχολείται με τη συγκρότηση των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων και τις σχέσεις τους με το ελληνικό κράτος, μέχρι την ανάδυση των φορέων της ιδεολογίας του ελληνοαμερικανισμού.¹⁰ Η ιστορία του ελληνικού ριζοσπαστισμού πέρα από τον Ατλαντικό εξετάζεται στη διδακτορική διατριβή του Κωστή Καρπόζηλου, με τίτλο *Ελληνοαμερικανοί εργάτες, κομμουνιστικό κίνημα και συνδικάτα (1900-1950)*.¹¹ Η Γιώτα Τουργέλη, στο έργο της *Οι Μπρούκλινδες: Έλληνες μετανάστες στην Αμερική και μετασχηματισμοί στις κοινότητες καταγωγής, 1890-1940*, το οποίο αποτελεί επεξεργασμένη εκδοχή της διδακτορικής της διατριβής, διερευνά την επίδραση της υπερατλαντικής μετανάστευσης και των παλιννοστήσεων στους τόπους καταγωγής.¹² Η ιστορία του ομογενειακού Τύπου, τέλος, εξετάστηκε στο έργο των Andrew Kopan

---

⁹ Ιωάννα Λαλιώτου, *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό: η ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, μετ. Π. Μαρκέτου, Αθήνα, Πόλις, 2006. [Τίτλος πρωτότυπου: Ioanna Laliotou, *Transatlantic Subjects: Acts of Migration and Cultures of Transnationalism between Greece and America*, Chicago/London, The University of Chicago Press, 2004].

¹⁰ Γιάννης Παπαδόπουλος, *Η Μετανάστευση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στην Αμερική (19ος αιώνας-1923): Οι ελληνικές κοινότητες της Αμερικής και η αλυτρωτική πολιτική της Ελλάδας*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2008.

¹¹ Κωστής Καρπόζηλος, *Ελληνοαμερικανοί εργάτες, κομμουνιστικό κίνημα και συνδικάτα (1900-1950): Αναζητώντας τον εργατικό εξαμερικανισμό στα χρόνια της Μεγάλης Ύφεσης*, Διδακτορική διατριβή, Ρέθυμνο, Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2010.

¹² Γιώτα Τουργέλη, *Οι Μπρούκλινδες: Έλληνες μετανάστες στην Αμερική και μετασχηματισμοί στις κοινότητες καταγωγής, 1890-1940*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2020.

και Victor Papacosma, ενώ πιο πρόσφατα αναδείχθηκε η αξία του Τύπου ως πηγή για την ιστορία των Ελλήνων στις ΗΠΑ, από τον Αλέξανδρο Κιτροέφ.¹³

Η παρούσα εργασία έχει ως θέμα τη συμβολή του ελληνοαμερικανικού Τύπου στη διαμόρφωση της ιδεολογίας του ελληνοαμερικανισμού και ιδιαίτερα την περίπτωση μίας εκ των δύο μεγαλύτερων καθημερινών ομογενειακών εφημερίδων, του *Εθνικού Κήρυκα*, κατά τη δεκαετία του 1920. Κύρια πηγή της εργασίας αποτελεί η καθημερινή στήλη της εφημερίδας με τίτλο *Η δημόσια συζήτησής μας*, η οποία εγκαινιάστηκε τον Απρίλιο του 2023, προκειμένου να αποτελέσει ένα δημόσιο βήμα για διάλογο, με παρεμβάσεις εξεχόντων μελλών της ελληνοαμερικανικής κοινότητας, σχετικά με την παρουσία των Ελλήνων στις ΗΠΑ. Τη στήλη απασχόλησαν ζητήματα όπως η εθνική περιχαράκωση και η παραβατική συμπεριφορά τμήματος των μεταναστών, η άγνοια της αγγλικής, τα καφεενεία και το χαρτοπαίγνιο, που αμαύρωναν τη φήμη της κοινότητας, ο αφομοιωτικός κίνδυνος, η στάση απέναντι στις πιέσεις της αμερικανικής κυβέρνησης για πολιτογράφηση και η οργάνωση των Ελλήνων σε επίπεδο οικονομικό, πολιτικό, πολιτιστικό και θρησκευτικό. Ταυτόχρονα στην εργασία εξετάζεται η εκδοτική δραστηριότητα του *Βιβλιοπωλείου του Εθνικού Κήρυκος* κατά την ίδια περίοδο, μέσα από τις σχετικές διαφημίσεις καταχωρήσεις στην εφημερίδα. Η πρωτοτυπία της εργασίας έγκειται στην προσπάθεια διερεύνησης της πολυεπίπεδης συμβολής της εφημερίδας στη διαμόρφωση του ελληνοαμερικανισμού, τόσο μέσα από το περιεχόμενό της, όσο μέσα από τις εκδόσεις της, προκειμένου να αναδειχθεί ότι δεν αποτέλεσε απλά εργαλείο διατήρησης της ιδιαίτερης εθνοπολιτισμικής και θρησκευτικής συνείδησης και καθοδηγητή στην πορεία προς την πολιτογράφηση και την κοινωνική ένταξη στις ΗΠΑ, αλλά ευρύτερο φορέα πειθάρχησης και εκπολιτισμού, με στόχο την αρμονική προσαρμογή και την οικονομική και πνευματική πρόοδο των ομογενών.

Αναφορικά με τη δομή της εργασίας, στο πρώτο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν οι συνθήκες που καθόρισαν τη μεγάλη ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ, κατά τα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, καθώς και τα χαρακτηριστικά της. Για το

---

¹³ Victor Papacosma, *The Greek Press in America*, *Journal of the Hellenic Diaspora*, 5/4 (Winter 1979), σσ. 45-61 · Andrew Kopan, «The Greek Press» στο: *The Ethnic Press in the United States*, επιμ. S.M. Miller, Westport CT, Greenwood Press, 1987, σσ. 161-176 · Αλέξανδρος Κιτροέφ, «Ο Τύπος ως πηγή για την ιστορία των Ελλήνων στις ΗΠΑ» στο: *Ο Ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα: Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Αθήνα 23-25 Μαΐου 2002, επιμ. Λ. Δρούλια, Αθήνα, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2005, σσ. 371-379.

σκοπό αυτό θα εξεταστούν αρχικά τα μεγέθη και οι αιτίες του μεταναστευτικού ρεύματος της περιόδου 1890-1940, ενώ στη συνέχεια θα περιγραφούν οι δυσκολίες του πολυήμερου υπερατλαντικού ταξιδιού, οι συνθήκες εγκατάστασης και επαγγελματικής αποκατάστασης των μεταναστών στη χώρα υποδοχής και η δημιουργία των πρώτων μορφών κοινοτικής οργάνωσης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα εξεταστεί το πλαίσιο συγκρότησης της ιδεολογίας του ελληνοαμερικανισμού, κατά τη δεκαετία του 1920. Θα διερευνηθούν, αρχικά, οι συνθήκες στις οποίες η μετανάστευση κατέληξε να θεωρείται μείζον κοινωνικό πρόβλημα στις ΗΠΑ, ενώ η ξενοφοβία και ο ρατσισμός ενισχύθηκαν, μέχρι τους περιοριστικούς νόμους του 1921 και του 1924. Στη συνέχεια, θα γίνει αναφορά στην επίσημη φυλετική περιγραφή των Νεοελλήνων από την επιτροπή Dillingham και στις φωνές υπεράσπισης των μεταναστών, ενάντια στις ιδεοληψίες και τις προκαταλήψεις των νατιβιστών. Ακολούθως, θα παρουσιαστεί, συνοπτικά το ιδεολόγημα του melting-pot και η αφομοιωτική θεωρία των κοινωνιολόγων της Σχολής του Σικάγο, καθώς και η κριτική που δέχτηκαν από νατιβιστές και υποστηρικτές του πολιτισμικού πλουραλισμού. Κατόπιν, θα αναδειχθεί το πλαίσιο ανάδυσης της μεσαίας τάξης των μεταναστών και η στάση της απέναντι στο κάλεσμα για αφομοίωση των αμερικανικών αρχών, που οδήγησε στην ίδρυση αρχικά της ΑΧΕΠΑ και στη συνέχεια της ΓΚΑΠΑ. Θα σχολιαστούν οι ομοιότητες και οι διαφορές ανάμεσα στον τρόπο με τον οποίο οι δύο οργανώσεις αντιλαμβάνονταν την ελληνοαμερικανική ταυτότητα, ενώ σύντομη αναφορά θα γίνει και στις συνθήκες που οδήγησαν στην ίδρυση της Ελληνορθόδοξης Αρχιεπισκοπής Αμερικής, του τρίτου ισχυρού πόλου στο εσωτερικό των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων του Μεσοπολέμου. Τέλος θα παρουσιαστούν τα συστατικά της διττής ταυτότητας, καθώς και της ιδεολογίας που διαμόρφωσαν οι Έλληνες των ΗΠΑ κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, ισορροπώντας ανάμεσα στις αφομοιωτικές πιέσεις και την ανάγκη διατήρησης της ιδιαίτερης εθνοπολιτισμικής τους κληρονομιάς.

Το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στον ομογενειακό Τύπο και τον πολυεπίπεδο ρόλο που διαδραμάτισε κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Αρχικά θα γίνει αναφορά στις απαρχές του εθνοτικού Τύπου στις ΗΠΑ, καθώς και στην εμφάνιση των πρώτων ελληνοαμερικανικών εφημερίδων. Θα παρουσιαστούν στη συνέχεια συνοπτικά τα αγγλόφωνα και δίγλωσσα έντυπα, καθώς και ο ριζοσπαστικός Τύπος του Μεσοπολέμου. Κατόπιν, θα περιγραφεί το τυπικό

περιεχόμενο των ομογενειακών εφημερίδων και ο ιδιαίτερος κοινωνικός τους ρόλος, στο πλαίσιο των ομογενειακών κοινοτήτων, καθώς και η γενικότερη συμβολή του ομογενειακού Τύπου στη διαμόρφωση της ιδεολογίας και την ανασύνθεση της ταυτότητας των αποδήμων.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στην εμφάνιση του *Εθνικού Κήρυκα*, στον ανταγωνισμό με την παλαιότερη και ήδη εδραιωμένη *Ατλαντίδα* και στη στάση του απέναντι στις αφομοιωτικές πιέσεις. Αρχικά παρουσιάζονται οι συνθήκες ίδρυσης της καθημερινής εφημερίδας τον Απρίλιο του 1915, από τον Πελοποννήσιο έμπορο Πέτρο Τατάνη, θερμό υποστηρικτή του Βενιζέλου, η συνεργασία με τον επί σειρά ετών αρχισυντάκτη της Δημήτριο Καλλίμαχο, το περιεχόμενο της, καθώς και τα στοιχεία κυκλοφορίας της. Στη συνέχεια παρουσιάζεται το πλαίσιο της έντονης πολιτικής αντιπαράθεσης του *Εθνικού Κήρυκα* με τη φιλοβασιλική *Ατλαντίδα*, κατά την περίοδο του Εθνικού Διχασμού, μέχρι την υπέρσχυση της πολιτικής μετριοπάθειας, μετά τα γεγονότα του 1922. Τέλος, περιγράφεται ο σύνθετος ρόλος που έπαιξε η εφημερίδα, ως ηγεμονική φωνή των κυρίαρχων μεσοαστικών ομάδων, στην οικονομική και κοινωνική άνοδο των ομογενών και στη διαμόρφωση της διττής ελληνοαμερικανικής ταυτότητας και ιδεολογίας, υποστηρίζοντας μία ενσωμάτωση περισσότερο ήπια από αυτή που ευαγγελιζόταν η ανταγωνίστρια *Ατλαντίδα*, θέτοντας ως προϋπόθεση τη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και συνείδησης, ταυτόχρονα με την ελληνορθόδοξη πίστη.

Το πέμπτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στο περιεχόμενο της στήλης *Η δημόσια συζήτησής μας*, που εγκαινιάστηκε στην τέταρτη σελίδα της εφημερίδας την Άνοιξη του 1923, με στόχο να συμβάλλει στη δημιουργία «υγιεστέρας» κοινής γνώμης. Θα γίνει αναφορά σε χαρακτηριστικές παρεμβάσεις πάνω σε καίρια ζητήματα, όπως η παραβατική συμπεριφορά μερίδας των Ελλήνων μεταναστών, το χαρτοπαίγνιο και τα καφενεία, που στιγματίζουν τους ομογενείς στα μάτια των υπόλοιπων Αμερικανών, η άγνοια των Αγγλικών, ο αφομοιωτικός κίνδυνος και τα σοβαρά οργανωτικά προβλήματα των ελληνοαμερικανικών κοινοτήτων, η στάση απέναντι στις πιέσεις για πολιτογράφηση, η συζήτηση για την ανάγκη ίδρυσης ελληνικής πολιτικής οργάνωσης στις ΗΠΑ, η ίδρυση της *Ελληνοαμερικανικής Ένωσης Daniel Webster* και η ανάμειξη με τα αμερικανικά πολιτικά πράγματα.

Το έκτο και τελευταίο κεφαλαίο της εργασίας, τέλος, είναι αφιερωμένο στην εκδοτική δραστηριότητα του *Βιβλιοπωλείου του Εθνικού Κήρυκος*, το οποίο παράλληλα με το περιεχόμενο της εφημερίδας, συνέβαλε στον εκπολιτιστικό και μορφωτικό ρόλο της και στη διαμόρφωση της ελληνοαμερικανικής ταυτότητας και ιδεολογίας. Μέσα από τις διαφημιστικές καταχωρήσεις του βιβλιοπωλείου στην εφημερίδα, τη δεκαετία του 1920, θα σκιαγραφηθούν οι βασικές κατηγορίες των προσφερόμενων τίτλων: τα βιβλία εκμάθησης Αγγλικών, τα βιβλία που προορίζονταν για σχολική χρήση, τα βιβλία θρησκευτικού περιεχομένου, τα ιστορικά βιβλία και όσα απευθύνονται στο γυναικείο κοινό, τα βιβλία πρακτικών και επαγγελματικών γνώσεων. Η τελευταία ενότητα είναι αφιερωμένη στον μεταναστευτικό οδηγό *Το Κλειδί του Έλληνα εν Αμερική*, που εξέδιδε το βιβλιοπωλείο του *Εθνικού Κήρυκα* με κύριο στόχο την προετοιμασία των μεταναστών ελληνικής καταγωγής για τη διαδικασία της πολιτογράφησης.

Κεφάλαιο 1. Η υπερατλαντική μετανάστευση

1.1. Το ελληνικό μεταναστευτικό ρεύμα προς τις ΗΠΑ

Η μαζική υπερατλαντική μετανάστευση των Ελλήνων στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου}, αποτέλεσε μέρος του ευρύτερου μεταναστευτικού ρεύματος της περιόδου με προορισμό τις ΗΠΑ και αφετηρία την Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη. Το ρεύμα από τις συγκεκριμένες περιοχές ήταν περιορισμένο μέχρι τη δεκαετία του 1860. Μετά το πέρας του αμερικανικού εμφυλίου ωστόσο, η εκβιομηχάνιση και η ραγδαία ανάπτυξη στον κατασκευαστικό, τον κλωστοϋφαντουργικό και τον εξορυκτικό κλάδο, άρχισαν να προσελκύουν ανειδίκευτους εργάτες από αγροτικές περιοχές της λιγότερο ανεπτυγμένης Ευρώπης.¹⁴ Η οικονομική και πολιτική αστάθεια πολλών περιοχών σε συνδυασμό με την έξαρση του αντισημιτισμού στη Ρωσία, συνέβαλαν στην ενίσχυση του μεταναστευτικού ρεύματος. Στο πλαίσιο αυτό, ενώ μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα οι μετανάστες από την Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη αποτελούσαν σχεδόν το 1% του συνόλου των μεταναστών στις ΗΠΑ, τη δεκαετία του 1890 έφτασαν το 52%, ξεπερνώντας το 70% το 1914.¹⁵

Η μετανάστευση από την Ελλάδα προς τις Ηνωμένες Πολιτείες έλαβε διαστάσεις τη δεκαετία του 1890, στη διάρκεια της οποίας συνολικά 13.000 Έλληνες διέσχισαν τον Ατλαντικό. Κατά την επόμενη δεκαετία οι ρυθμοί αυξήθηκαν για να κορυφωθούν το 1907, όταν 46.000 μετανάστες ελληνικής καταγωγής εισήλθαν στις ΗΠΑ εκ των οποίων οι 36.000 είχαν ελληνική υπηκοότητα, με τους υπόλοιπους να προέρχονται από οθωμανοκρατούμενες περιοχές των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας, την Κύπρο, την Κρήτη ή από άλλες παρυκίες. Από το 1907 έως το 1921, από τον ετήσιο μέσο όρο των 25.000 Ελλήνων μεταναστών, οι 23.000 είχαν ως προορισμό τις Ηνωμένες Πολιτείες.¹⁶ Κατά τα πρώτα δέκα χρόνια του 20^{ου} αιώνα, 170.000 περίπου μετανάστες αναχώρησαν από την Ελλάδα για τις ΗΠΑ, αριθμός που αντιπροσώπευε το 10% του πληθυσμού και το 20% του εργατικού δυναμικού της χώρας.¹⁷ Το ρεύμα περιορίστηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό το 1924, λόγω των μέτρων

---

¹⁴ Αλέξανδρος Κιτρορέφ, «Η νέα διασπορά: Α. Η Μετανάστευση στις ΗΠΑ» στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, τ.5, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα /ΔΟΛ, 2003, σ. 365-366.

¹⁵ Ο.π., σ. 366.

¹⁶ Χασιώτης, «Επισκόπηση της ιστορίας ...», ό.π., σ. 96.

¹⁷ Κιτρορέφ, ό.π., σ. 366.

που ψηφίστηκαν από το αμερικανικό Κογκρέσο, προκειμένου να περιοριστούν οι αφίξεις μεταναστών από τις χώρες της Ανατολικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Η συγκεκριμένη νομοθεσία έδινε σε πολύ μικρό αριθμό Ελλήνων τη δυνατότητα εισόδου στις ΗΠΑ, τερματίζοντας ένα σημαντικό κεφάλαιο στην ιστορία της ελληνικής μετανάστευσης.¹⁸

Συνολικά, μέχρι το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, υπολογίζεται ότι 512.000 Έλληνες μετανάστες πέρασαν τον Ατλαντικό, οι 350.000 εκ των οποίων κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του αιώνα. Οι αριθμοί αυτοί δεν περιλαμβάνουν όσους γεννήθηκαν εκτός ελληνικής επικράτειας, οι οποίοι υπολογίζονται σε επιπλέον 100.000 άτομα.¹⁹ Η καταγραφή των παλιννοστούντων από τις αμερικανικές αρχές άρχισε το 1908, ενώ μέχρι το 1924 περίπου 180.000 μετανάστες ελληνικής καταγωγής είχαν επιστρέψει από τις ΗΠΑ. Λαμβάνοντας υπόψη και όσους επαναπατρίστηκαν πριν το 1908, είναι δυνατόν να υπολογιστεί ότι περίπου το 61% όσων μετανάστευσαν, επέστρεψαν στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1908-1939, άλλοι για μόνιμη εγκατάσταση και άλλοι για μικρό χρονικό διάστημα.²⁰ Η απογραφή του 1930, βασισμένη στη μητρική γλώσσα, κατέγραψε 200.000 Έλληνες στις ΗΠΑ, ενώ σύμφωνα με άλλους υπολογισμούς το μέγεθος της ελληνοαμερικανικής κοινότητας ανερχόταν εκείνη την περίοδο στις 350.000.²¹ Η υπερατλαντική μετανάστευση αποτελούσε αρχικά βραχυπρόθεσμη στρατηγική, που θα ανακούφιζε οικονομικά τους μετανάστες και θα βελτίωνε το βιοτικό επίπεδο των ίδιων και των οικογενειών τους. Μόνο μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου πολλοί Έλληνες άρχισαν να εξετάζουν το ενδεχόμενο της μόνιμης εγκατάστασης, εξαιτίας της οικονομικής και κοινωνικής ανόδου που είχαν στο μεταξύ καταφέρει στο Νέο Κόσμο.²²

1.2. Αιτίες της μεταναστευτικής κίνησης της περιόδου 1890-1940

Οι αιτίες της υπερατλαντικής μετανάστευσης των Ελλήνων στα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ου, δεν διέφεραν σε γενικές γραμμές από αυτές του ευρύτερου ευρωπαϊκού μεταναστευτικού ρεύματος προς την Αμερική, της ίδιας περιόδου. Οι

¹⁸ Αλέξανδρος Κιτροέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση» στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα: Οι Απορροές 1900-1922*. επιμ. Χ. Χατζηιωσήφ, τ. Α'. Αθήνα, Βιβλιόραμα, 1999, σ. 128.

¹⁹ Χασιώτης, ό.π., σ. 96.

²⁰ Κιτροέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», ό.π., σ. 131 · Ιωάννα Λαλιώτου, «Η αμερικανική ήπειρος» στο: *Οι Έλληνες στη διασπορά: 15ος - 21ος αι.*, επιμ. Ι. Κ. Χασιώτης, Ο. Κατσιαρδής-Hering & Ε. Α. Αμπατζή, Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 2006, σ. 275.

²¹ Λαλιώτου, «Η αμερικανική ήπειρος», ό.π., σ. 275.

²² Κιτροέφ, ό.π., σ. 132.

βασικοί παράγοντες που προκάλεσαν και ενίσχυσαν τη μεταναστευτική κίνηση ήταν οι ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στις χώρες καταγωγής, καθώς και η ιδιαίτερη επιθυμία και η δυνατότητα συγκεκριμένων ομάδων του πληθυσμού να μεταναστεύσουν.²³ Στην περίπτωση των Ελλήνων επέδρασαν τόσο ενδογενείς όσο και εξωγενείς παράγοντες. Η επισφαλής οικονομική κατάσταση του αγροτικού πληθυσμού, που βασανιζόταν από τις συχνές σιτοδείες και τις έκτακτες καταστροφές όπως η σταφιδική κρίση, η ανεξέλεγκτη δράση των τοκογλύφων στην ύπαιθρο, ο θεσμός της προίκας που επιβάρυνε όλες σχεδόν τις οικογένειες, η γενικότερη ύφεση της δυτικοευρωπαϊκής οικονομίας το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, οι κρίσεις του Ανατολικού Ζητήματος, τα περίπλοκα στρατολογικά ζητήματα και οι πολεμικές συγκρούσεις του 1897, των Βαλκανικών Πολέμων και της Μικρασιατικής Εκστρατείας, ο ναυτικός αποκλεισμός της χώρας από την Αντάντ το 1916-1917, τα κύματα προσφύγων που έφθαναν στην Ελλάδα μεταξύ 1885 και 1932, από τη Μικρά Ασία, την Ανατολική Ρωμυλία, τη Θράκη, τον Πόντο, τον Καύκασο και την Κριμαία.²⁴

Η μεγάλη αύξηση στην παραγωγή και η κατάρρευση του εξαγωγικού εμπορίου της σταφίδας, η οποία καλλιεργούνταν κυρίως στην Πελοπόννησο, τα νησιά του Ιονίου, καθώς και σε τμήματα της Στερεάς Ελλάδας, ενέτεινε τη μετανάστευση όχι μόνο από τις περιοχές αυτές αλλά και από όσες παρείχαν εποχικούς εργάτες στους σταφιδοπαραγωγούς, ενώ τα κύματα αυτά προκάλεσαν πρόσθετο ρεύμα από άλλες αγροτικές περιοχές της χώρας.²⁵ Η επιδημία φυλλοξήρας που έπληξε τους γαλλικούς αμπελώνες στα τέλη της δεκαετίας του 1860 αποδεκατίζοντας την παραγωγή, ευνόησε τους Έλληνες σταφιδοπαραγωγούς, που προσπάθησαν να καλύψουν το κενό στην παγκόσμια αγορά. Η αύξηση της τιμής του προϊόντος είχε σαν αποτέλεσμα η καλλιέργεια σταφίδας στην Ελλάδα να υπερδιπλασιαστεί, σε βάρος της ελαιοκαλλιέργειας και της καλλιέργειας σιτηρών. Κατά τη δεκαετία του 1890, ωστόσο, έχοντας ξεπεράσει το πλήγμα της φυλλοξήρας η Γαλλία θέσπισε προστατευτικούς δασμούς, εξοβελίζοντας την ελληνική σταφίδα από την αγορά. Οι Έλληνες σταφιδοπαραγωγοί πλέον έπρεπε να ανταγωνιστούν τους Γάλλους, ενώ οι

---

²³ Ο.π.

²⁴ Χασιώτης, ό.π., σ. 98-100 · «Εισαγωγή» στο: *Οι Έλληνες στη διασπορά: 15ος - 21ος αι., επιμ. Ι. Κ. Χασιώτης, Ο. Κατσιαρδή-Hering & Ε. Α. Αμπατζή*. Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 2006, σ. 22-23.

²⁵ Κιτρορέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», ό.π., σ. 134.

τιμές του προϊόντος ήταν ιδιαίτερα χαμηλές. Η κρίση διήρκεσε σχεδόν ολόκληρη τη δεκαετία του 1890, ενώ τις συνέπειές της καθιστούσαν εντονότερες το μικρό μέγεθος της ελληνικής αγροτικής ιδιοκτησίας και η απουσία σημαντικού δευτερογενούς τομέα, που θα μπορούσε να απορροφήσει τους πληττόμενους αγρότες.²⁶

Σημαντικό παράγοντα μετανάστευσης φαίνεται ότι αποτελούσαν και τα ιδιαίτερα οικογενειακά ενδιαφέροντα, αφού μεγάλο μέρος του ρεύματος της περιόδου 1890-1920 κινήθηκε στο πλαίσιο οικογενειακής στρατηγικής, ως αντίδραση στις νέες συνθήκες που αντιμετώπιζε ο αγροτικός κόσμος στην Ελλάδα. Παρά την εμπορευματοποίηση της γεωργίας, η οικογένεια ως οικονομική μονάδα, όπως και η μικρή ιδιοκτησία, είχαν διατηρηθεί στην Πελοπόννησο. Η οικογένεια αποτελούσε τον πυρήνα του αξιακού συστήματος των αγροτικών πληθυσμών, που αναπαράγονταν μέσω της παροχής προίκας στην κόρη κατά το γάμο και της διανομής της πατρικής κληρονομιάς στους γιους. Με την εμπορευματοποίηση της αγροτικής παραγωγής η προίκα -που δινόταν πλέον σε χρήμα- αυξήθηκε, μεγαλώνοντας τα οικογενειακά βάρη. Η αγροτική οικογένεια της Πελοποννήσου, προκειμένου να διατηρήσει το βιοτικό επίπεδο που είχε επιτύχει προ της κρίσης και να μπορεί να προικοδοτήσει τα κορίτσια της, επέλεξε ως στρατηγική την αποστολή στον Νέο Κόσμο των νέων ανδρών που θα μπορούσαν να επιτύχουν οικονομικά, ενισχύοντας τις οικογένειές τους πίσω στην πατρίδα.²⁷

Αρκετοί επίσης ήταν αυτοί που αποφάσισαν να μεταναστεύσουν προκειμένου να αποφύγουν τη στρατιωτική θητεία. Η τελευταία ήταν η σημαντικότερη αιτία μετανάστευσης ανάμεσα στους χριστιανούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, από τη στιγμή που μετά την επανάσταση των Νεότουρκων καταργήθηκε το δικαίωμα για τους μη μουσουλμάνους να εξαγοράζουν την υποχρέωση στράτευσης.²⁸ Η μετανάστευση των χριστιανικών πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς την Αμερική εντάθηκε με το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων, λόγω των διώξεων και της άφιξης στις περιοχές κατοίκησης τους πολλών μουσουλμάνων προσφύγων από τα

---

²⁶ Ο.π., σ. 134-135.

²⁷ Κιτροέφ, ό.π., σ. 138-140 · George Stubos, «The Greek-Americans Voice: From an Ethnic to a Political Definition», *Études helléniques / Hellenic Studies*, 6/1 (Spring 1998), σ. 27.

²⁸ Γιάννης Παπαδόπουλος, «Απόπειρες ορισμού μιας αμερικανικής ελληνικότητας ως αντίδραση στο ξενοφοβικό κλίμα στις ΗΠΑ μετά το τέλος του Α' Παγκόσμιου Πολέμου» στο: *Ξένοι μετανάστες στην Ελλάδα: Πληγή ή πρόοδος;*, Πρακτικά Συμποσίου Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 10-11 Δεκεμβρίου 2010. Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 2014, χ.σ.

Βαλκάνια. Κατά το διάστημα 1899-1924 το 20% περίπου των Ελλήνων μεταναστών που έφταναν στις ΗΠΑ προερχόταν από περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.²⁹

Στη δημιουργία του μεταναστευτικού ρεύματος συνέβαλε σε ένα βαθμό και η δράση των μεσιτών εργασίας, η αλληλογραφία με όσους είχαν ήδη μεταναστεύσει, καθώς και η λειτουργία της αλυσιδωτής μετανάστευσης, κατά την οποία οι συγγενείς που είχαν εγκατασταθεί πρώτοι διευκόλυναν την μετακίνηση άλλων μελών της οικογένειας. Μέσω των παραπάνω συγκροτήθηκαν ισχυρά δίκτυα επικοινωνίας ανάμεσα στην πατρίδα και την ξενιτιά και δημιουργήθηκε σταδιακά η εικόνα της «Αμερικής» ως τόπος προόδου και ευημερίας, ένας ισχυρός πόλος έλξης για τους toλμηρούς που επιθυμούσαν να αρχίσουν μία νέα ζωή πέρα από τον Ατλαντικό.³⁰ Την υπερατλαντική μετανάστευση διευκόλυνε, τέλος, η βελτίωση των συνθηκών μετακίνησης, αφού από το 1902 η Ελλάδα συνδεόταν ακτοπλοϊκά απευθείας με τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ το 1907 διέσχισε τον Ατλαντικό το πρώτο υπερωκεάνιο ελληνικών συμφερόντων.³¹

1.3. Το υπερατλαντικό ταξίδι

Η διάσχιση του Ατλαντικού δεν ήταν εύκολη υπόθεση, ακόμη και για αυτούς που μπορούσαν να ανταπεξέλθουν οικονομικά στο κόστος του ακτοπλοϊκού εισιτηρίου. Άλλωστε, μέχρι και τις αρχές της πρώτης δεκαετίας του 20ου αιώνα, οι Έλληνες μετανάστες έπρεπε να μεταφερθούν στη Νάπολη, τη Γένοβα, την Τεργέστη, την Αμβέρσα ή το Αμβούργο και από εκεί να επιβιβαστούν σε πλοίο με προορισμό τις Ηνωμένες Πολιτείες. Στην περίπτωση αυτή το ταξίδι μπορούσε να διαρκέσει ακόμη και πάνω από ένα μήνα. Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν δόθηκε η δυνατότητα αναχώρησης από τα λιμάνια της Πελοποννήσου, η διάρκεια του ταξιδιού μειώθηκε στις 18 περίπου μέρες. Σε κάθε ελληνικό καφενείο ή παντοπωλείο βρίσκονταν φυλλάδια ατμοπλοϊκών εταιρειών, ενώ οι πράκτορες δραστηριοποιούνταν στις αγροτικές περιοχές, παροτρύνοντας τον κόσμο να ταξιδέψει στην Αμερική όπως και οι σχετικές διαφημιστικές καταχωρήσεις στον ελληνικό Τύπο.³²

---

²⁹ Ο.π.

³⁰ Λαλιώτου, «Η αμερικανική ήπειρος», ό.π., σ. 276.

³¹ Βασίλης Καρδάσης & Τζελίνα Χαρλαύτη, «Αναζητώντας τις χώρες της Επαγγελίας: ο απόδημος Ελληνισμός από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ως τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο» στο: *Οι Έλληνες στη διασπορά: 15ος – 21ος αι.*, επιμ. Ι. Κ. Χασιώτης, Ο. Κατσιαρδή-Hering, & Ε. Α. Αμπατζή, Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 2006, σ. 65 · Κιτροέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», ό.π., σ. 137.

³² Κιτροέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», ό.π., σ. 50-151.

Προκειμένου να χρηματοδοτήσουν το ταξίδι αρκετοί πωλούσαν τα ζώα και τα χωράφια τους ή χρησιμοποιούσαν τις οικονομίες τους, ενώ άλλοι εξασφάλιζαν δάνεια από συγγενείς ή τοκογλύφους. Στις αρχές του 20ου αιώνα πάντως, τα περισσότερα εισιτήρια φαίνεται ότι πληρώνονταν από συγγενείς και φίλους που ήταν ήδη εγκατεστημένοι στις ΗΠΑ. Όσοι ταξίδευαν μετά το 1903, ήταν υποχρεωμένοι να ακολουθήσουν μία αυστηρή διαδικασία, η οποία είχε θεσπιστεί από την Αμερικανική Επιτροπή Μετανάστευσης και περιλάμβανε εξονυχιστικούς ιατρικούς ελέγχους. Κατά την άφιξη του στο λιμάνι αναχώρησης, ο μελλοντικός μετανάστης εξεταζόταν από τον επικεφαλής γιατρό της ατμοπλοϊκής εταιρείας, εξοφλούσε το υπόλοιπο του εισιτηρίου του και σημαδευόταν ο καρπός του με την προβλεπόμενη σφραγίδα. Όλες οι αποσκευές ελέγχονταν και απολυμαίνονταν προτού μεταφερθούν στο πλοίο, ενώ οι μελλοντικοί μετανάστες καλούνταν να υπογράψουν δήλωση ότι δεν είχαν βεβαρημένο ποινικό μητρώο.³³

1.4. Εγκατάσταση και επαγγελματική αποκατάσταση

Οι τόποι που επέλεξαν για την εγκατάστασή τους οι Έλληνες μετανάστες στις ΗΠΑ, σχετίζονταν άμεσα με τις επαγγελματικές δραστηριότητες στις οποίες αρχικά απορροφήθηκαν. Κατά την περίοδο 1890-1924 όσοι έφθαναν στο λιμάνι της Νέας Υόρκης είχαν τρεις βασικές επιλογές. Να συνεχίσουν το ταξίδι τους προς τις δυτικές πολιτείες, προκειμένου να εργαστούν στην κατασκευή σιδηροδρόμων και τα ορυχεία, να μεταβούν στα βιομηχανικά κέντρα της Νέας Αγγλίας, προκειμένου να εργαστούν στην υφαντουργία και την υποδηματοποιία ή να εγκατασταθούν στις μεγάλες πόλεις του Βορρά εργαζόμενοι ως υπάλληλοι στον τομέα των υπηρεσιών.³⁴ Οι επιλογές αυτές καθόρισαν και τις βασικές περιοχές εγκατάστασης των Ελλήνων που ήταν τα αστικά κέντρα των πολιτειών της βόρειας και κεντρικής ακτής του Ατλαντικού, όπως η Νέα Υόρκη, η Βοστώνη και η Φιλαδέλφεια, το Σικάγο, η Πενσυλβάνια, η Γιούτα, το Κολοράντο και η Καλιφόρνια.³⁵

Η Νέα Υόρκη, μία από τις μεγαλύτερες πόλεις των ΗΠΑ και το σημαντικότερο λιμάνι εισόδου στη χώρα, αποτέλεσε για χιλιάδες μετανάστες τόσο σημείο διέλευσης όσο και τόπο εγκατάστασης. Η αμερικανική απογραφή του 1910

---

³³ Ο.π., σ. 151-153.

³⁴ Moskos, «Greek Americans...», ό.π., σ. 13.

³⁵ Κιτροέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», ό.π., σ. 153 · Λαλιώτου, «Η αμερικανική ήπειρος», ό.π., σ. 275.

κατέγραψε περίπου 9.000 Έλληνες στην πόλη, ενώ μία δεκαετία αργότερα οι καταγεγραμμένοι Έλληνες ήταν 23.000, από τους οποίους οι 5.000 περίπου είχαν γεννηθεί σε αυτή.³⁶ Παρά το σχετικά υψηλό κόστος ζωής, πολλοί Έλληνες αποφάσιζαν να παραμείνουν στην πόλη, λόγω των δυνατοτήτων εργασίας που παρείχε στις δεκάδες ελληνόκτητες βιοτεχνίες γούνας, καθώς και στον τομέα των υπηρεσιών.³⁷ Οι Έλληνες εργάζονταν σε ζαχαροπλαστεία, εστιατόρια, ανθοπωλεία, οπωροπωλεία, αρτοποιεία, παντοπωλεία, ραφεία και καθαριστήρια. Σε μία απογραφή των ελληνικών επιχειρήσεων της πόλης, το 1909, καταγράφονται 151 στιλβωτήρια, 113 ανθοπωλεία, 107 μαγειρεία και εστιατόρια, 70 ζαχαροπλαστεία, 62 οπωροπωλεία και 11 καταστήματα χονδρικού εμπορίου, ενώ περίπου 2000 ήταν οι πλανόδιοι πωλητές ελληνικής καταγωγής.³⁸ Εκτός από οικονομικό, η Νέα Υόρκη έγινε γρήγορα και σημαντικό πνευματικό κέντρο για τους Έλληνες των ΗΠΑ, αφού οι δύο μεγαλύτερες ελληνόφωνες εφημερίδες, η *Ατλαντίς* και ο *Εθνικός Κήρυξ*, έδρευαν στην πόλη, όπως και πολλά ελληνόφωνα περιοδικά, ενώ ήδη από το 1891 υπήρχε κοινοτική οργάνωση με στόχο τη λειτουργία ελληνορθόδοξης εκκλησίας.³⁹

Η πόλη στην οποία συγκεντρώθηκε ο μεγαλύτερος αριθμός Ελλήνων κατά την περίοδο της μαζικής μετανάστευσης ήταν το Σικάγο, με 20.000 Έλληνες κατοίκους το 1913 και περίπου 50.000 το 1920. Οι Έλληνες κυριαρχούσαν στον τομέα της εστίασης μονοπωλώντας ουσιαστικά την πώληση γλυκών, με 237 ζαχαροπλαστεία ελληνικής ιδιοκτησίας στην πόλη ήδη το 1908.⁴⁰ Μεγάλος αριθμός Ελλήνων ζούσε στην ευρύτερη περιοχή των κεντροδυτικών πολιτειών, στα βιομηχανικά κέντρα του Ιλινόις, του Μίσιγκαν και της Ιντιάνα, ενώ αρκετοί χρησιμοποιούσαν το Σικάγο σαν χειμερινή βάση από την οποία ταξίδευαν προς το Ιλινόις ή τις δυτικές πολιτείες για να εργαστούν το υπόλοιπο έτος. Άλλη περιοχή πρώιμης ελληνικής εγκατάστασης υπήρξαν οι βορειοανατολικές ΗΠΑ και ειδικά οι πολιτείες του Κονέκτικατ, της Μασαχουσέτης και του Νιου Χάμσαϊρ, στις οποίες οι Έλληνες απασχολήθηκαν στην υφαντουργία, τη βυρσοδεψία και τις βιοτεχνίες υποδημάτων της περιοχής. Το Λόουελ της Μασαχουσέτης αποτελούσε τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1920, την τρίτη σε μέγεθος ελληνική κοινότητα στις ΗΠΑ. Λίγοι Έλληνες μετανάστες

---

³⁶ Κιτροέφ, ό.π., σ. 153.

³⁷ Ό.π., σ. 153-154.

³⁸ Moskos, ό.π., σ. 25.

³⁹ Κιτροέφ, ό.π., σ. 155.

⁴⁰ Moskos, ό.π., σ. 23.

κατευθύνθηκαν προς το Νότο, με το Τάρπον Σπρίνγκς στη Φλόριντα να αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση. Η πόλη είχε ιδρυθεί με την προοπτική να γίνει τουριστικό θέρετρο. Το ενδιαφέρον ωστόσο του τραπεζίτη John Cheyney για την ανάπτυξη της σπογγαλιείας στην περιοχή και η συνεργασία του με τον Έλληνα σφουγγαρά Γιάννη Κόκορη, είχαν σαν αποτέλεσμα τη συγκέντρωση στις αρχές του 20ου αιώνα εκατοντάδων σφουγγαράδων από διάφορα ελληνικά νησιά, μεταμορφώνοντας την περιοχή σε κέντρο σπογγαλιείας.⁴¹

1.5. Οι πρώτες μορφές κοινοτικής οργάνωσης

Κατά τα πρώτα χρόνια της εγκατάστασης τους στις ΗΠΑ οι Έλληνες μετανάστες λειτούργησαν εντός διατοπικών -και όχι διεθνικών- δικτύων, όπως συνέβη και με άλλες εθνικές ομάδες, ενώ ακολουθώντας την αλυσιδωτή μετακίνηση επέλεξαν συνήθως να εγκατασταθούν σε πόλεις στις οποίες συντοπίτες τους είχαν ήδη βρει απασχόληση.⁴² Η ίδρυση κοινοτικών οργανώσεων συνάντησε δυσκολίες, αφού οι περισσότεροι σχεδίαζαν μία σύντομη παραμονή στην Αμερική, ενώ η γεωγραφική διασπορά δεν ευνοούσε την υλοποίηση φιλόδοξων πρωτοβουλιών. Σημαντικότερη όμως ήταν η απουσία οικονομικά ισχυρών μεταναστών, που θα μπορούσαν να διαχειριστούν οικονομικά μία οργανωμένη κοινότητα.⁴³ Στο πλαίσιο αυτό τα εθνοτοπικά σωματεία, τα οποία συγκέντρωναν άτομα από τον ίδιο νόμο, την ίδια επαρχία ή ακόμη και την ίδια πόλη, αποτέλεσαν τις πρώτες μορφές οργάνωσης των Ελλήνων μεταναστών, ένα σημαντικό μέσο κοινωνικοποίησης και αλληλοβοήθειας σε ένα ξένο και συχνά εχθρικό περιβάλλον.⁴⁴ Τα σωματεία αυτά διατηρούσαν ζωηρές τις αναμνήσεις και το ενδιαφέρον για την πατρίδα, και εξασφάλιζαν την προώθηση του εθνοπολιτισμικού αυτοπροσδιορισμού, παρέχοντας ταυτόχρονα μια αίσθηση ασφάλειας. Απομόνωναν ωστόσο τα μέλη τους από την αμερικανική κοινωνία, ενισχύοντας τις προκαταλήψεις και τις διακρίσεις εις βάρος τους.⁴⁵ Οι χρονολογίες ίδρυσης των εθνοτοπικών σωματείων παρέχουν πληροφορίες για τους τόπους καταγωγής των πρώτων μεταναστών. Ήδη από το 1897, για παράδειγμα,

⁴¹ Κιτρορέφ, ό.π., σ. 155-159 · Moskos, ό.π., σ. 26.

⁴² Γιάννης Παπαδόπουλος, «Κράτος, σύλλογοι, Εκκλησία: Απόπειρες ελέγχου των ελλήνων μεταναστών στις ΗΠΑ στις αρχές του 20ού αιώνα» στο: *Το Έθνος Πέραν των Συνόρων: «Όμογενειακές» Πολιτικές του Ελληνικού Κράτους*, επιμ. Λ. Βεντούρα & Λ. Μπαλτσιώτης, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2013, σ. 219.

⁴³ Κιτρορέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», ό.π., σ. 165.

⁴⁴ Παπαδόπουλος, ό.π., σ. 219.

⁴⁵ Stubos, ό.π., σ. 27.

λειτουργούσαν στο Σικάγο σωματεία Σπάρτης, Αρκαδίας και Λακωνίας, ενώ το 1904 στη Νέα Υόρκη υπήρχε αδελφότητα Λακεδαιμονίων και σύλλογοι Καστοριανών, Κοζανιτών, Ναυπακτίων, Κρητών, Ηλείων, Μεσσηνίων και Αρκαδών.⁴⁶

Το 1907 με πρωτοβουλία της Ελληνικής Πρεσβείας της Ουάσιγκτον ιδρύθηκε η Πανελλήνιος Ένωσης, αποτελώντας αρχικά ομοσπονδία εθνοτοπικών σωματείων. Η Αθήνα επιδίωκε μέσω της Ενώσεως να επηρεάσει τόσο την κυβέρνηση όσο και την κοινή γνώμη των ΗΠΑ υπέρ των ελληνικών θέσεων στο Κρητικό και το Μακεδονικό Ζήτημα και να απαντήσει στην προπαγανδιστική δράση Οθωμανών, Αλβανών και Βουλγάρων, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα τις οικονομικές εισφορές των μεταναστών, καθώς και εφεδρείες σε περίπτωση πολέμου. Η Ένωση προοριζόταν να αποτελέσει το μοναδικό κέντρο εθνικής πολιτικής, καταπολεμώντας τον τοπικισμό και τις τάσεις αυτονόμησης των μεταναστών από την επίσημη εθνική ιδεολογία και ενσωματώνοντας στην ελληνική διασπορά και τους μη ελληνόφωνους ορθόδοξους της οθωμανικής αυτοκρατορίας, που διεκδικούσε ο βουλγαρικός και ο αλβανικός εθνικισμός.⁴⁷ Από την ίδρυση της το 1907 μέχρι και το 1910, πρόεδρος της Πανελληνίου Ενώσεως ήταν ο Έλληνας πρέσβης στις ΗΠΑ Λάμπρος Κορομηλάς, με τον οποίο διαφωνούσαν όσοι επιθυμούσαν μία οργάνωση περισσότερο προσανατολισμένη προς τους μετανάστες. Με την απομάκρυνση του χαλάρωσε ο έλεγχος από την Αθήνα, ενώ το 1912 το καταστατικό της οργάνωσης τροποποιήθηκε προκειμένου να προσανατολίσει την πολιτική της προς τα μεταναστευτικά ζητήματα. Σύμφωνα με το πρώτο άρθρο, σκοπός της ήταν η προαγωγή των δεσμών ανάμεσα στους Έλληνες των ΗΠΑ, αλλά και των καλών σχέσεων με τους Αμερικάνους, η διατήρηση της εθνοτικής ταυτότητας και της ορθόδοξης πίστης, η διδασκαλία της αγγλικής και της ελληνικής γλώσσας και η παροχή βοήθειας στα μέλη της.⁴⁸

---

⁴⁶ Κιτροφέφ, ό.π., σ. 144.

⁴⁷ Παπαδόπουλος, «Κράτος, σύλλογοι, Εκκλησία...», ό.π., σ. 223 · «Απόπειρες ορισμού...», ό.π., χ.σ.

⁴⁸ Κιτροφέφ, ό.π., σ. 168.

Κεφάλαιο 2. Η διαμόρφωση του ελληνοαμερικανισμού κατά τη δεκαετία του 1920

2.1. Η μετανάστευση ως πρόβλημα για τις ΗΠΑ

Στο πλαίσιο του αμερικανικού εθνικισμού, η έννοια της εθνικότητας συνδέθηκε από νωρίς με αυτήν της φυλής, μέσα από την ιστορική εμπειρία του αποικισμού της νέας ηπείρου. Η εγκατάσταση των αποίκων και η ανάγκη προστασίας των πόρων που αυτοί εκμεταλλεύονταν, από τους γηγενείς και τους σκλάβους, οδήγησαν στη σύνδεση της αμερικανικής εθνικής ταυτότητας με την ιδιότητα του πολίτη και τη λευκή φυλή.⁴⁹ Η πολιτισμική ιδιαιτερότητα δεν αποτελούσε αρχικά κυρίαρχο συστατικό του αμερικανικού εθνικού αφηγήματος, από τη στιγμή που το ζητούμενο ήταν η δημιουργία ενός έθνους βασισμένου σε καθολικά αποδεκτές ιδεολογικές αρχές.⁵⁰ Ωστόσο, με την εισροή στις Ηνωμένες Πολιτείες μεγάλου αριθμού μεταναστών από τη Νότια και την Ανατολική Ευρώπη αλλά και την Ασία, ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, άρχισαν να αναπτύσσονται αισθήματα αντιπάθειας προς τους ξένους και το πολιτισμικό τους κεφάλαιο. Στη βάση της εχθρικής στάσης απέναντι στους μετανάστες βρίσκονταν διάφορες προκαταλήψεις, όπως ο αντισημιτισμός, η προτεσταντική αντίληψη ότι οι καθολικοί μετανάστες ήταν ελεγχόμενοι από τον Πάπα και δεν δέχονταν τις αμερικανικές αξίες και η πεποίθηση ότι οι μετανάστες από τη Νότια και τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, καθώς και οι Ασιάτες, ήταν κατώτεροι φυλετικά.⁵¹

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, στο επίκεντρο των πολιτικών συζητήσεων βρισκόταν το λεγόμενο «κοινωνικό ζήτημα», που αφορούσε τη ρύθμιση των κοινωνικών σχέσεων σε τομείς όπως η εργασία, η εκπαίδευση, η οικογένεια και η υγεία, στις διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες των καπιταλιστικών κοινωνιών, ενώ η εδραίωση των εθνών-κρατών ενίσχυε το αίτημα για πολιτισμική ομοιογένεια.⁵² Ταυτόχρονα, και στις δυο όχθες του Ατλαντικού, η κοινωνική μηχανική ενέτεινε τις προσπάθειες ανάπτυξης μεθόδων σχεδιασμού και παρέμβασης, ενώ τα πλήθη των μεταναστών που συνέρρεαν στις ΗΠΑ, προσέφεραν σε επιστήμονες και πολιτικούς ευκαιρίες πειραματισμού. Την εποχή αυτή, οι νεοφερμένοι μετανάστες από τη Νότια

⁴⁹ Λαλιώτου, «Διασχίζοντας τον Ατλαντικό», ό.π., σ. 53.

⁵⁰ Ο.π.

⁵¹ Αλέξανδρος Κιτροέφ, «Εμπορικές παροικίες και μετανάστες» στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα: Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940*, επιμ. Χ. Χατζηιωσήφ, τ. Β'. Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2002, σ. 373-374.

⁵² Λαλιώτου, ό.π., σ. 53-55.

και Νοτιοανατολική Ευρώπη περιγράφονται πλέον ως υποκείμενα της «νέας» μετανάστευσης, ώστε να διακρίνονται από τους μετανάστες -αγγλοσαξονικής κυρίως καταγωγής- που στο παρελθόν είχαν συμβάλλει στην οικοδόμηση του αμερικανικού έθνους και συγκροτούσαν τη γηγενή κοινωνία. Αυτή η «νέα» μετανάστευση, παρουσιαζόταν πλέον στις δημόσιες συζητήσεις ως πρόβλημα προς επίλυση.⁵³

Προκειμένου να αναλυθούν τα χαρακτηριστικά και οι επιπτώσεις του φαινομένου, ο Αμερικανός πρόεδρος Θίοντορ Ρούζβελτ συνέστησε το 1907 την Επιτροπή για τη Μετανάστευση (Immigration Commission), επικεφαλής της οποίας τέθηκε ο γερουσιαστής William Dillingham. Το 1911, στην τελική της έκθεση, η επιτροπή χαρτογραφούσε την παρουσία των μεταναστών στις ΗΠΑ, με φυλετικούς - σε μεγάλο βαθμό- όρους. Την ίδια περίοδο, το κίνημα της ευγονικής, βασισμένο στην ιδεοληπτική ενασχόληση με τη μελέτη των σωματικών διαφορών των ανθρώπινων φυλών, που χαρακτήριζε τον 19^ο αιώνα, μεταφέρθηκε στις ΗΠΑ από τη Βρετανία, ενισχύοντας τις αντιλήψεις περί αγγλοσαξονικής ανωτερότητας και τις φωνές που απαιτούσαν τον περιορισμό της μετανάστευσης. Ο αντιμεταναστευτικός νατιβισμός και ο πολιτισμικός πλουραλισμός, που προσπάθησε να τον αντικρούσει, υπήρξαν κινήματα ιδεολογικά και πολιτικά που ενέπνευσαν μεταρρυθμιστικά σχέδια και καθόρισαν τον μετασχηματισμό του αμερικανικού εθνικισμού.⁵⁴

Με το ξέσπασμα του Μεγάλου Πολέμου, στις ρατσιστικές και αντιμεταναστευτικές θεωρίες προστέθηκε ένας έντονος αντιγερμανισμός ενώ η Ρωσική Επανάσταση του 1917, ενίσχυσε την καχυποψία απέναντι σε κάθε ξένη ιδέα.⁵⁵ Με το τέλος του πολέμου και τον αναπροσανατολισμό της βιομηχανικής δραστηριότητας στις ΗΠΑ, η προοπτική της ανεργίας γέννησε σε πολλούς τον φόβο ότι οι ξένοι μετανάστες, αποδεχόμενοι φθηνότερα μεροκάματα, θα έπαιρναν τις θέσεις εργασίας των Αμερικανών. Την ίδια εποχή, σε πολιτικό επίπεδο, δραστηριοποιήθηκε ιδιαίτερα η Κου Κλουξ Κλαν. Η ρατσιστική οργάνωση, που ιδρύθηκε το 1915, κατάφερε να αποκτήσει ισχυρή πολιτική επιρροή σε αρκετές πολιτείες του Νότου, στρεφόμενη κατά των μαύρων, των καθολικών, των Εβραίων και των Νοτιοευρωπαίων μεταναστών.⁵⁶

---

⁵³ Ο.π., σ. 55, 57, 59-60.

⁵⁴ Ο.π., σ. 58, 60, 75-76.

⁵⁵ Κιτροέφ, «Εμπορικές παροικίες...», ό.π., σ. 373-374.

⁵⁶ Κιτροέφ, ό.π., σ. 374 · Παπαδόπουλος, «Απόπειρες ορισμού...», ό.π., χ.σ.

Παρόλο που στις ΗΠΑ δεν απουσίαζαν οι περισσότεροι φιλελεύθερες φωνές, τα αιτήματα του ρατσιστικού κινήματος υπερίσχυσαν και το Κογκρέσο αποφάσισε τον περιορισμό της εισόδου μεταναστών στη χώρα. Τα πρώτα εμπόδια τέθηκαν με νόμο του 1921, ενώ πολύ αυστηρότερος ήταν αυτός του 1924, που στόχευε στον περιορισμό των εισροών από συγκεκριμένες περιοχές, ανάμεσα στις οποίες και η Νοτιοανατολική Ευρώπη. Ο συγκεκριμένος νόμος επέτρεπε ουσιαστικά την είσοδο όσων μεταναστών είχαν στενούς συγγενείς στις ΗΠΑ. Πέραν αυτών ο ετήσιος επιτρεπόμενος αριθμός εισόδων, για την περίπτωση των Ελλήνων περιοριζόταν στους 100, ενώ μετά από αναπροσαρμογή της νομοθεσίας το 1929, ο αριθμός αυτός τριπλασιάστηκε. Κατά την περίοδο 1925-1940 οι Έλληνες που έφτασαν στις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν μόνο 30.000, τα 2/3 περίπου εκ των οποίων γυναίκες, που μετανάστευαν προκειμένου να συναντήσουν συζύγους, αδελφούς και γονείς. Το γεγονός μαρτυρά ότι κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, όλο και περισσότεροι μετανάστες έπαιρναν την απόφαση να παραμείνουν στις ΗΠΑ για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από όσο είχαν αρχικά υπολογίσει ή ακόμα και μόνιμα.⁵⁷

2.2. Η φυλετική ταυτότητα των Νεοελλήνων

Στον πέμπτο τόμο της αναφοράς της, η επιτροπή Dillingham, εξέδωσε το *Λεξικό των Φυλών και των Λαών (Dictionary of Races or Peoples)*. Στο λήμμα *Greek* του έργου, υποστηρίζεται ότι ενώ οι Νεοέλληνες με βάση τη γλώσσα φαίνεται να αποτελούν απευθείας απογόνους των αρχαίων Ελλήνων, πολλές φορές τα βιολογικά τους χαρακτηριστικά μαρτυρούν έντονη επιμειξία. Έτσι, παρόλο που οι αρχαίοι διέθεταν τον μακρόστενο-μεσογειακό τύπο κεφαλιού, ο οποίος εξακολουθεί να κυριαρχεί στην Ελλάδα, οι κάτοικοι ορισμένων περιοχών της χώρας έχουν ιδιαίτερα πλατύ κεφάλι και πρόσωπο και είναι περισσότερο γεροδεμένοι, λόγω επιμειξίας με την αλβανική, τη σλαβική ή την τουρκική φυλή.⁵⁸ Αναφορικά με τον χαρακτήρα και τον πολιτισμό των Νεοελλήνων, οι συντάκτες του Λεξικού θεωρούν ότι παρόλο που δεν διακρίνονται στη φιλοσοφία και την επιστήμη όπως οι πρόγονοί τους, είναι εύστροφοι και διαθέτουν εμπορικό πνεύμα αντάξιο των Εβραίων. Ταυτόχρονα είναι υπερήφανοι για τη γλώσσα και την ιστορία τους, φιλομαθείς και φανατικοί

⁵⁷ Κιτρορέφ, «Εμπορικές παροικίες», ό.π., σ. 374 · «Οι Έλληνες στις ΗΠΑ 1922-1940» στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, τ.7, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα /ΔΟΛ, 2003, σ. 355-356.ου ίδιου, «Οι Έλληνες στις ΗΠΑ 1922-1940», σ. 352.

⁵⁸ William Dillingham, *Dictionary of races or people: Reports of the Immigration Commission*, Vol. 5, Washington DC, US Government Printing Office, 1911, σ. 69.

αναγνώστες εφημερίδων, με έντονο -όπως οι πρόγονοί τους- το ενδιαφέρον για την πολιτική.⁵⁹ Ως επίσημη κυβερνητική έκδοση, το λεξικό απέφυγε να διερευνήσει την ηθική των μεταναστών και τη σχέση της με τα κρούσματα εγκληματικότητας ανάμεσα στα μέλη των διαφόρων εθνοτικών ομάδων. Μία σχέση, που οι υπέρμαχοι της αγγλοσαξωνικής ανωτερότητας θεωρούσαν δεδομένη, ιδιαίτερα για όσους προέρχονταν από την Νοτιοανατολική Ευρώπη.⁶⁰

Πολλές οργανώσεις και μεμονωμένα άτομα, ωστόσο, προσπάθησαν να υπερασπιστούν τους μετανάστες από τους νατιβιστές που διέδιδαν θεωρίες σχετικά με τη ροπή τους προς την εγκληματικότητα και την προβληματική τους ηθική. Η κοινωνιολόγος Grace Abbott, καθηγήτρια στο πανεπιστήμιο του Σικάγο και επικεφαλής της Ένωσης για την Προστασία των Μεταναστών (Immigrants' Protective League), ήταν από αυτούς που προσπάθησαν να ευαισθητοποιήσουν το κοινό και τους πολιτικούς των ΗΠΑ, αντικρούοντας το αρνητικό στερεότυπο που συνόδευε τους Νοτιοευρωπαίους μετανάστες.⁶¹ Το 1909, σε άρθρο της, αφιερωμένο στους Έλληνες του Σικάγο, υποστήριζε ότι είναι παράλογο και άδικο οι επικριτές της μετανάστευσης να περιμένουν από όλους τους ελληνικής καταγωγής μετανάστες να έχουν «την ομορφιά του Απόλλωνα και την ικανότητα του Περικλή» και να συμπεραίνουν από τα άρθρα των εφημερίδων και μόνο, ότι πλέον έχουν εκφυλιστεί και βλάπτουν την αμερικανική κοινωνία.⁶² Για την Abbott, τα στατιστικά στοιχεία σχετικά με τα υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας των Ελλήνων μεταναστών είναι παραπλανητικά και χρησιμοποιούνται με λάθος τρόπο. Το γεγονός ότι πολλοί κατά την άφιξή τους στην πόλη, εργάζονταν παράνομα ως πλανόδιοι έμποροι, αύξανε τον αριθμό συλλήψεων και προστίμων, ενώ η απουσία οικογενειακής ζωής, τους καθιστούσε περισσότερο επιρρεπείς σε ανεπιθύμητες κοινωνικές συμπεριφορές. Παράλληλα, οι νεοφερμένοι αγνοούσαν τους αμερικανικούς νόμους και συχνά τους παρενέβαιναν άθελά τους. Οι Έλληνες, σύμφωνα με την Abbott, χαρακτηρίζονται από υπερηφάνεια και πατριωτισμό, είναι εύστροφοι, εργατικοί και αφοσιωμένοι στις

---

⁵⁹ Dillingham, ό.π., 69-70 · Κιτροέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», ό.π., σ. 159.

⁶⁰ Κιτροέφ, ό.π., σ. 160.

⁶¹ Ό.π.

⁶² Grace Abbott, «A Study of the Greeks in Chicago», *American Journal of Sociology*, 15/3 (November 1909), σσ. 382 · Κιτροέφ, ό.π., σ. 160-161.

δημοκρατικές αξίες και μπορούν να προσφέρουν ουσιαστικά στην αμερικάνικη κοινωνία, με την καλύτερη εγκατάσταση τους στη χώρα.⁶³

2.3. Το ιδεολόγημα του melting-pot και οι επικριτές του

Ο όρος melting-pot, για την παρομοίωση των ΗΠΑ με πολιτισμικό χωνευτήρι, εισήχθη στη δημόσια συζήτηση το 1908, όταν το ομώνυμο θεατρικό έργο του Israel Zangwill ανέβηκε στο Μπρόντγουεϊ, ενώ το κοινωνιολογικό παράδειγμα που ιστορικά ταυτίστηκε περισσότερο με την έννοια, υπήρξε η θεωρία της αφομοίωσης, που διατύπωσαν οι αστικοί κοινωνιολόγοι της Σχολής του Σικάγο τη δεκαετία του 1920.⁶⁴ Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεωρία, ακολουθώντας μία ευθεία πορεία σύγκλισης, οι μειονοτικές εθνοτικές ομάδες, υιοθετούν με την πάροδο του χρόνου συμπεριφορές, αξίες, κανόνες και χαρακτηριστικά της κυρίαρχης κουλτούρας, χάνοντας σταδιακά τις ιδιαίτερες πολιτισμικές τους ταυτότητες. Στο πλαίσιο αυτό, θεωρείται ότι οι μετανάστες που διαμένουν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στη χώρα υποδοχής, καθώς και όσοι γεννηθούν σε αυτήν, θα παρουσιάζουν μεγαλύτερες ομοιότητες με την κυρίαρχη ομάδα σε σχέση με τους νεοφερμένους.⁶⁵ Στο έργο *Introduction to the Science of Sociology* των κοινωνιολόγων, καθηγητών του Πανεπιστημίου του Σικάγο, Robert Park και Ernest Burgess, περιγράφεται ο «κύκλος των φυλετικών σχέσεων», που οδηγεί τις διαφορετικές εθνοφυλετικές ομάδες στην τελική αφομοίωση, μέσα από τα στάδια του ανταγωνισμού, της σύγκρουσης, της τακτοποίησης-προσαρμογής και της αφομοίωσης (Competition - Conflict - Accommodation - Assimilation).⁶⁶

Παρόλο που στις αρχές του εικοστού αιώνα η προοπτική του melting-pot, ως μία θετική διαδικασία ενσωμάτωσης, απέκτησε δημοτικότητα, αποτέλεσε ταυτόχρονα αντικείμενο κριτικής, τόσο από τους προοδευτικούς όσο και από τους συντηρητικούς διανοούμενους της εποχής. Ανάμεσα στις εναλλακτικές αντιλήψεις της περιόδου, σχετικά με το τι ήταν ή θα έπρεπε να είναι η αμερικανική ταυτότητα, ξεχωρίζουν αυτές του Horace Kallen και του Randolph Bourne, οι οποίοι αντιλαμβάνονταν την αφομοίωση ως βίαιη συμμόρφωση σε έναν κυρίαρχο εθνοπολιτισμικό τύπο -τον

---

⁶³ Abbott, ό.π., σ. 382-285.

⁶⁴ Susan Brown & Frank Bean, «Assimilation Models, Old and New: Explaining a Long-Term Process», *The Online Journal of the Migration Policy Institute*, 1/10/2006.

⁶⁵ Ο.π.

⁶⁶ Robert Park & Ernest Burgess, *Introduction to the science of sociology*, Chicago, University of Chicago Press, 1921, σ. 510-511.

αγγλοσαξονικό- που οδηγεί στην απώλεια κάθε διαφορετικής κληρονομιάς.⁶⁷ Ο γερμανικής καταγωγής φιλόσοφος Horace Kallen, στον οποίο αποδίδεται η επινόηση του όρου «πολιτισμικός πλουραλισμός», για να περιγραφεί η «κοσμοπολίτικη» και ανεκτική προσέγγιση της ένταξης των μεταναστών, υποστήριξε ότι η ιδέα της συγχώνευσης διαφορετικών εθνοτικών ομάδων σε ένα πολιτιστικό καλούπι διαφορετικό από το δικό τους, προδίδει τα δημοκρατικά ιδεώδη και τις αμερικανικές πολιτικές αξίες.⁶⁸ Ο προοδευτικός διανοούμενος και συγγραφέας Randolph Bourne, απορρίπτει με τη σειρά του τη λογική του melting-pot, υποστηρίζοντας ότι οι ΗΠΑ αποτελούν έθνος που ιδρύθηκε από μετανάστες και απογόνους μεταναστών. Για τον Bourne, η εμμονή στην αγγλοσαξονική πολιτισμική παράδοση και ο αγγλοαμερικανικός συντηρητισμός, εμποδίζουν την κοινωνική πρόοδο, ενώ οι ιδιαίτερες εθνοτικές κουλτούρες δεν προορίζονται να αφομοιωθούν σε βαθμό αφανισμού, αλλά αντιθέτως να συνεισφέρουν ισόποσα στη διαμόρφωση μίας κοινής πολιτισμικής ταυτότητας και στη συγκρότηση ενός υπερ-εθνικού, πολυπολιτισμικού αμερικανικού έθνους.⁶⁹

Οι συντηρητικοί νατιβιστές της δεκαετίας του 1920, από την πλευρά τους, θεωρούσαν ότι το αφήγημα της αφομοίωσης συνιστούσε επικίνδυνη πλάνη, η οποία έθετε σε κίνδυνο την ίδια την επιβίωση του αμερικανικού έθνους. Χαρακτηριστικές, στο πλαίσιο αυτό, είναι οι ιδέες του Henry Pratt Fairchild, καθηγητή Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης. Στο έργο του *The melting-pot mistake*, που εκδόθηκε λίγο μετά την εφαρμογή των περιοριστικών μέτρων του 1924, υποστηρίζεται ότι η προοπτική του χωνευτηρίου καταστρέφει «την ομορφιά, τη συμμετρία, την ευγένεια και τον λευκό χαρακτήρα» του αμερικανικού έθνους και αποτελεί σφάλμα που απειλεί να καταστρέψει για πάντα τη χώρα.⁷⁰ Για τον Fairchild, ο οποίος διατέλεσε και πρόεδρος της Αμερικανικής Εταιρείας Ευγονικής, οι ξένοι μετανάστες που εισέρχονται στις ΗΠΑ επιζητώντας τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου, δίχως να το αντιλαμβάνονται υποβαθμίζουν το επίπεδο ζωής των γηγενών Αμερικανών, ενώ ταυτόχρονα, η μετεγκατάστασή τους δεν συμβάλλει στη βελτίωση των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών στις χώρες καταγωγής τους.⁷¹ Οι αλλοεθνείς

⁶⁷ David Michael Smith, «The American melting pot: A national myth in public and popular discourse», *National Identities*, 14/4 (December 2012), σσ. 392.

⁶⁸ Ο.π.

⁶⁹ Randolph Bourne, «Trans-national America», *The Atlantic Monthly*, July 1916, σσ. 87, 97.

⁷⁰ Henry Pratt Fairchild, *The melting-pot mistake*, Boston, Little Brown and Company, 1926, σ.261.

⁷¹ Fairchild, ό.π., σ. 250-252.

μετανάστες αποτελούν ξένα σώματα μη αφομοιώσιμα και παρομοιάζονται με παράσιτα, που δεν έχουν επίγνωση ότι βλάπτουν τον οργανισμό από τον οποίο εξαρτώνται. Πεισμένος για την αρνητική επίδραση της μαζικής μετανάστευσης, ο Fairchild επισημαίνει ότι μόνο ο δραστικός περιορισμός της μπορεί να διατηρήσει τον λευκό χαρακτήρα και το υψηλό βιοτικό επίπεδο της αμερικανικής κοινωνίας, επιτρέποντας ταυτόχρονα τον αποτελεσματικότερο έλεγχο των επικίνδυνων για το έθνος ιδεών.⁷²

2.4. Το κάλεσμα για αφομοίωση και η ανάδυση των μεσοαστών

Ο περιορισμός της μετανάστευσης στις ΗΠΑ συνοδεύτηκε από την πολιτική της αφομοίωσης και του εξαμερικανισμού, στο πλαίσιο της οποίας όσοι είχαν γεννηθεί στο εξωτερικό καλούνταν να αφομοιωθούν, μαθαίνοντας και χρησιμοποιώντας την αγγλική γλώσσα και αποκτώντας την αμερικανική υπηκοότητα.⁷³ Τόσο οι Έλληνες, όσο και οι άλλες εθνοτικές ομάδες, δεν όφειλαν μόνο να αναθεωρήσουν τα αρχικά τους σχέδια παραμονής στη χώρα, αλλά και να κατανοήσουν ότι η διατήρηση και προβολή των ιδιαίτερων εθνοτικών τους χαρακτηριστικών δεν ήταν πλέον ανεκτή.⁷⁴ Κατά τη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου, ωστόσο, οι αυξήσεις μισθών και η καθιέρωση της οκτάωρης απασχόλησης, είχαν βελτιώσει το βιοτικό επίπεδο αρκετών μεταναστών, ενώ η κατάταξη δεκάδων χιλιάδων Ελλήνων εθελοντών στον αμερικανικό στρατό, είχε δείξει ότι η νομιμοφροσύνη προς τις ΗΠΑ δεν ήταν ασύμβατη με την ελληνική εθνική συνείδηση. Παρόλο που μετά τον πόλεμο, η πλειοψηφία των Ελλήνων μεταναστών ήταν ακόμα εργάτες, η κατώτερη μεσαία τάξη ενισχύθηκε, ενώ ο αριθμός των Ελλήνων βιομηχάνων, χονδρεμπόρων και επιστημόνων, που αποτελούσαν την ανώτερη μεσαία τάξη, αυξήθηκε σημαντικά.⁷⁵

Εντός του συγκεκριμένου πλαισίου, πολλοί ήταν οι ανερχόμενοι κοινωνικά μετανάστες που πίστευαν ότι οι συμπατριώτες τους όφειλαν να βγουν από τον κλειστό κύκλο των ομοεθνών και να αρχίσουν να λειτουργούν στην καθημερινότητά τους σαν Αμερικανοί, προκειμένου να εκλείψει η ρατσιστική αντιμετώπιση σε βάρος

---

⁷² Ό.π., σ. 255-257.

⁷³ Κιτροέφ, «Εμπορικές παροικίες και μετανάστες», ό.π., σ. 371.

⁷⁴ Stubos, «The Greek-Americans Voice...», ό.π., σ. 27.

⁷⁵ Yannis Papadopoulos, «The Role of Nationalism, Ethnicity, and Class in Shaping Greek American Identity, 1890–1927: A Historical Analysis» στο: *Identity and Participation in Culturally Diverse Societies: A Multidisciplinary Perspective*, επιμ. Assaad Azzi et al, Chichester & Malden MA, Wiley-Blackwell, 2010, σ. 22.

τους.⁷⁶ Η πολιτιστική αφομοίωση προϋπέθετε τη μεταστροφή από τις παραδοσιακές στις επικρατούσες πρακτικές και αξίες και τη διαμόρφωση ενός νέου εαυτού. Μια μερίδα μεταναστών ανακάλυψε γρήγορα ότι η μεταστροφή αυτή μεταφραζόταν συχνά σε ταχεία κοινωνική άνοδο και υλικά κέρδη.⁷⁷

Οι ελληνικής καταγωγής επιχειρηματίες που άνηκαν πλέον στη μεσαία τάξη, επεδίωξαν την αφομοίωση, ξαναγράφοντας το μεταναστευτικό παρελθόν με όρους φυλετικής συνέχειας, διεκδικώντας τους αρχαίους Έλληνες ως αυθεντικούς προγόνους τους, κατά τρόπο συμβατό με τις επιταγές του αμερικανικού εθνικισμού. Σε μια κοινωνία υποδοχής που έθετε τα ιδανικά της κλασικής Ελλάδας ως πολιτιστικό και πολιτικό της μοντέλο, οι Έλληνες μετανάστες ισχυρίζονταν ότι ως άμεσοι φυλετικοί απόγονοι και πολιτιστικοί κληρονόμοι της κλασικής Ελλάδας, δεν δικαιούνταν απλά να ασπαστούν τον «αμερικανισμό», αλλά να έχουν πρόσβαση και στην κυρίαρχη τάξη του. Η προσέγγιση αυτή ευνοούσε όσους Έλληνες ήταν ήδη Αμερικανοί πολίτες ή σκόπευαν να γίνουν. Από τη στιγμή που η προγονική τους ταυτότητα θα καθόριζε τελικά την πλήρη πρόσβασή στην αμερικανική πολιτική και εθνική ταυτότητα, ο στόχος πλέον ήταν η δημιουργία ενός συλλογικού φορέα που θα προωθούσε την ομαλή θεσμική ενσωμάτωση των Ελλήνων μεταναστών στην αμερικανική «λευκότητα».⁷⁸

2.5. Η ίδρυση της ΑΧΕΠΑ και της ΓΚΑΠΑ

Στις 26 Ιουλίου 1922, στην Ατλάντα της Γεωργίας, ιδρύθηκε η Ελληνοαμερικανική Εκπαιδευτική Προοδευτική Ένωση (American Hellenic Educational Progressive Association), γνωστή στις ΗΠΑ και ως Τάγμα της ΑΧΕΠΑ (Order of AHEPA), έχοντας ως πρότυπο για τη δομή και το τελετουργικό της τις μασονικές οργανώσεις. Η ηγεσία της συγκροτούσε την Ύπατη Στοά (Supreme Lodge) και μέσω των τοπικών στοών η οργάνωση επεκτάθηκε σταδιακά σε όλη την αμερικανική επικράτεια.⁷⁹ Ιδρυτές της ήταν οκτώ ελληνικής καταγωγής επιχειρηματίες του αμερικανικού Νότου: οι Nicholas Chotas (πρόεδρος), James Campbell (αντιπρόεδρος), Harry

⁷⁶ Παπαδόπουλος, «Απόπειρες ορισμού...», ό.π., χ.σ.

⁷⁷ Yiorgos Anagnostou, «Forget the Past, Remember the Ancestors! Modernity, “Whiteness,” American Hellenism, and the Politics of Memory in Early Greek America», *Journal of Modern Greek Studies*, 22/1 (May 2024), σ. 28.

⁷⁸ Yiorgos Anagnostou, «Model Americans, Quintessential Greeks: Ethnic Success and Assimilation in Diaspora», *Diaspora*, 12/3 (Winter 2003), σ. 300.

⁷⁹ Κιτροέφ, «Εμπορικές παροικίες...», ό.π., σ. 375.

Angelopoulos (γραμματέας και ταμίας), Spiros Stamos (βοηθός γραμματέα), George Polos, John Angelopoulos, George Campbell και James Vlass (μέλη με τον τίτλο του Ανώτατου Κυβερνήτη. Στα αμέσως επόμενα χρόνια η ΑΧΕΠΑ πλαισιώθηκε από τη θυγατρική γυναικεία οργάνωση Daughters of Penelope και τις νεανικές Sons of Pericles και Maids of Athena, για αγόρια και κορίτσια αντίστοιχα.⁸⁰

Ιδρυτικούς στόχους της οργάνωσης αποτελούσαν η προαγωγή του «αγνού αμερικανισμού» ανάμεσα στους Έλληνες κατοίκους των ΗΠΑ, η εκπαίδευσή τους στη λειτουργία του αμερικανικού δημοκρατικού πολιτεύματος, η «ενστάλαξη» της νομιμοφροσύνης και της υποταγής στους νόμους και τους θεσμούς της χώρας, η προώθηση της αμερικανικής εκπαίδευσης και η δημιουργία Αμερικανών πολιτών «ανώτατου βαθμού» από τα μέλη της, αλλά και η προώθηση της συνεργασίας και της αλληλεγγύης ανάμεσά τους.⁸¹ Η ΑΧΕΠΑ φιλοδοξούσε ταυτόχρονα να προωθήσει την «καλύτερη κατανόηση» των Ελλήνων από τους ξένους και ιδιαίτερα από τους Αμερικανούς και να καλλιεργήσει τα ευγενέστερα χαρακτηριστικά και τα υψηλότερα ιδανικά του «αληθινού Ελληνισμού», ενώ δεσμευόταν ότι θα απείχε από την προώθηση θρησκευτικών ή πολιτικών συμφερόντων, υποστηρίζοντας τον διαχωρισμό κράτους - Εκκλησίας.⁸²

Το γεγονός ότι οι ιδρυτές της ανήκαν στη μεσοαστική, επιχειρηματική τάξη και ήταν εγκατεστημένοι στον αμερικανικό Νότο, μαρτυρά την καθοριστική επίδραση των κοινωνικών και ιστορικών συμφραζόμενων στην ίδρυση της οργάνωσης. Οι ελληνικής καταγωγής επιχειρηματίες, είχαν προφανώς οικονομικό συμφέρον να αφομοιωθούν και το είχαν ήδη προσπαθήσει, όπως μαρτυρούν τα εξαμερικανισμένα ονόματά τους. Συνειδητοποίησαν όμως ότι η μαζική στροφή των Ελλήνων μεταναστών προς τον αμερικανισμό θα απέβαινε προς το συλλογικό όφελός, μετατρέποντας τελικά σε πλεονέκτημα την εθνική τους καταγωγή. Η μεγάλη επιρροή που ασκούσε στο Νότο η Κου Κλουξ Κλαν, η οποία στρεφόταν και κατά των Ελλήνων, καθιστούσε περισσότερο επιτακτική την ανάγκη αντίδρασης. Ο Νότος άλλωστε παρείχε και μεγαλύτερα περιθώρια αυτόνομης δράσης, από τη στιγμή που οι Έλληνες της κεντρικής και βόρειας ακτής του Ατλαντικού και του Σικάγο, παρόλο

---

⁸⁰ George Leber, *The history of the order of AHEPA 1922-1972. Including the Greeks in the New World, and Immigration to the United States*. Washington DC, The order of AHEPA, 1972, σ. 149-150.

⁸¹ Ο.π., σ. 150.

⁸² Ο.π., σ. 148.

που ήταν περισσότεροι, είχαν ήδη αναμειχθεί στην Πανελλήνιο Ένωση, που σε μεγάλο βαθμό ελεγχόταν, μέσω των προξενικών αρχών, από την Αθήνα.⁸³

Οι πολιτικές και οι πρακτικές της οργάνωσης, σχεδιάστηκαν προκειμένου να υπερβούν την παραδοσιακή προσκόλληση στην καταγωγή, τα έθιμα και την εθνική ταυτότητα. Το καταστατικό της προέβλεπε τη χρήση της αγγλικής ως επίσημης γλώσσας και την ιδιότητα του μέλους ανεξαρτήτως θρησκευτικής πίστης και εθνικής καταγωγής.⁸⁴ Αρκούσε ο ενδιαφερόμενος να έχει πολιτογραφηθεί αμερικανός πολίτης ή τουλάχιστον να τηρεί της προϋποθέσεις για να το κάνει, να είναι λευκός και να πιστεύει στη θεϊκή υπόσταση του Ιησού.⁸⁵ Για την ΑΗΕΡΑ, η ελληνική ταυτότητα, αποδιδόμενη υποχρεωτικά κατά τη γέννηση, ήταν συνώνυμη με τον εθνικό εθνικισμό και εμπεριείχε παραδοσιακές πολιτισμικές πρακτικές ασυμβίβαστες με την αμερικανική πραγματικότητα. Η «ελληνοαμερικανική» ταυτότητα, αντιθέτως, αντιπροσώπευε την επιλογή της προόδου και της πολιτικής πίστης στις ΗΠΑ.⁸⁶ Τόσο τα μέλη της ΑΧΕΠΑ, όσο και οι Έλληνες που αποφάσιζαν να πολιτογραφηθούν σύντομα πολλαπλασιάστηκαν. Οι ετήσιες πολιτογραφήσεις από 3.000 το 1923 ξεπέρασαν τις 9.000 το 1927 και 1928, ενώ κατά την ίδια περίοδο η ΑΧΕΠΑ έφθασε τα 17.000 μέλη και τις 192 τοπικές στοές.⁸⁷

Ως απάντηση στην προώθηση του εξαμερικανισμού και της χρήσης των Αγγλικών από την ΑΧΕΠΑ, τον Δεκέμβριο του 1923 ιδρύθηκε στο Πίτσμπουργκ της Πενσυλβάνιας η Ελληνοαμερικανική Προοδευτική Ένωση (Greek American Progressive Association-GAPA), στην ηγεσία της οποίας συμμετείχαν αρκετά στελέχη της Πανελλήνιου Ενώσεως. Παρόλο που δεν διαφωνούσε με την απόκτηση της αμερικανικής υπηκοότητας, η ΓΚΑΠΑ υποστήριζε την ανάγκη διατήρησης και προβολής της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς και κυρίως τη συνέχιση της χρήσης της ελληνικής γλώσσας. Σε αντίθεση με την ΑΧΕΠΑ, που δεν επιθυμούσε σχέσεις με το θρησκευτικό στοιχείο, η ΓΚΑΠΑ πρόβαλε ανοιχτά την Ορθοδοξία και υποστηριζόταν από τις ελληνικές εκκλησίες.⁸⁸ Τα μέλη της ΓΚΑΠΑ, προερχόμενα από χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, δεν προσέγγισαν ποτέ σε αριθμό αυτά της

⁸³ Κιτροέφ, «Εμπορικές παροικίες...», ό.π., σ. 375 · Stubos, «The Greek-Americans Voice...», ό.π., σ. 28.

⁸⁴ Anagnostou, «Forget the Past...», ό.π., σ. 38.

⁸⁵ Παπαδόπουλος, «Απόπειρες ορισμού...», ό.π., χ.σ.

⁸⁶ Anagnostou, ό.π., σ. 38.

⁸⁷ Κιτροέφ, ό.π., σ. 376.

⁸⁸ Κιτροέφ, ό.π. · Παπαδόπουλος, ό.π., χ.σ.

ΑΧΕΠΑ, ωστόσο η οργάνωση είχε την υποστήριξη μεγάλης μερίδας του Τύπου, που διαφωνούσε με τον άκριτη αφομοίωση και τον παραμερισμό της γλώσσας και του θρησκευματος.⁸⁹

Οι διαφορές ανάμεσα στην ΑΧΕΠΑ και τη ΓΚΑΠΑ αμβλύθηκαν κατά τη δεκαετία του 1930, όταν ο ζήλος με τον οποίο η πρώτη υποστήριζε τον εξαμερικανισμό μετριάστηκε. Ήδη κατά τη δεκαετία του 1920 εξάλλου, πολλά μέλη της δεν συμμορφώνονταν στον κανόνα για χρήση της αγγλικής γλώσσας κατά τις συναντήσεις, με αποτέλεσμα η ηγεσία να αναγκαστεί να επιτρέψει και τη χρήση της ελληνικής σε όσους το επιθυμούσαν.⁹⁰ Εξάλλου, από το 1928 καθιερώθηκαν οι ετήσιες εκδρομές των μελών της ΑΧΕΠΑ στην Ελλάδα, προκειμένου να προάγεται η αλληλοκατανόηση ανάμεσα στους Έλληνες της Αμερικής και τους αδελφούς τους στην πατρίδα και να διατηρούνται ζωντανοί οι δεσμοί με την πατρώα γη.⁹¹ Έχοντας πλέον τη βεβαιότητα του εξαμερικανισμού των μελών της, η ΑΧΕΠΑ επιδίωξε, από τα τέλη της δεκαετίας του 1920, να ταυτιστεί περισσότερο με τα ελληνικά εθνοπολιτισμικά στοιχεία.⁹² Την ίδια περίοδο, οι ακραίες φυλετικές αντιλήψεις άρχισαν να χάνουν την πολιτική τους επιρροή στις ΗΠΑ και αντικαταστάθηκαν από προσεγγίσεις εμπνεόμενες από τις αρχές του πολιτισμικού πλουραλισμού, σύμφωνα με τις οποίες, η διατήρηση στοιχείων της εθνοτικής κληρονομιάς, ενίσχυε την ομαλή ένταξη των μεταναστών στην αμερικανική κοινωνία.⁹³

2.6. Η Ελληνορθόδοξη Αρχιεπισκοπή Αμερικής

Ο τρίτος ισχυρός πόλος στο εσωτερικό της ελληνοαμερικανικής κοινότητας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου υπήρξε η Ελληνορθόδοξη Αρχιεπισκοπή Αμερικής.⁹⁴ Από το 1908 η Ελληνορθόδοξη Εκκλησία στις ΗΠΑ τελούσε υπό τη δικαιοδοσία της Εκκλησίας της Ελλάδος, υποφέροντας ωστόσο από χρόνια έλλειψη συντονισμού και οργάνωσης, ενώ συχνά οι κοινότητες αποκτούσαν ναό και ιερέα μετά από δική τους πρωτοβουλία. Οι ενδοεκκλησιαστικές διαφορές, οι πολιτικές διαμάχες και οι διαφορές με τις άλλες ορθόδοξες εκκλησίες, δεν επέτρεπαν τη διαμόρφωση μιας

⁸⁹ Κιτρορέφ, «Οι Έλληνες στις ΗΠΑ 1922-1940», ό.π., σ. 355-356.

⁹⁰ Κιτρορέφ, «Εμπορικές παροικίες και μετανάστες», ό.π., σ. 377.

⁹¹ Κιτρορέφ, ό.π. · Leber, ό.π., σ. 221-222.

⁹² Κιτρορέφ, ό.π., σ. 378.

⁹³ Λαλιώτου, ό.π., σ. 277.

⁹⁴ Κιτρορέφ, «Εμπορικές παροικίες και μετανάστες», ό.π., σ. 378.

ομοιογενούς ελληνορθόδοξης κοινότητας.⁹⁵ Μετά την ήττα των Φιλελευθέρων στις εκλογές του 1920, ο βενιζελικών φρονημάτων μητροπολίτης Αθηνών Μελέτιος Μεταξάκης, δρώντας ως «εξόριστος» προκαθήμενος, περιόδευσε στις ΗΠΑ προκειμένου να οργανώσει την τοπική Εκκλησία. Οι ενέργειές του οδήγησαν στην ίδρυση της Αρχιεπισκοπής Βορείου και Νοτίου Αμερικής και την ένταξή της υπό την αιγίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου το 1922, όταν πλέον ο ίδιος είχε γίνει Οικουμενικός Πατριάρχης.⁹⁶ Ο πρώτος Αρχιεπίσκοπος Αμερικής, ωστόσο, ο Αλέξανδρος, δεν κατόρθωσε να αντιμετωπίσει με επιτυχία τα χρόνια διοικητικά προβλήματα και το ρήγμα Κωνσταντινικών-Βενιζελικών, που είχε σαν αποτέλεσμα πολλές ενορίες να χωρίζονται στα δύο.⁹⁷

Τον Αύγουστο του 1930 διορίστηκε Αρχιεπίσκοπος Βορείου και Νοτίου Αμερικής ο Μητροπολίτης Κερκύρας Αθηναγόρας Σπύρου, ο οποίος με μια σειρά πρωτοβουλιών κατάφερε να ενδυναμώσει και να ενοποιήσει την Εκκλησία, μετατρέποντας τελικά την Αρχιεπισκοπή στην ισχυρότερη ελληνοαμερικανική οργάνωση. Ο Αθηναγόρας έθεσε όλες σχεδόν τις ενορίες υπό τον έλεγχο της Αρχιεπισκοπής, εισήγαγε τον θεσμό των Κληρικολαϊκών Συνεδρίων, ίδρυσε τη Φιλόπτωχο Αδελφότητα Ελληνίδων Αρχιεπισκοπής Αμερικής (1931), το μηνιαίο περιοδικό *Ορθόδοξος Παρατηρητής* (1934), καθώς και θεολογική σχολή (1937). Σημαντική ήταν η ενίσχυση των τοπικών σχολείων που η Αρχιεπισκοπή έθεσε υπό τον έλεγχό της, αφού κατά τη δεκαετία του 1930 οι μαθητές τους διπλασιάστηκαν. Η άφιξη του Αθηναγόρα συνέπεσε με τη συμφιλίωση της ΑΧΕΠΑ με την ιδέα της διατήρησης των εθνοπολιτισμικών στοιχείων και το μετριασμό των εκκλήσεων για εξαμερικανισμό. Κατά τη δεκαετία του 1920 πάντως τόσο το Οικουμενικό Πατριαρχείο όσο και η Εκκλησία της Ελλάδας, παρόλο που τάσσονταν εναντίον του πλήρους εξαμερικανισμού, συμβούλευαν την Αρχιεπισκοπή Αμερικής να ενθαρρύνει τους Έλληνες να αποκτήσουν την αμερικανική υπηκοότητα.⁹⁸

2.7. Μία διττή ταυτότητα

Ο αναπροσανατολισμός των προτεραιοτήτων της ΑΧΕΠΑ, από την προώθηση του «αγνού αμερικανικισμού» στην οργάνωση εκδρομών στην πατρίδα, ταυτόχρονα με

⁹⁵ Κιτροέφ, «Οι Έλληνες στις ΗΠΑ...», ό.π., σ. 356.

⁹⁶ Kitroef, «The transformation...», ό.π., σ. 129-130,

⁹⁷ Ο.π.

⁹⁸ Κιτροέφ, «Εμπορικές παροικίες και μετανάστες», ό.π., σ. 379.

την ίδρυση και την ενίσχυση της Ελληνικής Ορθόδοξης Αρχιεπισκοπής Αμερικής, αποτελούν ενδείξεις ότι οι Έλληνες της Αμερικής κατάφεραν να ισορροπήσουν ανάμεσα στις πιέσεις για αφομοίωση και την επιθυμία να διατηρήσουν τα ιδιαίτερα εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά τους.⁹⁹ Ήδη με το τέλος του Μεγάλου Πολέμου, πολλοί μετανάστες δεν δέχονταν να έχουν μία σχέση υποτέλειας με το ελληνικό κράτος, ενώ οι περισσότεροι άρχισαν να αντιμετωπίζουν την εγκατάστασή τους στις ΗΠΑ ως μόνιμη. Δεν ήταν ωστόσο σίγουροι ότι μπορούσαν να γίνουν αποδεκτοί από την κοινωνία υποδοχής ως πολίτες με ίσα δικαιώματα.¹⁰⁰ Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, η κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας και η σταδιακή εξασθένηση του διχασμού ανάμεσα σε βενιζελικούς και φιλοβασιλικούς, σε συνδυασμό με τον περιορισμό της μετανάστευσης και τις πιέσεις για εξαμερικανισμό, έθεταν στο επίκεντρο τη στάση που θα έπρεπε να τηρήσουν οι ελληνικής καταγωγής μετανάστες, συλλογικά ως εθνотική ομάδα, απέναντι στα νέα δεδομένα.¹⁰¹

Πολλοί ήταν αυτοί που επιδίωξαν να προσαρμοστούν στις ΗΠΑ κυρίως μέσω της δημιουργίας μιας «Νέας Ελλάδας», με την έννοια μιας περιχαρακωμένης ελληνικής κοινότητας που τηρούσε ευλαβικά τις παραδόσεις, τα έθιμα και τις λατρευτικές πρακτικές της πατρίδας, χρησιμοποιούσε την ελληνική γλώσσα - ιδιαίτερα στο σπίτι και την εκκλησία- και προωθούσε συστηματικά τις κοινωνικές συναναστροφές και τον γάμο μόνο με άλλα μέλη της κοινότητας.¹⁰² Εναλλακτική προσέγγιση αποτέλεσε ο «ελληνοαμερικανισμός», που υιοθετήθηκε αρχικά από τις σχετικά μικρές ελληνοαμερικανικές κοινότητες του Νότου, στις οποίες η εισροή νέων μεταναστών ήταν περιορισμένη και συντελεστήκε ταχύτερα η ενσωμάτωση στην αμερικανική κοινωνία και κουλτούρα.¹⁰³ Σε αντίθεση με την εθνотική απομόνωση, ο ελληνοαμερικανισμός αποτελούσε βιώσιμο τρόπο κοινωνικής ενσωμάτωσης στις ΗΠΑ, από τη στιγμή που δεν βασιζόταν ούτε στην πλήρη αφομοίωση των αμερικανικών πολιτισμικών στοιχείων, ούτε στη μάταιη αντιγραφή του ελληνικού πολιτισμού, αλλά σε ένα συνδυασμό πολιτισμικών χαρακτηριστικών, με τρόπο ώστε να συγκροτηθεί μια νέα, μοναδική εθνοπολιτισμική ταυτότητα. Στο πλαίσιο αυτό η

---

⁹⁹ Ό.π., σ. 382.

¹⁰⁰ Παπαδόπουλος, ό.π., χ.σ.

¹⁰¹ Κιτροέφ, «Εμπορικές παροικίες και μετανάστες», ό.π., σ. 381-382 · Παπαδόπουλος, ό.π., χ.σ.

¹⁰² Lonnie Athens, «Greek Americanism, "New Greece," and Greek Orthodoxy», *Migration World Magazine*, 24/3 (May-June 1996), σ. 31.

¹⁰³ Ό.π., σ. 32.

κουλτούρα της πατρίδας, οι παραδόσεις, τα ήθη, τα έθιμα, ο τρόπος ομιλίας, τροποποιήθηκαν προκειμένου να ταιριάζουν στις συνθήκες της χώρας υποδοχής.¹⁰⁴

Ο θεσμικός περιορισμός της μετανάστευσης, που επέβαλε η κυρίαρχη εθνοτική ομάδα των Αγγλοσαξόνων, πλαισίωσε τις υπόλοιπες εθνοτικές ομάδες των ΗΠΑ, ετεροκαθορίζοντάς τις και αποδίδοντάς τους συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Μετατρέποντας την ελληνική καταγωγή από πολιτισμικό χαρακτηριστικό σε στοιχείο που όριζε τη δυνατότητα μετακίνησης, η αμερικανική μεταναστευτική πολιτική οριοθετούσε την κοινότητα και το πλαίσιο αναφοράς των τοπικών ηγετικών ομάδων.¹⁰⁵ Αυτές οι ηγετικές ομάδες, των κοινωνικά ανερχόμενων μεταναστών, προσπάθησαν κατά τη δεκαετία του 1920 να προσαρμόσουν τη δράση τους στα νέα δεδομένα, υποστηρίζοντας την πολιτογράφηση, τον εξοβελισμό των νεοελληνικών εξωτερικών χαρακτηριστικών -τουλάχιστον στη δημόσια σφαίρα- και την πλήρη αποδοχή από την αμερικανική κοινωνία με τη δημιουργία μεικτών οργανώσεων. Δίχως να εγκαταλείψουν τις αναφορές στην κοινή καταγωγή, οι μεγάλες ελληνοαμερικανικές οργανώσεις του Μεσοπολέμου λειτούργησαν ως φορείς ενσωμάτωσης των Ελλήνων στην αμερικανική κοινωνία, ενώ τα μέλη τους συνειδητοποίησαν ότι ανήκουν σε μια ομάδα με συμφέροντα στις ΗΠΑ και όχι στην πατρίδα. Με την ίδρυσή τους συνεπώς σηματοδοτείται η συγκρότηση της εθνοτικής ομάδας των Ελληνοαμερικανών.¹⁰⁶

Μέσω της ΑΧΕΠΑ και της ΓΚΑΠΑ, οι Ελληνοαμερικανοί προσδιορίζονταν ως ένα νέο συλλογικό υποκείμενο, με σημείο αναφοράς περισσότερο τις Ηνωμένες Πολιτείες παρά την Ελλάδα. Μέχρι το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου το ένα τρίτο περίπου απέκτησε την αμερικανική υπηκοότητα, ενώ ακόμα περισσότεροι ακολούθησαν το παράδειγμά τους κατά τη δεκαετία του 1940. Με την απόκτηση υπηκοότητας και πολιτικών δικαιωμάτων μετατρέπονταν σε Αμερικανούς πολίτες, υποστηρίζοντας στο πολιτικό πεδίο κατά κύριο λόγο τους Δημοκρατικούς. Πολιτισμικά, διαμόρφωσαν μία διττή ταυτότητα. Ξεκίνησαν να χρησιμοποιούν την αγγλική γλώσσα στους δημόσιους χώρους και τους χώρους εργασίας, συνεχίζοντας τη χρήση της ελληνικής για τις μεταξύ τους επαφές. Διατήρησαν την ορθόδοξη πίστη τους και εξακολούθησαν σε μεγάλο βαθμό να συναναστρέφονται με άλλους Έλληνες,

---

¹⁰⁴ Athens, ό.π., σ. 31.

¹⁰⁵ Παπαδόπουλος, ό.π., χ.σ.

¹⁰⁶ Ό.π.

ενώ η ιδεολογία τους παρουσιαζόταν ως συνδυασμός της νομιμοφροσύνης στα πολιτικά ιδεώδη του αμερικανικού έθνους και μιας εξιδανικευμένης ελληνικότητας.¹⁰⁷

---

¹⁰⁷ Κιτροέφ, «Εμπορικές παροικίες και μετανάστες», ό.π., σ. 380 · Παπαδόπουλος, «Απόπειρες ορισμού...», ό.π., χ.σ.

Κεφάλαιο 3. Ο ομογενειακός Τύπος και ο πολυεπίπεδος ρόλος του

3.1. Απαρχές του αγγλόφωνου και εθνοτικού Τύπου των ΗΠΑ

Η έναρξη της ελληνικής εγκατάστασης στις ΗΠΑ, συνέπεσε με μια περίοδο μεγάλης ακμής των εφημερίδων. Το 1704 είχε εμφανισθεί στην αποικία της Μασαχουσέτης η *Boston News-Letter*, η πρώτη τακτική αμερικανική εφημερίδα, η οποία ωστόσο είχε σύντομη παρουσία. Τη δεκαετία του 1720 άλλες δύο εφημερίδες έκαναν την εμφάνισή τους, στη Φιλαδέλφεια και τη Νέα Υόρκη, ενώ στο τέλος του Πολέμου της Ανεξαρτησίας το 1785, εκδίδονταν 43 εφημερίδες στις 13 ομόσπονδες πολιτείες που συνθέταν τότε το αμερικανικό έθνος. Ο ρόλος του Τύπου στην εγκαθίδρυση της αμερικανικής δημοκρατίας ήταν αδιαμφισβήτητος, γι' αυτό και η ελευθεροτυπία κατοχυρώθηκε άμεσα συνταγματικά. Για τους πατέρες του αμερικανικού έθνους άλλωστε, όπως ο Τόμας Τζέφερσον και ο Τζορτζ Ουάσινγκτον, ο Τύπος συνιστούσε πολύτιμο φορέα διάδοσης των δικαιωμάτων των πολιτών και διασφάλισης της ανεξαρτησίας τους από το κράτος.¹⁰⁸

Με την αλματώδη τεχνολογική και βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας κατά τον 19^ο αιώνα, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την καθημερινή εκτύπωση χιλιάδων φύλλων. Τη δεκαετία του 1880 εκδίδονταν στις Ηνωμένες Πολιτείες περίπου 11.300 εφημερίδες, ενώ από το 1890 και εξής, οι μεγαλύτερες λαϊκές εφημερίδες ξεπερνούσαν σε κυκλοφορία το ένα εκατομμύριο φύλλα ημερησίως. Η πρώτη εφημερίδα των ΗΠΑ που απευθυνόταν σε συγκεκριμένη εθνοτική ομάδα, η γερμανόφωνη *Philadelphische Zeitung*, εμφανίστηκε στη Φιλαδέλφεια το 1732. Τα μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα του 19ου αιώνα, προκάλεσαν μια πανσπερμία εθνοτικών εφημερίδων. Η πρώτη ιρλανδική εφημερίδα στις ΗΠΑ, η *Shamrock*, εκδόθηκε το 1810, η πρώτη εβδομαδιαία ιταλόφωνη εφημερίδα, η *L'Eco d'Italia*, το 1849 και η πρώτη καθημερινή, η *Il Progresso*, το 1880. Και ο 20ος αιώνας ωστόσο χαρακτηρίστηκε από την έκδοση πολυάριθμων εθνοτικών εφημερίδων, ο συνολικός αριθμός των οποίων το 1917 υπολογίζεται ότι είχε φτάσει τις 1.323.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Αλέξανδρος Κιτροέφ, «Ο Τύπος ως πηγή για την ιστορία των Ελλήνων στις ΗΠΑ» στο: *Ο Ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα: Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002, επιμ. Λ. Δρούλια, Αθήνα, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2005, σ. 371.

¹⁰⁹ Ό.π., σ. 371-372.

3.2. Οι πρώτες ελληνοαμερικανικές εφημερίδες

Όπως και στην περίπτωση άλλων εθνοτικών ομάδων, με την εγκατάσταση σημαντικού αριθμού Ελλήνων μεταναστών στις ΗΠΑ, έκανε την εμφάνισή της και η εκδοτική δραστηριότητα στη γλώσσα καταγωγής τους. Ανταποκρινόμενοι στις απαιτήσεις μιας διαρκώς διευρυνόμενης αγοράς, οι Έλληνες επιχειρηματίες ίδρυσαν έντυπα που εκδίδονταν σε καθημερινή, εβδομαδιαία, μηνιαία ή μη τακτική βάση. Συχνά, ωστόσο, οι εκδοτικές πρωτοβουλίες χαρακτηρίζονταν περισσότερο την επιδίωξη προσωπικής προβολής, παρά από τον επαγγελματισμό των συντακτών και της δημοσιογραφικής ομάδας (αν υπήρχε), με συνέπεια να αποδεικνύονται βραχύβιες, μην αντέχοντας στις προκλήσεις της περιορισμένης κυκλοφορίας, των υψηλών οικονομικών απαιτήσεων και του απαιτητικού αναγνωστικού κοινού.¹¹⁰ Κατά την περίοδο 1905 - 1938 εμφανίστηκαν στο εσωτερικό των ελληνικών κοινοτήτων των μεγαλύτερων πόλεων των ΗΠΑ 11 καθημερινές εφημερίδες, από τις οποίες μόνο δύο - η *Ατλαντίδα* και ο *Εθνικός Κήρυκας*- μακροημέρευσαν και εξακολούθησαν να τυπώνονται και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.¹¹¹

Η πρώτη ελληνόφωνη εφημερίδα της Αμερικής, ο *Νέος Κόσμος*, εμφανίστηκε στη Βοστώνη το 1892, αλλά διήρκεσε μόνο λίγους μήνες. Δημιουργός της ήταν ο Νισύριος Κωνσταντίνος Φασουλαρίδης, απόφοιτος της Μεγάλης του Γένους Σχολής, ο οποίος προτού μεταναστεύσει στις ΗΠΑ είχε θητεύσει στην εφημερίδα *Νεολόγος* της Κωνσταντινούπολης και υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους λόγιους της ελληνοαμερικανικής κοινότητας των αρχών του 20ού αιώνα.¹¹² Η δεύτερη ελληνοαμερικανική εφημερίδα, η *Ατλαντίς*, εμφανίστηκε στη Νέα Υόρκη το 1894, αρχικά ως εβδομαδιαία. Κατόπιν έγινε δεκαπενθήμερη, στη συνέχεια κυκλοφορούσε κάθε δεύτερη μέρα, ώσπου το 1905 έγινε καθημερινή. Ιδρύθηκε από τον Συριανό έμπορο Σόλωνα Βλαστό και τον αδελφό του Δημήτριο και μέχρι την εμφάνιση του *Εθνικού Κήρυκα* το 1915, διατηρούσε το μονοπώλιο στον χώρο του ημερήσιου ελληνόφωνου τύπου της Αμερικής. Η *Ατλαντίδα*, η οποία διέκοψε τη λειτουργία της

¹¹⁰ Victor S. Papacosma, "The Greek Press in America", *Journal of the Hellenic Diaspora*, 5/4, (Winter 1979), σ. 45.

¹¹¹ Ό.π., σ. 47.

¹¹² Κιτρορέφ, «Ο Τύπος ως πηγή...», ό.π., σ. 372 · Yorgo Pasadeos, 'The Greek-American Press: A 90-Year Compendium', *Journalism Quarterly*, 62/1, (March 1985), σ. 141 · Βύρων Πισσαλίδης, «Ελληνικός ομογενειακός τύπος-MME και διαπολιτισμική επικοινωνία. Η περίπτωση της Νέας Υόρκης» στο: *Ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς: Έρευνα και Διδασκαλία*, Πρακτικά Συνεδρίου, Ρέθυμνο 4-6 Ιουλίου 2003, επιμ. Μ. Δαμανάκης, Β. Καρδάσης, Θ. Μιχελακάκη, Α. Χουρδάκης, τ.Β', Ρέθυμνο, Πανεπιστήμιο Κρήτης/ΕΔΙΑΜΜΕ, 2004, σ. 168.

το 1973 για οικονομικούς λόγους, υποστήριζε με σθένος τη φιλοβασιλική πολιτική, ασχολήθηκε με το ζήτημα της ενσωμάτωσης των ομογενών στην αμερικανική κοινωνία, με τη διεκδίκηση πολεμικών αποζημιώσεων, με τα επιχειρηματικά συμφέροντα και τη θρησκευτική συνοχή των ελληνικών κοινοτήτων.¹¹³

Η επιτυχία της *Ατλαντίδος* και η επιθυμία αντίθεσης στις πολιτικές που υποστήριζε ο Βλαστός, ενέπνευσαν τη δημιουργία πολλών άλλων εντύπων που προσπάθησαν να την ανταγωνιστούν και να αποσπάσουν αναγνώστες. Στη Νέα Υόρκη το 1900, ο Ιωάννης Μπούρας ίδρυσε την εβδομαδιαία εφημερίδα *Θερμοπύλαι*, ενώ πέντε χρόνια αργότερα, ο Κωνσταντίνος Φασουλαρίδης, ιδρυτής του *Νέου Κόσμου*, εξέδωσε την εφημερίδα *Σημαία*. Το 1906, οι δύο εκδότες ένωσαν τις δυνάμεις τους εκδίδοντας την καθημερινή *Θερμοπύλαι -Σημαία*, που επιβίωσε μέχρι το 1907. Το 1908, πάντα στη Νέα Υόρκη, ο Σωκράτης Ξανθάκης, αρχισυντάκτης μέχρι τότε της *Ατλαντίδας*, ίδρυσε την εφημερίδα *Πανελλήνιος*, η οποία λειτουργούσε ως όργανο της Πανελληνίου Ενώσεως και εκδιδόταν τρεις φορές την εβδομάδα, μέχρι τη διακοπή της λειτουργίας της το 1913.¹¹⁴

Πολλές ελληνόφωνες εφημερίδες ωστόσο εμφανίστηκαν και σε άλλες περιοχές των ΗΠΑ, εκτός της Νέας Υόρκης, ήδη πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στο Σικάγο, το οποίο στις αρχές του 20ού αιώνα αποτελούσε την πόλη με τον μεγαλύτερο αριθμό Ελλήνων στις ΗΠΑ, το 1902 εκδόθηκε η εφημερίδα *Ελλάς* και το 1904 ο *Ελληνικός Αστήρ*. Στη δυτική ακτή των ΗΠΑ, οι πρώτες ελληνόφωνες εφημερίδες εμφανίστηκαν στον Άγιο Φραγκίσκο. Το 1906 εκδόθηκε στην πόλη ο *Ειρηνικός* (μετέπειτα *Προμηθεύς*) του λόγιου Αλέξανδρου Παβέλλα και το 1907 η *Καλιφόρνια* του Αναστάσιου Μούντανου.¹¹⁵ Αξιοσημείωτες περιπτώσεις ήταν επίσης ο *Λοχίας* και η *Σαλονίκη* στο Σικάγο, η *Πατρίς* στο Λόουελ της Μασαχουσέτης, η *Ένωσις* στο Πίτσμπουργκ, το *Φως* στο Σολτ Λέικ Σίτι. Κανένα από τα παραπάνω έντυπα ωστόσο δεν κατάφερε να πλησιάσει την επιρροή της *Ατλαντίδας* του Βλαστού, η οποία διαβαζόταν σε όλη την αμερικανική επικράτεια φθάνοντας το 1914 τα 30.100 φύλλα, αριθμός που ξεπερνούσε τους αντίστοιχους των αθηναϊκών καθημερινών εφημερίδων της περιόδου.¹¹⁶

¹¹³ Κιτροέφ, «Ο Τύπος ως πηγή...», ό.π., σ. 372 · Pasadeos, ό.π., σ. 141 · Πισσαλίδης, ό.π., σ. 168.

¹¹⁴ Papacosma, ό.π., σ. 48.

¹¹⁵ Κιτροέφ, ό.π., σ. 373.

¹¹⁶ Κιτροέφ, ό.π., σ. 372 · Papacosma, ό.π., σ. 49.

3.3. Αγγλόφωνα και δίγλωσσα έντυπα

Η ενηλικίωση της δεύτερης γενιάς μεταναστών, οι οποίοι είχαν γεννηθεί στην Αμερική και η μακρόχρονη παραμονή στις ΗΠΑ της πρώτης γενιάς, είχαν ως φυσικό επακόλουθο να εμφανιστούν στον ελληνόφωνο Τύπο σελίδες στα Αγγλικά. Ήδη από την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα άρχισαν να κυκλοφορούν δίγλωσσα έντυπα και αμιγώς αγγλόφωνες εκδόσεις, γεγονός που προκάλεσε αντιδράσεις.¹¹⁷ Η πρώτη δίγλωσση ελληνική εφημερίδα των ΗΠΑ, ήταν *Η Εθνική / The National*, που εκδόθηκε το 1908 από τον Τηλέμαχο Τιμαγένη.¹¹⁸ Στον ίδιο οφείλεται και η πρώτη σημαντική αγγλόφωνη δημοσιογραφική προσπάθεια, το *Eastern and Western Review*, που κυκλοφόρησε στη Βοστώνη από το 1907 έως το 1916 απευθυνόμενο ταυτόχρονα σε Έλληνες και Αμερικανούς αναγνώστες.¹¹⁹ Το 1923 εμφανίστηκε το *The Democrat* ως εβδομαδιαία εφημερίδα, για να εξελιχθεί σε μηνιαία το 1925, μέχρι το κλείσιμό της το 1931. Το 1923 εμφανίστηκε το *Greek Review*, επιβιώνοντας πέντε χρόνια και περιλαμβάνοντας ειδησεογραφικό και πολιτιστικό περιεχόμενο.¹²⁰

Το *American Hellenic World*, που ιδρύθηκε το 1925 στο Σικάγο από τον Δημήτριο Μιχάλαρο, αντιπροσώπευε την πλέον φιλόδοξη από τις πρώτες αγγλόφωνες προσπάθειες. Εκτός από ειδήσεις περιλάμβανε γυναικεία στήλη και ειδική ενότητα για τις ελληνοαμερικανικές επιχειρήσεις και τη διαχείριση εστιατορίων και ζαχαροπλαστείων. Το 1939 ιδρύθηκε το *Chicago Pnyx*, με άρθρα που ασκούσαν κριτική σε επιφανή μέλη της ελληνοαμερικανικής κοινότητας. Το *The Hellenic Chronicle* ιδρύθηκε το 1950 στη Βοστώνη, με ειδήσεις από την Ελλάδα και τις ΗΠΑ, ενώ το 1973 εμφανίστηκαν οι *Hellenic Times* της Νέας Υόρκης και το 1975 το *The Hellenic Journal* στο Σαν Φρανσίσκο.¹²¹ Χαρακτηριστικά παραδείγματα δίγλωσσων μεταπολεμικών εντύπων αποτελούσαν στη Βοστώνη η εβδομαδιαία *Hellenic Chronicle* του Peter Agris, που εκδιόταν από το 1950, στον Άγιο Φραγκίσκο η

---

¹¹⁷ Κιτρορέφ, ό.π., σ. 373-374.

¹¹⁸ Γιούλα Κουτσοπανάγου, «Η συγχρονία και η διαχρονία στη συγκριτική προσέγγιση της μελέτης του εξω-ελλαδικού Τύπου και η τεκμηριωτική του αξία για την ιστορία της ελληνικής διασποράς» στο: *Ο Ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα: Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002, επιμ. Λ.Δρούλια, Αθήνα, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2005, σ. 367.

¹¹⁹ Papacosma, ό.π., σ. 57.

¹²⁰ Ό.π., σ. 58.

¹²¹ Papacosma, ό.π., σ. 58-59.

Hellenic Chronicle του Frank Anagnost, από το 1975 και στη Φιλαδέλφεια η *Hellenic News of America* του Παύλου Κοτρώτσιου, από το 1987.¹²²

3.4. Ριζοσπαστικά έντυπα

Η διαχρονική επικράτηση στην ελληνική πολιτική σκηνή ισχυρών προσωπικοτήτων, όπως ο Κωνσταντίνος και ο Βενιζέλος, που αποσπούσαν συνήθως την προσοχή από σημαντικά ιδεολογικά και κοινωνικά ζητήματα, καθώς και η εμπλοκή πολλών Ελληνοαμερικανών σε εμπορικές επιχειρήσεις, υπήρξαν παράγοντες που εμπόδισαν την ανάπτυξη ενός ισχυρού ριζοσπαστικού ή σοσιαλιστικού ελληνόφωνου Τύπου στις ΗΠΑ. Σε σχέση με άλλες εθνοτικές ομάδες οι Έλληνες εξέδωσαν σχετικά μικρό αριθμό ριζοσπαστικών εντύπων, παρόλο που κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, εντάσσονταν σε μεγάλο βαθμό στις κατώτερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις της χώρας υποδοχής.¹²³

Τον Αύγουστο του 1917, εμφανίστηκε στο Σινσινάτι του Οχάιο ως μηνιαίο έντυπο η *Οργάνωσις*, επίσημο ελληνικό όργανο του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος (Socialist Labor Party), επιβιώνοντας μέχρι το 1923.¹²⁴ Τον Ιούλιο του 1918 κυκλοφόρησε στη Νέα Υόρκη η εβδομαδιαία *Φωνή του Εργάτου*, όργανο της Ελληνικής Σοσιαλιστικής Ένωσης, που είχε ιδρυθεί στην πόλη το Φθινόπωρο του 1917. Τον Ιούλιο του 1923 ο τίτλος της εφημερίδας άλλαξε σε *Εμπρός*, ενώ η Ένωση μετασχηματίστηκε διαδοχικά σε «ελληνική ομοσπονδία» του Εργατικού Κόμματος Αμερικής το 1922 και σε «ελληνική φράξια» του Εργατικού Κομμουνιστικού Κόμματος Αμερικής το 1925.¹²⁵ Το *Εμπρός* τόνιζε τη δεινή θέση των εργατών, υποστηρίζοντας την κομμουνιστική λύση, παρέχοντας πληροφόρηση για τη δράση των Ελλήνων κομμουνιστών σε ΗΠΑ και Ελλάδα και διαφημίζοντας ελληνικές μεταφράσεις κλασικών κομμουνιστικών και σοσιαλιστικών κειμένων.¹²⁶ Ένα ακόμη σοσιαλιστικό περιοδικό ήταν ο *Πρωτοπόρος*, που κυκλοφόρησε τον Μάρτιο του 1935 ως μηνιαίο, από την «Ελληνική Εργατική Εκπαιδευτική Ομοσπονδία Αμερικής», με στόχο να αποτελέσει χώρο διαλόγου του αντιμοναρχικού και αντιφασιστικού χώρου.¹²⁷ Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ οι περισσότερες ελληνοαμερικανικές

¹²² Κιτροέφ, «Ο Τύπος ως πηγή...», ό.π., σ. 374.

¹²³ Papacosma, ό.π., σ. 55.

¹²⁴ Καρπόζηλος, «Ελληνοαμερικανοί εργάτες...», ό.π., σ.58.

¹²⁵ Ό.π., σ. 62-63.

¹²⁶ Papacosma, ό.π., σ. 55.

¹²⁷ Καρπόζηλος, ό.π., σ. 274.

εφημερίδες χρησιμοποιούσαν την καθαρεύουσα, στο *Εμπρός* και τα άλλα σοσιαλιστικά έντυπα κυριαρχούσε η δημοτική.¹²⁸

3.5. Ρόλος και τυπικό περιεχόμενο των ομογενειακών εφημερίδων

Για τον Έλληνα μετανάστη ο ομογενειακός Τύπος λειτουργούσε ως καθημερινό σχολείο για τη διατήρηση και την καλλιέργεια της μητρικής του γλώσσας, αλλά και ως ο μόνος δίαυλος ενημέρωσης για τις εξελίξεις στον κόσμο που άφησε πίσω του. Οι εφημερίδες διευκόλυναν τη δικτύωση με τους άλλους Έλληνες της Αμερικής, την εύρεση εργασίας, την παροχή και λήψη βοήθειας. Με τη σταδιακή αποκατάσταση των μεταναστών στο νέο περιβάλλον, οι ομογενειακές εφημερίδες ήταν αυτές που αναγνώριζαν ως συλλογικό επίτευγμα τους κόπους και τις επιτυχίες τους, μέσα από την κάλυψη κάθε πτυχής της ζωής των ομογενειακών κοινοτήτων.¹²⁹ Ενώ αρχικά οι μετανάστες ενδιαφέρονταν μόνο για τις πολιτικές εξελίξεις στην πατρίδα, σταδιακά τόσο οι κοινότητες όσο και ο Τύπος τους, κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν τα δικά τους ιδιαίτερα προβλήματα, όπως η εκπαίδευση των παιδιών που είχαν γεννηθεί στην Αμερική, η κάλυψη των θρησκευτικών αναγκών, η δημιουργία επαγγελματικών οργανώσεων και συλλόγων.¹³⁰

Από τη στιγμή που όλα σχεδόν τα έντυπα απηχούσαν απόψεις αντιπροσωπευτικών ομάδων του ελληνικού πολιτικού βίου, σε ένα τυπικό φύλλο ελληνοαμερικανικής εφημερίδας κυριαρχούσαν οι ειδήσεις για τις σημαντικότερες πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα, περιλαμβάνονταν διεθνή και αμερικανικά νέα, πρακτικές πληροφορίες σχετικά με τις θρησκευτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις των ελληνικών κοινοτήτων, αγγελίες, διαφημιστικές καταχωρήσεις γιατρών, δικηγόρων και άλλων επαγγελματιών ελληνικής καταγωγής, καταστημάτων που πωλούσαν ελληνικά εμπορεύματα, ταξιδιωτικών πρακτορείων, καθώς και στήλες αλληλογραφίας.¹³¹ Τα επιχειρηματικά επιτεύγματα, οι γάμοι, οι βαπτίσεις, οι θάνατοι, οι γιορτές και οι αρχαιρεσίες συλλόγων και σωματείων αποτελούσαν ψηφίδες από τη ζωή της ελληνοαμερικανικής κοινότητας, τις οποίες παρακολουθούσαν οι μετανάστες μέσα από τον Τύπο, όπως ακριβώς

¹²⁸ Papacosma, ό.π.

¹²⁹ Αλέξανδρος Κιτροέφ, «Ο Πέτρος Τατάνης, ο Εθνικός Κήρυξ και ο Βενιζελισμός στις Ηνωμένες Πολιτείες», *Το Περιοδικό*, Εβδομαδιαία έκδοση του Εθνικού Κήρυκα, Σάββατο 2 -Κυριακή 3 Απριλίου 2022, σ. 18.

¹³⁰ Πισσαλίδης, ό.π., σ. 168.

¹³¹ Papacosma, ό.π., σ. 56 · Pasadeos, ό.π., σ. 143-144.

παρακολουθούσαν και τις πολιτικές εξελίξεις στην πατρίδα.¹³² Οι κοινωνικές και οικονομικές ειδήσεις της δικής τους κοινότητας, άλλωστε, όπως και αυτές των άλλων ελληνικών κέντρων ανά την Αμερική, δημιούργησαν ένα αίσθημα κοινοτικής συνοχής και κοινής ταυτότητας.¹³³

3.6. Ομογενειακός Τύπος και διαμόρφωση των μεταναστευτικών ταυτοτήτων

Φορέας του αξιακού συστήματος της χώρας προέλευσης του, ο Έλληνας μετανάστης βίωσε στη χώρα εγκατάστασης μία νέα πραγματικότητα, αποκτώντας νέα ήθη και πολιτισμικά χαρακτηριστικά, με αποτέλεσμα τη σταδιακή ανασύνθεση της ταυτότητάς του. Διαφορετικοί παράγοντες επέδρασαν στη διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης και διαμόρφωσης της νέας ταυτότητας, όπως ο χρόνος παραμονής στη χώρα εγκατάστασης, η εθνική της σύσταση, η πολιτική της απέναντι στους μετανάστες, καθώς και η ευρύτερη συγκυρία των διεθνών σχέσεων.¹³⁴ Από τους πλέον καθοριστικούς παράγοντες ωστόσο υπήρξε ο μεταναστευτικός Τύπος, ο ρόλος του οποίου ήταν πολυδιάστατος. Ως φορέας οργάνωσης ιδεολογίας και μέσο πειθάρχησης και εκπολιτισμού, ο εθνοτικός Τύπος διαμόρφωσε το αναγνωστικό κοινό των ελληνικών κοινοτήτων, επηρεάζοντας δυναμικά την κοινή γνώμη, ενώ διατήρησε την επαφή των μεταναστών με την ελληνική γλώσσα και κατ' επέκταση την ιδεολογική και συναισθηματική τους σύνδεση με την πατρίδα. Παράλληλα, ως μέσο κανονικοποίησης συμπεριφορών, προώθησε τη συμμετοχή των μεταναστών στα κοινωνικά και πολιτικά τεκταινόμενα τόσο της χώρας υποδοχής όσο και της χώρας καταγωγής, επιδιώκοντας να παρεμβαίνει στα εξωτερικά κυρίως ζητήματα της τελευταίας. Η τάση αυτή γινόταν περισσότερο αισθητή σε περιόδους κρίσης, κατά τις οποίες ο μεταναστευτικός Τύπος δεν αναλάμβανε απλά τον ρόλο της ενημέρωσης, αλλά αυτόν του καθοριστικού διαμορφωτή της κοινής γνώμης των αποδήμων.¹³⁵

Μια τέτοια ιδιαίτερα κρίσιμη φάση για την ελληνική παρουσία στις ΗΠΑ ήταν και η δεκαετία του 1920, κατά την οποία καθίσταται ευκολότερη η αναγνώριση του πολυεπίπεδου ρόλου του ομογενειακού Τύπου. Στις δύο μεγάλες καθημερινές ελληνόφωνες εφημερίδες της εποχής, την *Ατλαντίδα* και τον *Εθνικό Κήρυκα*

---

¹³² Πισσαλίδης, ό.π., σ. 167.

¹³³ Papacosma, ό.π., σ. 56.

¹³⁴ Κουτσοπανάγου, ό.π., σ. 365-366.

¹³⁵ Ό.π., σ. 366.

καταγράφεται η πολιτική διαίρεση της ομογένειας, από τη στιγμή που η πρώτη ήταν φιλοβασιλική και ο δεύτερος φιλοβενιζελικός, ερίζοντας μεταξύ τους. Ταυτόχρονα ωστόσο, σ' αυτή την περίοδο έντονων αφομοιωτικών πιέσεων, οι δύο εφημερίδες έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στην εθνοπολιτισμική διάσταση της νέας ελληνοαμερικανικής ταυτότητας υπό διαμόρφωση.¹³⁶ Ενδεικτική του καθοριστικού ρόλου του Τύπου ως μέσο αντίστασης στις αφομοιωτικές πιέσεις, είναι και η εμφάνιση κατά τον Μεσοπόλεμο 15 περίπου ελληνόφωνων εντύπων στην πόλη με τους περισσότερους Έλληνες, το Σικάγο.¹³⁷

---

¹³⁶ Κιτροέφ, «Ο Τύπος ως πηγή...», ό.π., σ. 376-377 · Κουτσοπανάγου, ό.π., σ. 367.

¹³⁷ Κιτροέφ, ό.π., σ. 377.

Κεφάλαιο 4. Η εμφάνιση του Εθνικού Κήρυκα και ο ανταγωνισμός με την Ατλαντίδα

4.1. Ο Πέτρος Τατάνης, ο Δημήτριος Καλλίμαχος και η νέα εφημερίδα

Μετά από είκοσι σχεδόν χρόνια κυριαρχίας στην ελληνοαμερικανική δημοσιογραφία, ο Σόλων Βλαστός βρέθηκε αντιμέτωπος με τον Πέτρο Τατάνη, που έμελε να γίνει ο ισχυρότερος ανταγωνιστής του. Ο Τατάνης γεννημένος στην Αμαλιάδα το 1884, έφτασε στη Νέα Υόρκη σε ηλικία 21 ετών, το 1905 και εργάστηκε ως αντιπρόσωπος του οίκου των Αδελφών Καρακαντά. Ο εμπορικός οίκος ειδικευόταν στην εισαγωγή καφέ και την εξαγωγή αλεύρων, πετρελαίου και υφασμάτων και διατηρούσε σχέσεις με τα μεγαλύτερα ευρωπαϊκά κράτη, την Αίγυπτο, την Αραβία και την Ινδία.¹³⁸ Από την ενασχόλησή του με τα κοινά της Ομογένειας, φάνηκε σύντομα πως ο Τατάνης θα εξελισσόταν σε θερμό υποστηρικτή της πολιτικής του Βενιζέλου. Ο νεαρός Πελοποννήσιος αποτέλεσε από νωρίς δραστήριο μέλος της Πανελληνίου Ενώσεως, η οποία με την ενθάρρυνση του Έλληνα πρέσβη Λάμπρου Κορομηλά, τάχθηκε στο πλευρό του Βενιζέλου όταν αυτός ανέλαβε την πρωθυπουργία στην Αθήνα. Από εκείνη την στιγμή, η υποβόσκουσα διαίρεση ανάμεσα στους Βενιζελικούς και τους Κωνσταντινικούς, εκδηλώθηκε και στον Ελληνισμό των ΗΠΑ, με την *Ατλαντίδα* να υποστηρίζει όλο και πιο σταθερά τη μοναρχία. Όταν τον Φεβρουάριο του 1915 η αντιπαράθεση βασιλιά - πρωθυπουργού οδήγησε στην παραίτηση του τελευταίου και την έναρξη του Εθνικού Διχασμού, προέβαλλε επιτακτική η ανάγκη δημιουργίας δημοσιογραφικού οργάνου του βενιζελισμού στις ΗΠΑ.¹³⁹

Με δεκαετή πλέον παρουσία στη Νέα Υόρκη και σημαντική συνεισφορά στην εθνική και τη βενιζελική υπόθεση, ο Τατάνης ανέλαβε την πρωτοβουλία να ιδρύσει την εφημερίδα που χρειαζόταν, καταβάλλοντας εγγύηση 100.000 δολαρίων, ώστε αυτή να εκδοθεί σε ιδιόκτητα πιεστήρια και γραφεία που νοίκιασε στο Μανχάταν.¹⁴⁰ Στις 2 Απριλίου 1915, εμφανίστηκε ο *Εθνικός Κήρυξ*, ο οποίος χάρη στην κεφαλαιακή του επάρκεια υπήρξε η πρώτη ελληνική εφημερίδα των ΗΠΑ που εκδόθηκε από την αρχή ως καθημερινή.¹⁴¹ Τόσο ο τίτλος, όσο και το λογότυπο της

¹³⁸ Κιτροέφ, «Ο Πέτρος Τατάνης...», ό.π., σ. 18.

¹³⁹ Κιτροέφ, ό.π.· Papacosma, ό.π. σ. 51.

¹⁴⁰ Κιτροέφ, ό.π., σ. 19.

¹⁴¹ Papacosma, ό.π., σ. 51.

εφημερίδας προέρχονταν από την εφημερίδα *Κήρυξ* που εξέδιδε ο ίδιος ο Βενιζέλος στα Χανιά. Η λέξη «Εθνικός» προστέθηκε για να τονιστεί πως απευθυνόταν σε όλους τους Έλληνες των ΗΠΑ και όχι μόνο στους κατοίκους της Νέας Υόρκης. Το πρώτο φύλλο κόστιζε 2 σεντς, ενώ ο οκτάστηλος πρωτοσέλιδος τίτλος δεν άφηνε αμφιβολίες για τον πολιτικό προσανατολισμό της: «Συνέντευξις Βενιζέλου με τον *Εθνικόν Κήρυκα*: Θα έκαμνε την Ελλάδα ίσην με την Ιταλία». Μία άμεση αναφορά στο όραμα της Μεγάλης Ελλάδας που επιδίωκε ο Βενιζέλος, την εποχή που η Ιταλία είχε βλέψεις στην Ανατολική Μεσόγειο και ταυτόχρονη δήλωση υποστήριξης στο πρόσωπο του και στον αγώνα του για τα ελληνικά εδαφικά δίκαια.¹⁴² Στην τρίτη σελίδα του παρθενικού φύλλου περιγράφονταν τα πολυτελέστατα και μεγαλοπρεπή γραφεία και τα τελευταίας τεχνολογίας ταχυπιεστήρια της εφημερίδας. Από το πρώτο του φύλλο εξάλλου ο *Εθνικός Κήρυκας* διαφήμιζε ότι διαθέτει «ιδιαιτέρα τηλεγραφική υπηρεσία», με ανταποκριτές σε όλο τον κόσμο, υποσχόμενος τεχνολογική υπεροχή, γρηγορότερη και εγκυρότερη ενημέρωση έναντι των ανταγωνιστών του.¹⁴³

Ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας, Δημήτριος Καλλίμαχος, υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους και πολυγλωσσότερους Ελληνοαμερικανούς λόγιους και δημοσιογράφους. Γεννημένος στη Μάδυτο της Θράκης, σπούδασε στην Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη και την Αθήνα, αποκτώντας πτυχίο Θεολογίας. Όταν έφτασε στις Ηνωμένες Πολιτείες σε ηλικία 35 ετών το 1914, ήταν ήδη γνωστός υποστηρικτής της Μεγάλης Ιδέας, ενώ είχε αποκτήσει πολύτιμη δημοσιογραφική εμπειρία στην Αθήνα, ως συνεργάτης της εφημερίδας *Ακρόπολις* και συντάκτης του περιοδικού *Ελληνισμός*, του εθνικιστή στοχαστή Νεοκλή Καζάζη. Έχοντας δώσει διαλέξεις σε πολλές ελληνικές κοινότητες της Ανατολικής Μεσογείου, συμπεριλαμβανομένων αυτών της Αιγύπτου, ο Καλλίμαχος προσκλήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες από την Πανελλήνιο Ένωση, σε μια περίοδο που τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα απασχολούσαν έντονα τον διαρκώς αυξανόμενο πληθυσμό των Ελλήνων.¹⁴⁴ Λίγο μετά την άφιξή του, ανέλαβε την αρχισυνταξία του *Εθνικού Κήρυκα*, θέση την οποία διατήρησε έως το 1944, με εξαίρεση το διάστημα 1918 - 1922, κατά το οποίο υπηρέτησε ως ιερέας της ελληνορθόδοξης ενορίας στο

¹⁴² Κιτροέφ, «Ο Πέτρος Τατάνης...», ό.π., σ. 19 · Alexander Kitroeff, «The Transformation of the Greek American Press: The National Herald 1915-1939», *Études helléniques / Hellenic Studies*, 23/2 (Autumn 2015), σ. 131.

¹⁴³ Αλέξανδρος Κολόμβος, «Η πρώτη εβδομάδα κυκλοφορίας του Εθνικού Κήρυκα», *Εθνικός Κήρυξ*, 2 Απριλίου 2015, σ. 12.

¹⁴⁴ Kitroeff, «The transformation...», ό.π., σ. 130 · Papacosma, ό.π., σ. 51.

Μπρούκλιν της Νέας Υόρκης. Ο Καλλίμαχος υπήρξε ένας από τους υπογράφοντες του ιδρυτικού καταστατικού της Ελληνικής Ορθόδοξης Αρχιεπισκοπής το 1921, ενώ μέχρι τη δεκαετία του 1930, παρέμεινε πιστός στα ιδεώδη του βενιζελισμού, αφιερώνοντας εκατοντάδες πρωτοσέλιδα στον ηγέτη των Φιλελευθέρων, από τον οποίο πολλές φορές πήρε συνέντευξη. Μετά το 1944 ανέλαβε τη σύνταξη άλλων ελληνοαμερικανικών εντύπων, δίχως να χάσει την επαφή με τον *Εθνικό Κήρυκα*, ενώ μέχρι το θάνατό του το 1963, υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής της διατήρησης της ελληνικής γλώσσας.¹⁴⁵

4.2. Περιεχόμενο και κυκλοφορία

Η οκτασέλιδη εφημερίδα διαμόρφωσε από νωρίς τη δομή του περιεχομένου της, που διατηρήθηκε κατά τη δεκαετία του 1920. Οι τρεις πρώτες σελίδες ήταν αφιερωμένες στην πολιτική επικαιρότητα, με αναλύσεις και ειδήσεις ελληνικού και διεθνούς ενδιαφέροντος. Τα πρωτοσέλιδα της εφημερίδας δεν παρέλειπαν να αναφερθούν στην τελευταία πρωτοβουλία ή δήλωση του Βενιζέλου ή έστω σε κάποιο θέμα της ελληνικής πολιτικής. Παρόλο που στα πρώτα χρόνια λειτουργίας της και ενώ μαίνονταν ακόμα οι μάχες του Μεγάλου Πολέμου, κυριαρχούσαν οι πολεμικές ανταποκρίσεις από το εξωτερικό, σε συνεργασία με ξένα πρακτορεία ειδήσεων, ήταν σαφής η ιεράρχηση των πολιτικών ειδήσεων από την Ελλάδα μέσα από ένα βενιζελικό πρίσμα.¹⁴⁶ Η τέταρτη και η πέμπτη σελίδα, έφεραν τον ενδεικτικό για το περιεχόμενό τους τίτλο *Ο Ελληνισμός εν Αμερική*. Στο άνω μέρος της τέταρτης σελίδας κυριαρχούσαν οι «γνωμοδοτήσεις» επιφανών αναγνωστών και συνεργατών της εφημερίδας, πάνω σε θέματα ελληνοαμερικανικού ενδιαφέροντος, καθώς και η στήλη με τις αναφορές του αμερικανικού Τύπου στους Έλληνες μετανάστες ή σε θέματα που τους ενδιέφεραν άμεσα. Το κάτω μέρος περιλάμβανε τη στήλη με την επισκόπηση του *Ελληνικού Τύπου εν Αμερική*, με επιλογές δημοσιευμάτων άλλων σημαντικών ελληνοαμερικανικών εφημερίδων όπως ο *Προμηθέας* και η *Ατλαντίδα*. Στην πέμπτη σελίδα, η στήλη *Ηθικαί και υλικά δυνάμεις από την πρόοδο των ελληνικών παροικιών*, ήταν αφιερωμένη στα κοινωνικά και πολιτιστικά νέα των ενοριών, των συλλόγων και των οργανώσεων των ελληνικών κοινοτήτων των ΗΠΑ.

¹⁴⁵ Kitroeff, «The transformation...», ό.π., σ. 130-131.

¹⁴⁶ Κολόμβος, ό.π., σ. 12 · Kitroeff, ό.π., σ. 132.

Στην έκτη σελίδα δημοσιεύονταν οι μικρές αγγελίες, στις οποίες εκτός από τις αναγγελίες γάμων και αρραβώνων και την αναζήτηση υπαλλήλων ή εργασίας, αναζητούνταν συχνά οι διευθύνσεις μεταναστών, με τους οποίους επιθυμούσαν να επικοινωνήσουν οι δικοί τους άνθρωποι. Οι δύο τελευταίες σελίδες, ήταν κατάμεστες από διαφημιστικές καταχωρίσεις ελληνοαμερικανικών επιχειρήσεων και επαγγελματιών, κυρίως τουριστικών πρακτορείων και εισαγωγέων τροφίμων από την Ελλάδα, δικηγόρων, συμβολαιογράφων, αλλά και ξενοδοχείων, εστιατορίων, γραφείων τελετών, ειδών γάμου και βάπτισης, παραϊατρικών σκευασμάτων, δίσκων γραμμοφώνου και βιβλίων. Στην έβδομη, ένα δίστηλο ήταν αφιερωμένο στη δημοσίευση λογοτεχνικών έργων σε συνέχειες. Η όγδοη και τελευταία σελίδα, στον ελάχιστο ελεύθερο χώρο που απέμενε από τις διαφημίσεις, φιλοξενούσε τη στήλη του *Ελεύθερου Βήματος*, με τον επιστολικό διάλογο ανάμεσα στους αναγνώστες και τους συντάκτες, στον οποίο θίγονταν συνήθως πρακτικά, νομικά και γραφειοκρατικά ζητήματα.¹⁴⁷ Ήδη από την ίδρυσή του ο *Εθνικός Κήρυκας* άρχισε να εκδίδει μηνιαίο περιοδικό ποικίλης ύλης, τον *Μηνιαίο Εικονογραφημένο Εθνικό Κήρυκα*, μιμούμενος τον Σόλωνα Βλαστό, που από το 1910 εξέδιδε τη *Μηνιαία Εικονογραφημένη Ατλαντίδα*. Και οι δύο εφημερίδες διέθεταν βιβλιοπωλείο, ενώ τύπωναν πολυσέλιδες κυριακάτικες εκδόσεις, με τμήματα στην αγγλική γλώσσα.¹⁴⁸

Παρά την παρουσία παλαιότερων εδραιωμένων εντύπων και την ηγεμονική θέση της *Ατλαντίδος*, ο *Εθνικός Κήρυξ* καθιερώθηκε πολύ γρήγορα ως η εναλλακτική πολιτική φωνή στον ομογενειακό χώρο. Από το 1915 και για πολλές δεκαετίες, η ιστορία του ελληνικού Τύπου των ΗΠΑ διαμορφώθηκε από τον ανταγωνισμό των δύο νεοϋορκέζικων καθημερινών εφημερίδων.¹⁴⁹ Τα στοιχεία κυκλοφορίας κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου δείχνουν σημαντικές διακυμάνσεις. Το 1917 η *Ατλαντίδα* κατέγραφε 30.121 αναγνώστες, ενώ ο *Εθνικός Κήρυκας* 21.619. Τα δύο έντυπα προφανώς επωφελήθηκαν από την πόλωση του Εθνικού Διχασμού, καθώς η κυκλοφορία τους ανήλθε το 1920 σε 35.000 φύλλα για την *Ατλαντίδα* και 30.133 για τον *Εθνικό Κήρυκα*. Μέχρι το 1926, η εφημερίδα του Τατάνη είχε φθάσει να έχει ένα μικρό προβάδισμα, με τα δύο έντυπα να μοιράζονται 70.000 περίπου αναγνώστες. Από το υψηλό αυτό σημείο, η κυκλοφορία άρχισε να μειώνεται. Η πτώση υπήρξε

¹⁴⁷ Κολόμβος, ό.π., σ. 12. Για τη δομή του *Εθνικού Κήρυκα* βλ. οποιοδήποτε φύλλο της εφημερίδας κατά τη δεκαετία του 1920.

¹⁴⁸ Papacosma, ό.π., σ. 56.

¹⁴⁹ Κιτροέφ, «Ο Πέτρος Τατάνης...», ό.π., σ. 18.

εντονότερη για την *Ατλαντίδα*, η οποία το 1930 εξασφάλιζε μόλις 12.429 αναγνώστες, έναντι 23.632 του *Εθνικού Κήρυκα*. Και ο τελευταίος ωστόσο έφθασε στα ίδια χαμηλά επίπεδα κυκλοφορίας έως το 1938.¹⁵⁰

4.3. Από την πολιτική πόλωση στην ιδεολογική και οικονομική ύφεση

Κατά τη διάρκεια της αντιπαράθεσης του Εθνικού Διχασμού, τα περισσότερα ελληνοαμερικανικά έντυπα επέλεξαν πλευρά. Φανατικός φιλοβασιλικός ήταν για παράδειγμα ο Πέτρος Λάμπρος, ιδιοκτήτης του *Ελληνικού Αστέρ* του Σικάγο, ενώ βενιζελικός ο Αλέξανδρος Παβέλλας, συνιδρυτής του *Προμηθέα* του Σαν Φρανσίσκο. Στρατευμένοι υπήρξαν επίσης και οι συντελεστές άλλων εφημερίδων της περιόδου, ενώ λίγα έντυπα επέλεξαν την ουδετερότητα.¹⁵¹ Πρωταγωνίστριες της πόλωσης πάντως υπήρξαν οι δύο μεγάλες καθημερινές εφημερίδες της Νέας Υόρκης.¹⁵² Τα δύο έντυπα δεν δίστασαν να προωθήσουν εκδηλώσεις δημόσιας υποστήριξης της μίας ή της άλλης πλευράς, απασχολώντας και τον αμερικανικό Τύπο. Στις 15 Ιουνίου 1917, κατόπιν αιτήματος των Ελληνοαμερικανών φιλελεύθερων, η *Ατλαντίδα* ελέγχθηκε για πιθανή παραβίαση του νόμου περί κατασκοπείας, ενώ με την επιστροφή του Βενιζέλου στην εξουσία, η πώληση της στην Ελλάδα απαγορεύτηκε.¹⁵³ Με την είσοδο της Αμερικής στον Μεγάλο Πόλεμο, τόσο ο *Εθνικός Κήρυκας*, όσο και η *Ατλαντίδα*, υποστήριξαν ολόψυχα την πολεμική προσπάθεια, την αγορά των Liberty Bonds και τη στράτευση στις αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις, ενώ στις αρχές της άνοιξης του 1918 συμφώνησαν να αποσύρουν τις αγωγές περί δυσφήμισης που είχαν καταθέσει η μια εναντίον της άλλης, στέλνοντας μήνυμα ενότητας.¹⁵⁴

Ο Πέτρος Τατάνης, ως μέλος των Φιλελεύθερων της Νέας Υόρκης, βρισκόταν σε διαρκή επαφή με την ηγεσία του κόμματος στην Αθήνα και τον ίδιο τον Βενιζέλο, ενώ συμμετείχε στην Ελληνοαμερικανική Επιτροπή που συγκροτήθηκε για την προώθηση των ελληνικών θέσεων στο Συνέδριο της Ειρήνης στο Παρίσι, το 1919.¹⁵⁵ Παρά τα διπλωματικά κέρδη του Βενιζέλου, ωστόσο, οι φιλοβασιλικοί αποζητούσαν την αποκατάσταση του Κωνσταντίνου. Στις ΗΠΑ συνέχισαν να

---

¹⁵⁰ Papacosma, ό.π., σ. 53-54.

¹⁵¹ Kitroeff, «The transformation...», ό.π., σ. 126.

¹⁵² Papacosma, ό.π., σ. 51.

¹⁵³ Saloutos, «The Greeks in the United States». ό.π., σ. 145-147.

¹⁵⁴ Papacosma, ό.π., σ. 52.

¹⁵⁵ Κιτροέφ, «Ο Πέτρος Τατάνης...», ό.π., σ. 20.

εκφράζονται μέσα από την *Ατλαντίδα*, ενώ σημαντικό ρόλο στη Δυτική Ακτή έπαιζε το περιοδικό *Καλιφόρνια*. Επιπλέον, στις 5 Απριλίου 1919, ιδρύθηκε από τον Ελληνοαμερικανικό Σύνδεσμο Νομοταγών (Greek-American Loyalists League), η εβδομαδιαία εφημερίδα *Νομοταγής*, προκειμένου να προωθήσει τους σκοπούς των κωνσταντινικών.¹⁵⁶ Η ήττα των Φιλελευθέρων το Νοέμβριο του 1920 και η επιστροφή του Κωνσταντίνου, διατήρησε τον Διχασμό και στις δύο ηπείρους, με κορυφαία στιγμή για τον *Εθνικό Κήρυκα* την επίσκεψη του Βενιζέλου στα γραφεία της εφημερίδας τον Οκτώβριο του 1921. Ο αυτοεξόριστος ηγέτης πραγματοποιούσε ιδιωτική επίσκεψη στις ΗΠΑ, στο πλαίσιο του γαμήλιου ταξιδιού του με την Έλενα Σκυλίτση, την οποία είχε παντρευτεί τον Σεπτέμβριο του 1921 στο Λονδίνο. Ο ενθουσιασμός της Ομογένειας ωστόσο μετέτρεψε το ταξίδι σε πολιτικό γεγονός, με περίπου 10.000 Ελληνοαμερικανούς να τον υποδέχονται στο λιμάνι της Νέας Υόρκης. Ο Βενιζέλος έδωσε ομιλία στη Λέσχη Φιλελευθέρων της πόλης και επισκέφθηκε τα γραφεία του *Εθνικού Κήρυκα* στο Μανχάταν, όπου συναντήθηκε με τους συντελεστές της εφημερίδας.¹⁵⁷

Την άνοιξη του 1922, ο Καλλίμαχος ζητούσε απεγνωσμένα την οικονομική ενίσχυση της -φιλομοναρχικής- κυβέρνησης της Αθήνας, προκειμένου να αποφευχθεί περαιτέρω στρατιωτική καταστροφή στη Μικρά Ασία. Μετά την κατάρρευση του μετώπου και την τραγική ήττα, ωστόσο, ο *Εθνικός Κήρυξ* απαιτούσε την εκδίωξη της «προδοτικής δυναστείας».¹⁵⁸ Λίγες μέρες μετά την Καταστροφή της Σμύρνης, ο Τατάνης έστειλε τηλεγράφημα στον Αμερικανό πρόεδρο Χάρντινγκ επισημαίνοντας τους κινδύνους που αντιμετώπιζε ο Ελληνισμός της Ανατολικής Θράκης και δηλώνοντας πως 75.000 εκπαιδευμένοι Αμερικανοί πολίτες, συμπεριλαμβανομένου του ιδίου, ήταν έτοιμοι να πάρουν τα όπλα σε περίπτωση τουρκικής αντεπίθεσης. Ο Τατάνης επενέβη δημόσια και στην περίπτωση της «Δίκης των έξι», προκειμένου να διαφωτίσει την αμερικανική κοινή γνώμη σχετικά. Ο διεθνής αντίκτυπος ήταν μεγάλος και το αμερικανικό περιοδικό *The Nation* στο τεύχος Δεκεμβρίου του 1922, φιλοξένησε ταυτόχρονα άρθρο του Τατάνη, ο οποίος δικαιολογούσε τις εκτελέσεις

---

¹⁵⁶ Papacosma, ό.π., σ. 52-53,

¹⁵⁷ Κιτροέφ, ό.π., σ. 20.

¹⁵⁸ Papacosma, ό.π., σ. 53· Saloutos, ό.π., σ. 202.

των καταδικασθέντων και του αρχισυντάκτη της *Ατλαντίδος* Αδαμάντιου Πολυζώδη, που τις καταδίκασε.¹⁵⁹

Κατά το υπόλοιπο της δεκαετίας του 1920, μεταξύ των Ελλήνων των ΗΠΑ φαίνεται να υπερισχύει η πολιτική μετριοπάθεια. Οι μετανάστες αμερικανοποιούνταν ολοένα και περισσότερο, θεωρώντας ξεπερασμένες τις διαμάχες του παρελθόντος, ενώ με τους περιορισμούς των ποσοστώσεων που επέβαλε ο νόμος του 1924, οι αφίξεις από την Ελλάδα ουσιαστικά μηδενίστηκαν. Οι διευθυντές της *Ατλαντίδας* (ο Βλαστός πέθανε το 1927) και του *Εθνικού Κήρυκα* αναγνώρισαν τις νέες συνθήκες και τα άρθρα τους έγιναν λιγότερο διχαστικά. Τα δύο έντυπα ωστόσο διατήρησαν τις διαφορετικές ταυτότητές τους. Συντηρητικοί, βασιλικοί και μετανάστες καταγόμενοι από την «Παλαιά Ελλάδα» (κυρίως την Πελοπόννησο) αποτελούσαν τους αναγνώστες της *Ατλαντίδας*. Δημοκράτες, φιλελεύθεροι, βενιζελικοί καταγόμενοι από περιοχές της «Νέας Ελλάδας» (Μακεδονία, Θεσσαλία, Θράκη, Κρήτη) και πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία, επέλεγαν τον *Εθνικό Κήρυκα*.¹⁶⁰ Ο τελευταίος παρέμεινε στο πλευρό του Βενιζέλου το 1923, όταν εκπροσώπησε την Ελλάδα στις διαπραγματεύσεις και την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, το 1924, όταν επέστρεψε προσωρινά στην ελληνική πολιτική, μετά τη μεγάλη εκλογική νίκη του 1928 και την ήττα του 1932. Μόλις ένα χρόνο αργότερα, άλλωστε, ηττήθηκε και ο ίδιος ο Τατάνης, όταν, ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης του 1929, αναγκάστηκε να πουλήσει την εφημερίδα στον καπνοβιομήχανο Ευριπίδη «Ερν» Κεχαγιά.¹⁶¹

4.4. Ο Εθνικός Κήρυξ και η Ατλαντίς σε μια εποχή προκλήσεων

Ο ελληνόφωνος Τύπος ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τον τρόπο ενσωμάτωσης των Ελλήνων στην αμερικανική κοινωνία, δίχως την απώλεια της εθνικής τους ταυτότητας, συμβάλλοντας καθοριστικά στην παγίωση του ελληνοαμεριανισμού.¹⁶² Ο *Εθνικός Κήρυξ*, ως ηγεμονική φωνή των κυρίαρχων μεσοαστικών ομάδων των μεταναστών, λειτούργησε από την πρώτη στιγμή της ίδρυσής του με επίγνωση του σύνθετου ρόλου που καλούταν να διαδραματίσει. Παρόλο που αφορμή για την ίδρυσή του αποτέλεσε η απαίτηση για μία έγκυρη βενιζελική φωνή στον καθημερινό ελληνοαμερικανικό Τύπο, ο Τατάνης ήξερε ότι η εφημερίδα όφειλε να αποτελέσει

¹⁵⁹ Κιτροέφ, ό.π., σ. 20.

¹⁶⁰ Papacosma, ό.π., σ. 53.

¹⁶¹ Κιτροέφ, ό.π. · Kitroeff, «The transformation...», ό.π., σ. 133.

¹⁶² Κιτροέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», ό.π., σ. 168.

κάτι περισσότερο από αντίβαρο στη φιλοβασιλική *Ατλαντίδα* ή έναν ακόμη δίαυλο επικοινωνίας με τη γενέτειρα. Το νέο έντυπο φιλοδοξούσε να καθοδηγήσει την κοινή γνώμη και να οργανώσει την ιδεολογία της, αποτελώντας ένα πολυδιάστατο μορφωτικό και εκπολιτιστικό εργαλείο, σε θέση να προάγει τη διατήρηση της επαφής με την ελληνική γλώσσα, αλλά και την εκμάθηση της αγγλικής, καθώς και την εξοικείωση με την αμερικανική και τη διεθνή πραγματικότητα, με σκοπό την αρμονική προσαρμογή των μεταναστών στη χώρα υποδοχής.¹⁶³

Ήδη πριν από το ξέσπασμα του Μεγάλου Πολέμου, ο εκδότης της ανταγωνίστριας *Ατλαντίδος*, Σόλων Βλαστός, είχε κινηθεί προς την κατεύθυνση συγκρότησης μίας διακριτής ελληνοαμερικανικής ταυτότητας, αφενός με το να αντιστέκεται σθεναρά σε κάθε παρέμβαση του ελληνικού κράτους στις μεταναστευτικές οργανώσεις, αφετέρου με το να υπογραμμίζει διαρκώς την επιρροή της αρχαίας Ελλάδας στους πολιτικούς θεσμούς και τον πολιτισμό των ΗΠΑ.¹⁶⁴ Τον Ιανουάριο του 1916, ιδρύθηκε με πρωτοβουλία του, η Ελληνοαμερικανική Εθνική Ένωση (Greek-American National Union), με μικτό διοικητικό συμβούλιο Ελλήνων και Αμερικανών και πρόεδρο τον Ευριπίδη Κεχαγιά. Η νέα οργάνωση δεχόταν ως μέλη της μόνο όσους είχαν ήδη πολιτογραφηθεί και είχε ως κύριο στόχο να ενθαρρύνει τους μετανάστες να μάθουν αγγλικά, να εξοικειωθούν με το πολιτικό σύστημα των ΗΠΑ και να αποκτήσουν την αμερικανική υπηκοότητα.¹⁶⁵ Σε αντίθεση με την Πανελλήνιο Ένωση, η Ελληνοαμερικανική Εθνική Ένωση ενθάρρυνε τους μετανάστες να συμμετάσχουν ενεργά στην αμερικανική πολιτική ζωή, αλλά δεν κατάφερε να αποκτήσει μεγάλο αριθμό μελών. Αποτέλεσε ωστόσο την πρώτη οργάνωση που εξέφρασε ανοιχτά την ιδέα ότι οι Έλληνες μετανάστες θα έπρεπε να στραφούν προς τις ΗΠΑ.¹⁶⁶

Με την ίδρυση της ΑΧΕΠΑ και της ΓΚΑΠΑ, τόσο η *Ατλαντίδα* όσο και ο *Εθνικός Κήρυκας*, εξέφραζαν αρχικά την προτίμηση και την υποστήριξή τους στη δεύτερη, διαφωνώντας με τον άκριτο εξαμερικανισμό και τον παραμερισμό της γλώσσας και του θρησκευματος, που πρέσβευε η ΑΧΕΠΑ, κατά τα πρώτα χρόνια από την ίδρυσή της.¹⁶⁷ Η εφημερίδα του Τατάνη, ενώ χειρίστηκε με ρεαλισμό τις

¹⁶³ Κιτρορέφ, «Ο Πέτρος Τατάνης...», ό.π., σ. 20 · Κολόμβος, ό.π., σ. 12.

¹⁶⁴ Papadopoulos, «The Role of Nationalism...», ό.π., σ. 16.

¹⁶⁵ Papadopoulos, ό.π., σ. 19. *Ατλαντίς*, 23 Ιανουαρίου 1916, σ. 4.

¹⁶⁶ Papadopoulos, ό.π. · *Ατλαντίς*, 25 Ιανουαρίου 1916, σ. 4.

¹⁶⁷ Κιτρορέφ, «Οι Έλληνες στις ΗΠΑ 1922-1940», ό.π., σ. 355-356.

απαιτήσεις της κοινωνικής πραγματικότητας στο άκρως συντηρητικό και ξενοφοβικό περιβάλλον της εποχής, υποστήριξε, σε σχέση με την *Ατλαντίδα*, μία ενσωμάτωση περισσότερο ήπια, που θα εξασφάλιζε τη διατήρηση της ελληνικής συνείδησης και την ιδεολογική σύνδεση με την πατρίδα. Ο *Εθνικός Κήρυξ* δεν σταμάτησε να υπερασπίζεται την ελληνική γλώσσα, τον ελληνικό πολιτισμό και την ελληνορθόδοξη πίστη, έμμεσα ή άμεσα, μέσα από την ειδησεογραφία, την αρθρογραφία και το ευρύτερο περιεχόμενό του, καθώς και μέσα από την εκδοτική δραστηριότητα του βιβλιοπωλείου του.¹⁶⁸ Η βενιζελική πολιτική γραμμή της εφημερίδας αντιστοιχούσε στη ρεαλιστική στάση της απέναντι στην προοπτική διαμόρφωσης μιας διπλής ταυτότητας των ομογενών μεταναστών, ως Αμερικανών πολιτών, αλλά ταυτόχρονα Ελλήνων. Ο ιδρυτής της άλλωστε, είχε επίγνωση πως ένα έντυπο αντάξιο των στόχων του Βενιζέλου, όφειλε να εκπροσωπεί συνολικά τους Έλληνες των ΗΠΑ σε επίπεδο πολιτικό, οικονομικό, πνευματικό και πολιτιστικό, συμβάλλοντας ενεργά στην κοινωνική τους άνοδο.¹⁶⁹

Στο πρωτοχρονιάτικο πρωτοσέλιδο του 1929, η αισιόδοξη πρώτη δεκαετία του Μεσοπολέμου κλείνει εμβληματικά, με τον Τατάνη να διατείνεται με ενθουσιασμό πως ο μέχρι πρότινος «ανοργάνωτος» Ελληνισμός της Αμερικής με τις Κοινότητες, τα Σχολεία, τις Εκκλησίες και τα Σωματεία του, υπερτερεί πλέον αυτού της υπόλοιπης Διασποράς και μπορεί να καυχιέται ότι γέννησε επιχειρηματίες, επιστήμονες και ηγέτες «εις κάθε κλάδον της ζωής». Ο εκδότης του *Εθνικού Κήρυκα* υπενθυμίζει ότι η εφημερίδα υπήρξε αδιάκοπα «σημαιοφόρος και πρωταγωνιστής» της προόδου, προσπαθώντας να εκπροσωπήσει τους Ελληνοαμερικανούς σε κάθε στάδιο της εξέλιξής τους. Στην τέταρτη σελίδα του ίδιου φύλλου, κάτω από τον εύλωτο τίτλο «Η εμμονή εις τα εθνικά ιδεώδη βάσις της προόδου των αποδήμων», Έλληνες και Αμερικανοί επίσημοι χαιρετίζουν την Ομογένεια των ΗΠΑ, ευχόμενοι πνεύμα ομοψυχίας και συνεργασίας, το οποίο σε συνδυασμό με τη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας και της ορθόδοξης πίστεως, είναι σε θέση να εξασφαλίσει την πρόοδο και τη δημιουργία «ανώτερου τύπου» Αμερικανών πολιτών.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Κιτροέφ, ό.π. · «Ο Τύπος ως πηγή...», ό.π., σ. 376-377.

¹⁶⁹ Κιτροέφ, «Ο Πέτρος Τατάνης...», ό.π., σ. 20

¹⁷⁰ *Εθνικός Κήρυξ*, 1^η Ιανουαρίου 1929, σ. 1,4.

Κεφάλαιο 5. Η «δημόσια συζήτηση» του Εθνικού Κήρυκα

5.1. «Φιλοπρόοδοι» εναντίον «φυτοζωούντων»

Η εθνοτική απομόνωση, η άγνοια της αγγλικής γλώσσας, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και οι συχνοί διαπληκτισμοί στις ελληνικές συνοικίες, είχαν σαν αποτέλεσμα την εχθρική αντιμετώπιση των Ελλήνων σε πολλές περιοχές των ΗΠΑ, την ίδια ώρα που η διχόνοια λόγω της πολιτικής κατάστασης στην πατρίδα εξέτρεφε διαρκώς την αντιπαλότητα στο εσωτερικό των κοινοτήτων.¹⁷¹ Με στόχο την απομάκρυνση των αναγνώστών του από τη στεία πολιτική και θρησκευτική αντιπαράθεση, η οποία συνέβαλε «εις την ανακοπήν της κοινής προόδου» και ελπίζοντας να συμβάλλει στη δημιουργία «υγιεστέρας» κοινής γνώμης, ο *Εθνικός Κήρυξ* εγκαινίασε τον Απρίλιο του 2023, στην τέταρτη σελίδα του, τη στήλη *Η δημόσια συζήτησής μας*, με παρεμβάσεις εξεχόντων μελλών της ελληνοαμερικανικής κοινότητας σχετικά με το μέλλον των Ελλήνων στις ΗΠΑ.¹⁷² Τη στήλη απασχόλησαν καίρια ζητήματα όπως το χαρτοπαίγνιο, τα καφενεία και η γενικότερη παραβατική συμπεριφορά μερίδας των Ελλήνων μεταναστών, η άγνοια των Αγγλικών, ο αφομοιωτικός κίνδυνος, η στάση απέναντι στις πιέσεις για πολιτογράφηση και η οργάνωση των μεταναστευτικών κοινοτήτων σε οικονομικό, πολιτικό, θρησκευτικό και πολιτιστικό επίπεδο.

Χαρακτηριστική του προβληματισμού που διατυπώνεται καθημερινά από τη στήλη της δημόσιας συζήτησης, είναι η επιστολή του δικηγόρου Σεραφείμ Κανούτα στο φύλλο της 23 Αυγούστου 1923. Σχολιάζοντας την κατάσταση των Ελλήνων στις ΗΠΑ, ο ομογενής από τη Νέα Υόρκη καταλήγει στην εύγλωττη διαπίστωση ότι ενώ υπάρχουν μερικές χιλιάδες «φιλοπρόοδοι και καλώς αποκατεστημένοι» Έλληνες στην Αμερική, που τιμούν το ελληνικό όνομα, υπάρχουν πολύ περισσότεροι «φυτοζωούντες», που το προσβάλλουν». ¹⁷³ Τα υψηλά επίπεδα εγκληματικότητας και η χαρτοπαιξία στιγματίζουν τους ελληνικής καταγωγής μετανάστες, αρκετοί από τους οποίους, ιδιαίτερα στις Νότιες Πολιτείες, υποχρεώνονται να εγκαταλείψουν τις εστίες τους λόγω της έντονης δράσης της Κου Κλουξ Κλαν, ενώ οι επιχειρήσεις τους μποϋκοτάρονται και οι ίδιοι συχνά κακοποιούνται. Για τον Κανούτα, απαιτείται επαγρύπνηση, καθοδήγηση και διδασκαλία «υπό παντός αντιλαμβανομένου τον κίνδυνον» και ιδιαίτερα από τον Τύπο και την Εκκλησία, προκειμένου να σταματήσει

¹⁷¹ Παπαδόπουλος, «Απόπειρες ορισμού...», ό.π. 2014, χ.σ.

¹⁷² *Εθνικός Κήρυξ*, 23 Αυγούστου 1923, σ. 4 · 19 Νοεμβρίου 1923, σ. 4.

¹⁷³ Ό.π., 23 Αυγούστου, σ. 4.

η δυσφήμιση και να παραμείνουν ανοικτές για τους Έλληνες οι πόρτες της Αμερικής, σε μία περίοδο μάλιστα κατά την οποία η πατρίδα βρίσκεται σε κρίση, υπό το βάρος της αποκατάστασης των Μικρασιατών προσφύγων.¹⁷⁴

5.2. Τα καφενεία στο στόχαστρο

Στις 26 Μαρτίου 1923 δημοσιεύεται η επιστολή του Αμερικανού αναγνώστη Mathews, από την πόλη Κάντον του Οχάιο, ο οποίος αναφέρει ότι ανάμεσα στους έξι χιλιάδες Έλληνες της πόλης, υπάρχουν κάποιοι που διατηρούν «αξιοκατάκριτα» κέντρα, στα οποία συχνά λαμβάνουν χώρα συμπλοκές, ακόμα και φόντοι, που συμβάλλουν στη διάδοση της κακής φήμης των Ελλήνων μεταναστών ανάμεσα στους Αμερικανούς πολίτες. Προς τεκμηρίωση του προβληματισμού του ο αναγνώστης αναφέρει ότι το προηγούμενο έτος η τοπική εφημερίδα *The Canton Daily News* έφτασε στο σημείο να προτείνει να σταλούν οι Έλληνες μαζικά πίσω στην πατρίδα τους «εις ένα σιδερένιο κλουβί» και επισημαίνει ότι είναι άδικο να κατηγορούνται οι έντιμοι οικογενειάρχες για κάποιους λίγους που ζουν εις βάρος της κοινωνίας, ενώ ολοκληρώνει την παρέμβασή του με την ευχή ο «φωτοφόρος» *Εθνικός Κήρυκας* να καταφέρει να τους δώσει «νουν και φώτισιν».¹⁷⁵

Το καφενείο, ως χώρος συνάθροισης των Ελλήνων μεταναστών, βρισκόταν συχνά στο στόχαστρο τόσο του αγγλόφωνου όσο και του ελληνόφωνου Τύπου των ΗΠΑ. Η συνήθης κατηγορία ήταν ότι αποτελούσε κέντρο ανηθικότητας λόγω των καυγάδων, του χαρτοπαιγνίου και των αμφιβόλου ηθικής τραγουδιστριών που σύχναζαν σε αυτά. Η ανερχόμενη επιχειρηματική τάξη των μεταναστών συναινούσε με τους Αμερικανούς στη διαπίστωση ότι τα καφενεία διέφθειραν τους μετανάστες και εξέθεταν συνολικά τους Έλληνες.¹⁷⁶ Το ζήτημα των καφενείων θίγεται συχνά στη στήλη της δημόσιας συζήτησης του *Εθνικού Κήρυκα*. Σε επιστολή του που δημοσιεύεται στο φύλλο της 19^{ης} Ιουλίου 1923, ο αναγνώστης Γ. Πετρινός, λόγιος και συγγραφέας, κάτοικος Νέας Υόρκης, θεωρεί τα καφενεία τη «μεγαλύτερα πληγή του Έλληνα μετανάστου». Για τον Πετρινό τα καφενεία διαφθείρουν τους νέους και τους καθιστούν τεμπέληδες. Αποτελούν εστία της καταστροφικής χαρτοπαιξίας, αλλά και των «οργανατζήδων με την απαραίτητον Μαρίκαν», την οποία μαζεύονται για να δουν και να ακούσουν νεαροί Έλληνες μετανάστες, «πετώντας της δεκάρικα και

---

¹⁷⁴ Ό.π., σ. 4.

¹⁷⁵ Ό.π., 26 Μαρτίου 1923, σ. 5.

¹⁷⁶ Παπαδόπουλος, ό.π., χ.σ.

εικοσάρικα δια το πάθος», την ώρα που οι αδελφές, οι μητέρες και οι σύζυγοί τους στερούνται τα πάντα. Ο Πετρινός, θεωρώντας καθήκον του Τύπου να προφυλάξει την τιμή και το γόητρο των Ελλήνων στις ΗΠΑ, καλεί τον *Εθνικό Κήρυκα* να κηρύξει «αγρίαν σταυροφορίαν» προκειμένου να κλείσουν τα καφενεία και να πάψει να διασύρεται το όνομα των Ελλήνων. Οι συντάκτες της εφημερίδας ωστόσο, προλογίζοντας την επιστολή του αναγνώστη, τη χαρακτηρίζουν υπερβολική, επισημαίνοντας ότι δεν αποτελούν όλα τα καφενεία κέντρα διαφθοράς.¹⁷⁷

Από την ίδια στήλη, στο φύλλο της 1^{ης} Οκτωβρίου 1923, ο Δρ Γ.Ν. Παπανικολόπουλος, διευθυντής του *Ελληνικού Εκπαιδευτηρίου Σωκράτης* του Σικάγο, χαρακτηρίζει τα καφενεία ως «Καιάδα πάσης ανθρωπίνης ενεργείας και εργασίας», υποστηρίζοντας ότι πρέπει να κλείσουν «ερμητικώς», για να ιδρυθούν νέα ελληνικά σχολεία και να βελτιωθούν τα είδη υπάρχοντα.¹⁷⁸ Στο φύλλο της 21^{ης} Νοεμβρίου 1923 αναφέρεται στο ζήτημα και ο δικηγόρος Σεραφείμ Κανούτας. Για τον Κανούτα δεν θα ήταν δίκαιο να ζητηθεί το άμεσο κλείσιμο όλων των καφενείων, κυρίως γιατί οι ιδιοκτήτες τους δεν θα μπορούσαν εύκολα να βρουν άλλη εργασία. Θεωρεί ωστόσο ότι πρέπει να σταματήσουν να ανοίγουν νέα και να κλείσουν άμεσα, όσα αποτελούν εστίες χαρτοπαιξίας και καφέ-αμάν, διαφθείροντας τη νεολαία και την εργατική τάξη. Ειδικά για τη χαρτοπαιξία, ο Κανούτας επιμένει στο πόσο εύκολα μπορεί να εθιστεί κάποιος σε αυτήν, καταλήγοντας δίχως να το αντιληφθεί στην κλεψιά την ατιμία, τον φόνο, ακόμα και την αυτοκτονία, ενώ κλείνει την παρέμβασή του με τη βεβαιότητα ότι «τα άρθρα του Εθνικού Κήρυκος θα φέρουν πολλούς εις συναίσθησιν».¹⁷⁹

5.3. Η συζήτηση σχετικά με την άγνοια της αγγλικής γλώσσας

Εκτός από τα καφενεία, τη χαρτοπαιξία και το καφέ-αμάν, η περιθωριοποίηση, η άγνοια της αγγλικής γλώσσας και η εθνική περιχαράκωση των φτωχότερων Ελλήνων μεταναστών, εξέθετε στα μάτια των Αμερικανών το σύνολο της ελληνοαμερικανικής κοινότητας. Για τον λόγο αυτό, οι εκπρόσωποι της ανερχόμενης επιχειρηματικής τάξης και οι διανοούμενοι, θεωρούσαν ότι έπρεπε να διαφοροποιηθούν από τους συμπατριώτες τους και να προσπαθήσουν να τους συνεντίσουν. Για τους κοινωνικά αφομοιωμένους και οικονομικά ευκατάστατους πλέον μεσοαστούς, η χρήση της ελληνικής γλώσσας όφειλε να περιοριστεί στον

¹⁷⁷ *Εθνικός Κήρυξ*, 19 Ιουλίου 1923, σ. 4.

¹⁷⁸ Ό.π., 1^η Οκτωβρίου 1923, σ. 4.

¹⁷⁹ Ό.π., 21 Νοεμβρίου 1923, σ. 4.

ιδιωτικό χώρο, ενώ οι Έλληνες όφειλαν να μάθουν όλοι καλά Αγγλικά και να συναναστρέφονται περισσότερο με Αμερικανούς, ανοίγοντας τις επιχειρήσεις τους σε μια ευρύτερη, αγγλόφωνη πελατεία.¹⁸⁰

Ο δικηγόρος Σεραφεΐμ Κανούτας, σε παρέμβαση του στη στήλη της δημόσιας συζήτησης της 19^{ης} Νοεμβρίου 1923, υποστηρίζει ότι οι Έλληνες μετανάστες πρέπει να περιορίσουν τη χρήση της μητρικής τους γλώσσας εντός της οικίας τους, στις συναναστροφές τους με ομοεθνείς και στα καταστήματα με αμιγώς ελληνική πελατεία, ενώ στις επιχειρήσεις με μικτή πελατεία η ευγένεια απαιτεί τη χρήση της αγγλικής. Για τον Κανούτα, χωρίς τη γνώση των Αγγλικών οι ομογενείς είναι αδύνατον να προοδεύσουν, αφού μόνο όσοι έμαθαν έγκαιρα τη γλώσσα του τόπου κατάφεραν να δημιουργήσουν σταθερές και επικερδείς επιχειρήσεις με αμερικανική πελατεία.¹⁸¹ Συνεχίζοντας από το ίδιο βήμα, στο φύλλο της επόμενης ημέρας, ο δικηγόρος υποστηρίζει ότι οι Έλληνες μετανάστες οφείλουν να ξεπεράσουν την ιδέα ότι η παρουσία τους στις ΗΠΑ είναι προσωρινή και να μην διστάζουν να παρέχουν αμερικανική εκπαίδευση στα παιδιά τους, προκειμένου αυτά να εντρυφήσουν στις αμερικανικές αρχές και τις «νεώτερες ιδέες και μεθόδους», που θα τους επιτρέψουν να ζήσουν και να προοδεύσουν σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου.¹⁸²

Σχετικά με το ζήτημα της άγνοιας της αγγλικής γλώσσας, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι και η παρέμβαση του ιατρού Δημοσθένη Γενεράλη, από το Λόουελ. Στην επιστολή του, η οποία δημοσιεύεται με αφορμή τη συζήτηση για την ανάγκη ίδρυσης ελληνικού νοσοκομείου στις ΗΠΑ, ο γιατρός αναφέρει ότι οι Έλληνες μετανάστες σε περίπτωση που ασθενήσουν, συχνά δεν λαμβάνουν την πρέπουσα θεραπεία στα αμερικανικά νοσοκομεία. Ο λόγος είναι ότι αδυνατούν να παρέχουν τις απαραίτητες πληροφορίες (ιστορικό, συμπτώματα κλπ) στους θεράποντες ιατρούς τους, αφού γνωρίζουν ελάχιστα ή καθόλου Αγγλικά. Ο Γενεράλης κλείνει την παρέμβασή του παραθέτοντας και συγκεκριμένα παραδείγματα μεταναστών, που κατέληξαν να χάσουν τη ζωή τους στα αμερικανικά νοσοκομεία, λόγω αδυναμίας συνεννόησης.¹⁸³

---

¹⁸⁰ Παπαδόπουλος, «Απόπειρες ορισμού», ό.π., χ.σ.

¹⁸¹ *Εθνικός Κήρυξ*, 19 Νοεμβρίου 1923, σ. 4.

¹⁸² Ό.π., 20 Νοεμβρίου 1923, σ. 4.

¹⁸³ Ό.π., 7 Ιουνίου 1923, σ. 4.

5.4. Ο Επίσκοπος Βοστώνης «κρούει τον κώδωνα» του αφομοιωτικού κινδύνου

Ο Επίσκοπος Βοστώνης Ιωακείμ Αλεξόπουλος, με δυο επιστολές του δημοσιευμένες στον *Εθνικό Κήρυκα* της 25^{ης} και της 28^{ης} Αυγούστου 1925, παρεμβαίνει στη δημόσια συζήτηση αναφορικά με τον κίνδυνο αφομοίωσης του Ελληνισμού των ΗΠΑ.¹⁸⁴ Για τον Ιωακείμ, παρά την πρόοδο που σημείωσαν στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα οι ελληνικής καταγωγής μετανάστες, κινδυνεύουν άμεσα να χάσουν τα θεμελιώδη «στηρίγματα της φυλετικής τους υποστάσεως», δηλαδή τη γλώσσα, τις παραδόσεις και τη θρησκεία τους. Προς την κατεύθυνση αυτή συμβάλλουν η μείωση του μεταναστευτικού ρεύματος από την Ελλάδα, οι επαναπατρισμοί, οι μικτοί γάμοι και η απουσία εκκλησιών και ελληνικών σχολείων στις μικρές ελληνοαμερικανικές κοινότητες. Στην περίπτωση αστικών κέντρων όπως το Σικάγο, η Βοστώνη και η Νέα Υόρκη, η μεγάλη απόσταση είναι αυτή που αποτρέπει συχνά τους γονείς από το να στείλουν τα παιδιά τους στην εκκλησία και το ελληνικό σχολείο, στερώντας τους τη δυνατότητα διαμόρφωσης ιδιαίτερης εθνοπολιτισμικής ταυτότητας. Εξάλλου, μικρότερα αλλά όχι αμελητέα τμήματα του Ελληνισμού των ΗΠΑ, όπως οι απογοητευμένοι από τον Εθνικό Διχασμό, οι αδιάφοροι, οι «κοσμοπολίτες» και οι κομμουνιστές, έχουν ήδη πάρει τον δρόμο της αφομοίωσης. Έναν δρόμο που δεν θα τους επιτρέψει όμως να γίνουν σωστοί Αμερικανοί πολίτες, αφού θα στερούνται θρησκευτικών πεποιθήσεων και πατριωτικών αρχών και ιδεωδών.¹⁸⁵

Ακόμα και τα αμιγώς ελληνικής καταγωγής ζευγάρια, ωστόσο, που ζουν κοντά σε ελληνικές εκκλησίες και στέλνουν τα παιδιά τους σε ελληνικά σχολεία, έχουν να αντιμετωπίσουν τη διχόνοια στο εσωτερικό των κοινοτήτων, εξαιτίας των ιδεολογικών διαφορών που απορρέουν από τον Εθνικό Διχασμό, τις μικροφιλοδοξίες και την απροθυμία υποχωρήσεων.¹⁸⁶ Η ύπαρξη πολλών εκκλησιών στην ίδια κοινότητα και η παρουσία ιερέων που δεν γνωρίζουν τη γλώσσα και τις ιδιαίτερες συνθήκες του τόπου, καθιστούν τον ίδιο τον θεσμό της Εκκλησίας δυσλειτουργικό και αμφισβητούμενο.¹⁸⁷ Ούτε το εσπερινό ελληνικό σχολείο, ωστόσο, δεν είναι δυνατόν να επιτύχει τον σκοπό του, από τη στιγμή που λόγω του ωραρίου, οι μαθητές

¹⁸⁴ Ιωακείμ Επίσκοπος Βοστώνης, *Οι κίνδυνοι του εν Αμερική Ελληνισμού και τα μέσα της διασώσεως αυτού: Δύο μελέται αναδημοσιευμένοι εκ του «Εθνικού Κήρυκος» της Ν. Υόρκης*. Βοστώνη, Ιερατικός Σύλλογος Επισκοπής Βοστώνης, 1926, σ. 3-4.

¹⁸⁵ Ό.π., σ. 6-10.

¹⁸⁶ Ό.π., σ. 10-11.

¹⁸⁷ Ό.π., σ. 17-18.

είναι ήδη κουρασμένοι και δίχως διάθεση για μάθημα, οι χώροι είναι συνήθως ακατάλληλοι και η παράδοση των μαθημάτων δίχως παιδαγωγική μέθοδο.¹⁸⁸ Πεισμένος για τον πρωταγωνιστικό ρόλο που οφείλει να έχει η Εκκλησία στη ζωή των Ελλήνων, ο Ιωακείμ προτείνει τον περιορισμό του αριθμού των εκκλησιών, την ύπαρξη ενιαίου καταστατικού για όλες τις ελληνικές κοινότητες των ΗΠΑ, τη διάδοση των Κυριακών Σχολείων, τη δημιουργία ιερατικής και παιδαγωγικής σχολής στη χώρα, προκειμένου ιερείς και δάσκαλοι να έχουν την απαιτούμενη κατάρτιση, τη διοργάνωση γενικών συνελεύσεων ανά δύο ή τρία έτη, ειδικά βιβλία και πρόγραμμα σπουδών για τα ελληνικά σχολεία, ίδρυση γυμνασίου και ορφανοτροφείου.¹⁸⁹

5.5. Η συζήτηση για την ίδρυση ελληνικής πολιτικής οργάνωσης στις ΗΠΑ

Από τη στιγμή που η μετοικεσία στις ΗΠΑ φαινόταν να παίρνει μόνιμο χαρακτήρα, όλο και περισσότεροι συμφωνούσαν ότι οι ελληνοαμερικανικές οργανώσεις θα έπρεπε να εστιάζουν στα συμφέροντα των Ελλήνων της Αμερικής και όχι της Ελλάδος. Κάποιοι, μεταξύ των οποίων και ηγετικά στελέχη της *Πανελληνίου Ενώσεως*, υποστήριζαν την ανάγκη ίδρυσης μιας ελληνοαμερικανικής πολιτικής οργάνωσης, που θα διεκδικούσε δικαίωμα λόγου στα ελληνικά πολιτικά πράγματα, ενώ παράλληλα θα ήταν σε θέση να ασκεί πίεση στο αμερικανικό πολιτικό σύστημα υπέρ των διεκδικήσεων της Ελλάδας.¹⁹⁰ Όσοι υποστήριζαν την ίδρυση μιας τέτοιας οργάνωσης επιθυμούσαν να χρησιμοποιήσουν τη συμμετοχή των Ελλήνων στον αμερικανικό στρατό κατά τον Μεγάλο Πόλεμο και τον ηρωισμό του Μικρασιάτη Γεωργίου Διλβόη, προκειμένου να αποδείξουν τη νομιμοφροσύνη της ελληνικής κοινότητας προς το αμερικανικό πολιτικό σύστημα (σε αντίθεση με Ιρλανδούς και Εβραίους για παράδειγμα, που θεωρούνταν αντίστοιχα γερμανόφιλοι και κομμουνιστές), με απώτερο στόχο το δικαίωμα διατήρησης της ελληνικής εθνοπολιτισμικής ταυτότητας.¹⁹¹

Κάποιες απόψεις σχετικά με την ανάγκη ισχυρής παρουσίας του ελληνικού στοιχείου στις ΗΠΑ, που προβάλλονταν από τον *Εθνικό Κήρυκα*, εξέφραζαν στην πραγματικότητα την αγωνία μιας ηγετικής ομάδας, που στη νέα κοινωνικοπολιτική

---

¹⁸⁸ Ό.π., σ. 20-21.

¹⁸⁹ Ό.π., σ. 10, 34-36, 40, 53-54.

¹⁹⁰ Παπαδόπουλος, «Απόπειρες ορισμού», ό.π., χ.σ.

¹⁹¹ Ό.π. σ. 11-12, 15.

πραγματικότητα, είχε χάσει το ρόλο διαμεσολάβησης και ελέγχου των μεταναστών που είχε κατά το παρελθόν.¹⁹² Χαρακτηριστικές, στο πλαίσιο αυτό, είναι οι ιδέες του Νικόλαου Κασσαβέτη, πολιτικού επιστήμονα και συγγραφέα, ο οποίος υποστήριζε στον *Εθνικό Κήρυκα* της 2^{ης} Ιουνίου 1923 ότι η νομοθεσία που περιόριζε τη μετανάστευση θεσπίστηκε μετά από πιέσεις των αμερικανικών εργατικών συνδικάτων, λόγω της χαμηλής συμμετοχής των Ελλήνων (καθώς και των Ιταλών και Αρμενίων) σε αυτά, σε αντίθεση με ότι συνέβαινε με τους εργάτες δυτικοευρωπαϊκής καταγωγής.¹⁹³ Σύμφωνα με τον Κασσαβέτη, από το νομοσχέδιο δεν πλήττονταν μόνο όσοι επιθυμούσαν να μεταναστεύσουν, αλλά και οι Έλληνες επιχειρηματίες των ΗΠΑ που έχαναν μεγάλο μέρος της πελατείας και το φθινό εργατικό δυναμικό στο οποίο βασίζονταν. Ο μόνος τρόπος άμυνας, είναι για τον Κασσαβέτη η οργάνωση των Ελλήνων σε μεγάλη κλίμακα και η αποστολή αντιπροσώπων στην Ουάσιγκτον για την ίδρυση «Ελληνοαμερικανικής Οργανώσεως».¹⁹⁴

Ο Σεραφεΐμ Κανούτας, σε παρέμβασή του στις 20 Αυγούστου 1923, υποστήριζε ότι η εθνική και η πολιτική ταυτότητα όφειλαν να παραμείνουν διακριτές, διαφωνώντας με την ίδρυση ελληνικής πολιτικής οργάνωσης στις ΗΠΑ. Για τον Κανούτα μια τέτοια οργάνωση δεν θα εξασφάλιζε στα μέλη της περισσότερα δικαιώματα από όσα τους εξασφάλιζε η πολιτογράφησή τους, ενώ θα προκαλούσε αμφιβολίες για τη νομιμοφροσύνη τους απέναντι στη χώρα υποδοχής και αντιδράσεις από άλλες εθνικές ομάδες.¹⁹⁵ Μία ελληνική πολιτική οργάνωση, θα εξυπηρετούσε περισσότερο τα συμφέροντα της Ελλάδας παρά αυτά των Ελλήνων της Αμερικής, θα ενίσχυε την έμφυτη στους Έλληνες «πολιτικομανία και αρχηγομανία», αποσπώντας την προσοχή των φιλοπρόοδων επιχειρηματιών αλλά και των σπουδαστών, οι οποίοι «θα εθήρευον πολιτικά ρουσφέτια και πολιτικά τζομπς». Γύρω από μια τέτοια οργάνωση, τέλος, θα συγκεντρώνονταν διάφοροι απατεώνες και εκμεταλλευτές των μεταναστών, προσπαθώντας να προωθήσουν τα συμφέροντά τους.¹⁹⁶

5.6. Η Ελληνοαμερικανική Ένωση Daniel Webster

Η ελληνική πολιτική οργάνωση που κάποιοι ευαγγελίζονταν τελικά δεν ιδρύθηκε ποτέ. Στις 16 Ιουλίου 1924 ωστόσο ιδρύθηκε στη Νέα Υόρκη η Ελληνοαμερικανική

¹⁹² Ό.π., σ. 12.

¹⁹³ *Εθνικός Κήρυξ*, 2 Ιουνίου 1923, σ. 4· Παπαδόπουλος, «Απόπειρες ορισμού...», ό.π., χ.σ.

¹⁹⁴ *Εθνικός Κήρυξ*, 2 Ιουνίου 1923, σ. 4

¹⁹⁵ *Εθνικός Κήρυξ*, 20 Αυγούστου 1923, σ.4.

¹⁹⁶ Ό.π.

Ένωση Daniel Webster (American-Hellenic Union, Daniel Webster).¹⁹⁷ Πέντε ημέρες αργότερα, στο φύλλο του *Εθνικού Κήρυκα* της 21^{ης} Ιουλίου, το άρθρο του Νικολάου Βαβούλη, «αποφοίτου των Επιστημών» από τη Νέα Υόρκη, ενημέρωνε ότι η νέα ένωση φιλοδοξούσε να αποτελέσει κοινό χώρο συναναστροφής μορφωμένων Αμερικανών και Ελλήνων, διανοουμένων, εμπόρων, επιχειρηματιών, λογίων και επιστημόνων, με στόχο την κοινή πρόοδο και ευημερία.¹⁹⁸ Σε καταχώρηση της ένωσης στο ίδιο φύλλο, γίνεται γνωστό ότι το όνομά της προέρχεται από τον Αμερικανό πολιτικό του 19^{ου} αιώνα, που πρώτος τάχθηκε υπέρ των δικαιών των Ελλήνων κατά την Επανάσταση, πυροδοτώντας τον Φιλελληνισμό πέρα από τον Ατλαντικό.¹⁹⁹

Σε άρθρο του στην τέταρτη σελίδα του *Εθνικού Κήρυκα* της 11^{ης} Αυγούστου 1924, ο Υφηγητής Πολιτικής Οικονομίας του Columbia University και προσωρινός Γενικός Γραμματέας της Ένωσης Ιωάννης Λειβαδίτης, εξηγεί ότι η Daniel Webster εμπνέεται από το «οργανωτικόν πνεύμα των Αμερικανών», τους οποίους και δέχεται ως μέλη της, ενώ δεν έχει κομματικό ή πολιτικό χαρακτήρα. Προτεραιότητά της οργάνωσης αποτελεί η ανάπτυξη πνεύματος αλληλεγγύης, η καλλιέργεια του φιλελληνισμού στις ΗΠΑ, η προώθηση της πολιτογράφησης, η στήριξη και προστασία των μεταναστών, η ανάπτυξη των ηθικών και οικονομικών σχέσεων ανάμεσα στον ελληνικό και τον αμερικανικό κόσμο, η «ευπρόσωπος» εκπροσώπηση του ομογενούς στοιχείου και η άρση οποιασδήποτε προκατάληψης σχετικά με τους Έλληνες στις ΗΠΑ. Ένα εγχείρημα με πρόγραμμα «τόσον εξευγενιστικών», αξίζει, για τον Λειβαδίτη, να έχει την αμέριστη στήριξη όλων των ομογενών.²⁰⁰

5.7. Το ενδιαφέρον για τα αμερικανικά πολιτικά πράγματα

Η αύξηση των πολιτογραφήσεων και η ανάδυση των μεταναστών δεύτερης γενιάς, οι οποίοι είχαν γεννηθεί στην Αμερική, οδήγησε στη σταδιακή αλλαγή του πλαισίου αναφοράς των Ελλήνων των ΗΠΑ. Πλέον, η ανάμειξη στα αμερικανικά πολιτικά πράγματα θεωρούνταν από πολλούς αναγκαία, προκειμένου να προωθούνται τα συμφέροντα όχι μόνο της πατρίδας αλλά και της κοινότητας.²⁰¹ Ο διευθυντής του ελληνικού τμήματος της Pittsburg State Bank X. Λιακόπουλος, σε παρέμβασή του

¹⁹⁷ Παπαδόπουλος, «Απόπειρες ορισμού», ό.π., χ.σ.

¹⁹⁸ *Εθνικός Κήρυξ*, 21 Ιουλίου 1924, σ. 4.

¹⁹⁹ Ό.π.

²⁰⁰ Ό.π., 11 Αυγούστου 1924, σ. 4.

²⁰¹ Παπαδόπουλος, ό.π. χ.σ.

στον *Εθνικό Κήρυκα* της 26^{ης} Μαΐου 1923, δεν προτείνει απλά την πολιτογράφηση των Ελλήνων μεταναστών ως χρέος απέναντι στη γενέτειρα και τη «θετή» πατρίδα, αλλά την οργάνωση του Ελληνισμού της Αμερικής σε πολιτικό επίπεδο. Προς την κατεύθυνση αυτή, θεωρεί αναγκαία τη δημιουργία ελληνοαμερικανικών ρεπουμπλικανικών και δημοκρατικών συλλόγων, ώστε σε κάθε περίπτωση οι Έλληνες να έχουν τα απαραίτητα ερείσματα στην αμερικανική κυβέρνηση προκειμένου να προωθούνται τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους.²⁰²

Στις αμερικανικές εκλογές του 1920 και οι δύο μεγάλες ελληνόφωνες εφημερίδες υποστήριξαν τον ρεπουμπλικάνο υποψήφιο Χάρντινγκ. Το 1924, ωστόσο, ενώ η *Ατλαντίδα* τάχθηκε υπέρ του ρεπουμπλικάνου Κούλιτζ, ο *Εθνικός Κήρυκας* υποστήριζε τον δημοκρατικό υποψήφιο Ντρίβις. Η πολιτική αντιπαράθεση ανάμεσα στις δύο μεγάλες εφημερίδες, αντικατόπτριζε και τη διαφορετική τους θέση στο ζήτημα των σχέσεων που θα έπρεπε να διατηρήσουν οι Έλληνες της Αμερικής με την Ελλάδα.²⁰³ Ο δημοκρατικός Ντρίβις, που υποστήριζε ο *Εθνικός Κήρυκας*, τασσόταν υπέρ της εγκατάλειψης του απομονωτισμού στο εξωτερικό και του περιορισμού των αφομοιωτικών πιέσεων στο εσωτερικό, πιστεύοντας ότι οι μετανάστες δεν πρέπει να διακόπτουν «πάσαν σχέσιν και πάνταν δεσμόν» με τη γενέτειρά τους.²⁰⁴ Η *Ατλαντίδα*, από την πλευρά της, συμφωνούσε με την πολιτική της απομόνωσης και της μείωσης του κράτους, που πρέσβευαν οι ρεπουμπλικάνοι, απορρίπτοντας τη διπλή νομιμοφροσύνη για τους μετανάστες, προκειμένου να αποφεύγονται οι συγκρούσεις ανάμεσα σε διαφορετικές εθνοτικές ομάδες.²⁰⁵

Από το 1924 και εξής, ανάμεσα στα μέλη των ελληνικών κοινοτήτων, αυξάνεται σταδιακά το ενδιαφέρον για την πολιτική κατάσταση στις ΗΠΑ και στο εσωτερικό των αμερικανικών κομμάτων συγκροτούνται σύλλογοι Ελληνοαμερικανών ψηφοφόρων. Η διαμάχη ανάμεσα σε όσους υποστήριζαν την εγκατάλειψη των εξωτερικών εθνοτικών χαρακτηριστικών στο δημόσιο χώρο και σε όσους ταύτιζαν τον εξαμερικανισμό με την υιοθέτηση συγκεκριμένων πολιτικών αξιών, συνεχίστηκε. Ωστόσο, παρά τις διαφοροποιήσεις στην ερμηνεία του εξαμερικανισμού, κατά τη δεκαετία του 1920 τόσο ο Τύπος, όσο και τα μέλη των ελληνοαμερικανικών οργανώσεων, πίστευαν πλέον ότι λειτουργούσαν για μια ομάδα με συμφέροντα στις

²⁰² *Εθνικός Κήρυξ*, 26 Μαΐου 1923, σ. 4.

²⁰³ Παπαδόπουλος, «Απόπειρες ορισμού...», ό.π., χ.σ.

²⁰⁴ *Εθνικός Κήρυξ*, 18 Οκτωβρίου 1923, σ. 4.

²⁰⁵ Παπαδόπουλος, ό.π., χ.σ.

ΗΠΑ και όχι στην Ελλάδα.²⁰⁶ Σε αυτό το πλαίσιο δημιουργίας μίας αμερικανικής ελληνικότητας βασισμένης στις μεσοαστικές κοινωνικές αξίες της χώρας υποδοχής, ο *Εθνικός Κήρυκας*, ως ηγεμονική φωνή των μεσοαστών, όφειλε όχι μόνο να διαμορφώσει την ελληνοαμερικανική ιδεολογία, αλλά και να μορφώσει και να εκπολιτίσει τους χαμηλότερης κοινωνικής στάθμης ομοεθνείς, προσφέροντάς τους τα απαραίτητα εφόδια για να σταδιοδρομήσουν στη χώρα υποδοχής, μέσα από την ευρύτερη εκδοτική του δραστηριότητα.²⁰⁷

---

²⁰⁶ Ό.π.

²⁰⁷ Παπαδόπουλος, «Απόπειρες ορισμού», ό.π., χ.σ.· Κιτροθέφ, «Ο Τύπος ως πηγή...», σ. 376-377.

Κεφάλαιο 6. Το Βιβλιοπωλείον του Εθνικού Κήρυκος

6.1. Η ανάγνωση οδηγός προς την επιτυχία

Παρά το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο της πλειονότητας των νεοφερμένων, σημαντικός είναι αριθμός των ελληνοαμερικανικών εκδόσεων των πρώτων χρόνων του εικοστού αιώνα. Το γεγονός μαρτυρά αφενός τη δίψα για μάθηση μεγάλου μέρους της πρώτης γενιάς μεταναστών, αφετέρου την καθοδηγητική-μορφωτική λειτουργία του Τύπου και τον κερδοφόρο χαρακτήρα της εκδοτικής παραγωγής. Στο αμερικανικό έδαφος εμφανίστηκαν από πολύ νωρίς ελληνογλωσσα λογοτεχνικά βιβλία (μυθιστορήματα, διηγήματα, ποιητικές συλλογές), αλλά και εκδόσεις με πρακτικό περιεχόμενο, όπως μέθοδοι εκμάθησης Αγγλικών και μεταναστευτικοί οδηγοί, εκτός από τα πολυάριθμα περιοδικά έντυπα. Η «εκπολιτιστική» λειτουργία του Τύπου καθίσταται προφανής και από το γεγονός ότι το ενδιαφέρον για τα απευθυνόμενα σε ενήλικες εκπαιδευτικά βιβλία, προηγήθηκε του αντίστοιχου για τα παιδιά, όπως μαρτυρούν οι κατάλογοι βιβλίων των κυριότερων ελληνοαμερικανικών εκδοτικών οίκων των ΗΠΑ (*Ατλαντίς*, *Εθνικός Κήρυξ* και *D.C. Divry*). Τα βιβλία που απευθύνονταν στις μικρότερες ηλικίες άρχισαν να εμφανίζονται κατά τη δεκαετία του 1910, ενισχύοντας σταδιακά τη θέση τους στους εκδοτικούς καταλόγους, μέχρι τη δεκαετία του 1930. Οι επιλογές των εκδοτών άλλωστε καθόριζαν αλλά και καθοριζόταν από τις ειδικότερες ανάγκες του αναγνωστικού κοινού και καθώς η πρώτη γενιά μεταναστών αποτελούνταν κυρίως από ανύπαντρους άνδρες, είναι προφανές ότι δεν υπήρχε αρχικά ενδιαφέρον για παιδικά βιβλία.²⁰⁸

Σε μία τυπική ολοσέλιδη καταχώρηση του βιβλιοπωλείου του *Εθνικού Κήρυκα*, στο κυριακάτικο φύλλο της 14^{ης} Οκτωβρίου 1923, ο αναγνώστης πληροφορείται ότι τα ωφέλιμα βιβλία εξυψώνουν το πνεύμα και εξευγενίζουν τον χαρακτήρα, οδηγώντας όχι μόνο τα άτομα αλλά και τα έθνη «εις την τελικήν αυτών αποκατάστασιν και ευτυχία».²⁰⁹ Ως απόδειξη της μορφωτικής αξίας του βιβλίου, αναφέρεται ότι η ιστορία παρέχει πολλά παραδείγματα μεγάλων ανδρών, όπως ο ίδιος ο Αβραάμ Λίνκολν, οι οποίοι αναδείχθηκαν χάρη στη μελέτη ωφέλιμων βιβλίων,

²⁰⁸ Maria Kaliambou, «The First Schoolbooks for Greek American Children» στο: *Educating Greek Americans. Historical Perspectives and Contemporary Pathways*, επιμ. F. Soumakis και T. Zervas, New York, Palgrave – Macmillan, 2020, σ. 43.

²⁰⁹ *Εθνικός Κήρυξ*, 14 Οκτωβρίου 1923, σ. 20.

δίχως κατ' ανάγκη να έχουν φοιτήσει σε σχολείο.²¹⁰ Κατά τον ίδιο τρόπο και οι Έλληνες μετανάστες, από την ανάγνωση των βιβλίων που προσφέρει το βιβλιοπωλείο του *Εθνικού Κήρυκα*, θα μπορέσουν να αντλήσουν την πνευματική δύναμη που ανέδειξε την πατρίδα τους σε «μητέρα του πολιτισμού». Πιο συγκεκριμένα, από τα βιβλία εκμάθησης της αγγλικής γλώσσας οι μετανάστες θα αποκτήσουν στέρεες βάσεις για τη σταδιοδρομία τους στις ΗΠΑ, από τα βιβλία ωφέλιμων γνώσεων θα πάρουν την απαραίτητη δύναμη για την «κοινωνική βιοπάλη», ενώ από τα θρησκευτικά θα διαφυλάξουν την ψυχή τους «δια την ευτυχίαν της οικογενείας και της πατρίδος τους».²¹¹

Οι διαφημιστικές καταχωρήσεις του βιβλιοπωλείου στην εφημερίδα, εμφανίζονται ήδη από τον Ιανουάριο του 1916.²¹² Συχνά πρόκειται για μονόστηλα δύο ή τριών γραμμών, στο κάτω μέρος της σελίδας, με σύντομα μηνύματα όπως «αγοράζετε τα βιβλία σας από το Βιβλιοπωλείον του *Εθνικού Κήρυκος*», «τα ωφελιμότερα βιβλία έχει το Βιβλιοπωλείον του *Εθνικού Κήρυκος*», «μην αγοράζετε βιβλία πριν συμβουλευτείτε το Βιβλιοπωλείον του *Εθνικού Κήρυκος*». Υπάρχουν και μεγαλύτερης έκτασης καταχωρήσεις, αφιερωμένες συνήθως σε μία ομάδα ομοειδών βιβλίων, αλλά και ολοσέλιδες με περισσότερους και σημαντικότερους τίτλους ή ακόμα και ολόκληρους καταλόγους, συνοδευόμενες από τα ανάλογα «διδασκτικά» μηνύματα των εκδοτών, με στόχο την προαγωγή της φιλαναγνωσίας και της «προόδου» και φυσικά την οικονομική ευρωστία του εντύπου.²¹³ Εξετάζοντας τις καταχωρήσεις του βιβλιοπωλείου του *Εθνικού Κήρυκα* κατά τη δεκαετία του 1920, διαπιστώνεται η κυριαρχία των εκδόσεων που απευθύνονταν σε ενήλικες και η σταδιακά αυξανόμενη παρουσία των διδασκτικών βιβλίων για παιδιά, αφού σύμφωνα με τις επιταγές της εποχής, τα παιδιά των μεταναστών όφειλαν να μάθουν Ελληνικά, ενώ οι γονείς τους Αγγλικά.²¹⁴

6.2. Βιβλία σχολικά και εκμάθησης Αγγλικών

Στα τέλη του 1922, οι συντάκτες του *Εθνικού Κήρυκα* υπολόγιζαν σε πάνω από 20.000 τα ελληνόπουλα της Αμερικής, διψασμένα να μάθουν την «αεράν γλώσσα των

²¹⁰ Ό.π., 27 Ιανουαρίου 1924, σ. 21.

²¹¹ Ό.π., 14 Οκτωβρίου 1923, σ. 20.

²¹² Ό.π., 1^η Ιανουαρίου 1916, σ. 44.

²¹³ Ό.π., ενδεικτικά: 1^η Ιανουαρίου 1923, σ. 37· 12 Οκτωβρίου 1924, σ. 29· 23 Νοεμβρίου 1924, σ. 15.

²¹⁴ Kaliambou, ό.π., σ. 44.

πατέρων τους, με την οποίαν εφωτίσθη όλος ο κόσμος».²¹⁵ Η πλειονότητα των ελληνικής καταγωγής μαθητών στις ΗΠΑ, φοιτούσε στα αμερικανικά δημόσια σχολεία το πρωί, παρακολουθώντας το απόγευμα ή το σαββατοκύριακο ελληνικά σχολεία, που στηρίζονταν συχνά από την Εκκλησία. Όλα αυτά τα ετερογενή ελληνικά σχολεία είχαν ως κοινή αποστολή την προώθηση της ελληνικής γλώσσας και τη διατήρηση μιας διακριτής εθνοπολιτισμικής ταυτότητας, σε ένα πλαίσιο αφομοιωτικών πιέσεων. Για κάποιους άλλωστε, όπως ο ίδιος ο Δημήτριος Καλλίμαχος, μόνο ο συνδυασμός ελληνικής και αμερικανικής εκπαίδευσης, ήταν αυτός που μπορούσε να εγγυηθεί τον «υγιή» εξαμερικανισμό.²¹⁶ Από τη στιγμή ωστόσο που δεν υπήρχε ενιαίο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και πρόγραμμα σπουδών στην Αμερική, τα βιβλία που προορίζονταν για χρήση στα ελληνικά σχολεία εισάγονταν από την Ελλάδα, μέχρι τις αρχές του 1930, οπότε εκδόθηκαν τα πρώτα αναγνωστικά γραμμένα στις ΗΠΑ, ειδικά για μαθητές ελληνικής καταγωγής.²¹⁷

Ανταποκρινόμενο στις εκπαιδευτικές ανάγκες της κοινότητας, το βιβλιοπωλείο του *Εθνικού Κήρυκα* προσφέρει έναν πλήρη κατάλογο σχολικών βιβλίων, εγκεκριμένων από το ελληνικό Υπουργείο Παιδείας, στους αναγνώστες της εφημερίδας και τους υπεύθυνους των ελληνοαμερικανικών σχολείων. Κυρίαρχη θέση κατέχουν τα βιβλία εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας όπως τα αναγνωστικά για το Δημοτικό Σχολείο (*Αλφαβητάριον* και *Αναγνωσμάτιον*) και για το Ελληνικό Σχολείο και το Γυμνάσιο (*Νεοελληνικά Αναγνώσματα*, *Ελληνική Χρηστομάθεια*, *Κύρου Ανάβασις*), βιβλία γραμματικής και συντακτικού της Αρχαίας και Νέας Ελληνικής, για όλες τις βαθμίδες, βιβλία Ιστορίας, Κατήχησης και Θρησκευτικών (*Ορθόδοξος Χριστιανική Κατήχησις*, *Ιερά Ιστορία της Καινής Διαθήκης*, *Παιδικαί Προσευχαί*, *Χριστιανική Ηθική*, *Θρησκευτικά Μαθήματα*), Μαθηματικών, Φυσικής Ιστορίας και Γεωγραφίας. Δεν λείπουν, τέλος, σχολικοί χάρτες της Ελλάδας, καθώς και ανθολογίες λογοτεχνίας, που συγκεντρώνουν έμμετρα και πεζά κατάλληλα για το παιδικό αναγνωστικό κοινό, όπως η *Παιδική Βιβλιοθήκη* και το *Εθνικόν Παιδικόν Θέατρον*.²¹⁸

Ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας Δημήτριος Καλλίμαχος μέχρι το θάνατό του το 1963, υπήρξε από τους πλέον ένθερμους υποστηρικτές της διατήρησης της

²¹⁵ *Εθνικός Κήρυξ*, 27 Δεκεμβρίου 1922, σ. 10.

²¹⁶ Kaliambou, ό.π., σ. 45.

²¹⁷ Ό.π., σ. 46.

²¹⁸ *Εθνικός Κήρυξ*, 26 Σεπτεμβρίου 1923, σ. 3.

ελληνικής γλώσσας μεταξύ των Ελλήνων των Ηνωμένων Πολιτειών.²¹⁹ Μέσα από τις σελίδες της εφημερίδας ωστόσο, συχνά υποστηριζόταν η ανάγκη οι Έλληνες μετανάστες να μάθουν Αγγλικά και να συναναστρέφονται περισσότερο με Αμερικανούς.²²⁰ Η μεσοαστική-επιχειρηματική τάξη της οποίας ο ηγεμονικός λόγος εκφραζόταν μέσα από τον *Εθνικό Κήρυκα*, επιζητούσε τον περιορισμό της περιθωριοποίησης και της παραβατικότητας, θεωρώντας ότι χρήση της ελληνικής γλώσσας όφειλε να περιοριστεί στον ιδιωτικό χώρο και οι ελληνικές επιχειρήσεις να απευθύνονται σε μια ευρύτερη πελατεία.²²¹ Στο πλαίσιο αυτό, ο *Εθνικός Κήρυκας* διέθετε από την πρώτη στιγμή λειτουργίας του βιβλία εκμάθησης της αγγλικής γλώσσας. Ελληνο-αγγλικά και αγγλο-ελληνικά λεξικά, μέθοδοι άνευ διδασκάλου, ελληνο-αγγλικοί διάλογοι και πρακτικές γραμματικές, είχαν σαν στόχο να μάθει ο Έλληνας μετανάστης τη γλώσσα της νέας του πατρίδας, θέτοντας «στερεάς βάσεις δια τη νέαν του σταδιοδρομίαν».²²²

6.3. Βιβλία θρησκευτικού περιεχομένου

Η θρησκευτική πίστη, θεμελιώδες συστατικό της σχολικής εκπαίδευσης και της κοινωνικής συνοχής στην πατρίδα, αποτελούσε βασική αξία και για τους Ελληνοαμερικανούς, κρίσιμη όπως και η γλώσσα για τη διατήρηση μιας διακριτής εθνοπολιτισμικής ταυτότητας. Τα περισσότερα ελληνικά σχολεία των ΗΠΑ, άλλωστε, ήταν οργανωμένα γύρω από τις τοπικές εκκλησίες, ενώ βιβλία θρησκευτικού περιεχομένου περιλαμβάνονταν στους καταλόγους όλων των μεγάλων ελληνοαμερικανών εκδοτών.²²³ Δεν αποτελεί έκπληξη, επομένως, η σημαντική παρουσία θρησκευτικών βιβλίων στο βιβλιοπωλείο του *Εθνικού Κήρυκα*, ιδιαίτερα από τη στιγμή που ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας μέχρι το 1942, Δημήτριος Καλλίμαχος, εκτός από δημοσιογράφος υπήρξε κληρικός και ιεροκήρυκας.²²⁴

Η Παλαιά και η Καινή Διαθήκη, πατερικά, ερμηνευτικά και ψυχοφελή κείμενα, προσευχητάρια, ακολουθίες, συναξάρια και βίοι αγίων, προτείνονται μέσα από τις σελίδες της εφημερίδας, συνοδευόμενα συχνά από σύντομα κείμενα διδακτικού χαρακτήρα. Σε αυτά αναλύονται τα οφέλη της θρησκείας, ως θεμέλιο

²¹⁹ Kitroeff, «The Transformation ...», ό.π., σ. 131.

²²⁰ Παπαδόπουλος, ό.π., χ.σ.

²²¹ Ό.π., σ.9.

²²² *Εθνικός Κήρυξ*, 14 Οκτωβρίου 1923, σ. 20.

²²³ Maria Kaliambou, «The First Schoolbooks for Greek American Children», ό.π., σ. 61.

²²⁴ Papacosma, ό.π., σ. 51.

κοινωνικής αρμονίας και οικογενειακής ευτυχίας, εργαλείο ηθικής διάπλασης και στήριγμα στις δοκιμασίες της ζωής. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε σχετική καταχώρηση, ο *Εθνικός Κήρυκας* «πρωτοστατών πάντοτε εις ό,τι υψηλόν, ωραίον και κοινωφελές», προσφέρει στην εκκλησία και τον ορθόδοξο χριστιανό την «πληρέστερη και καλλιτεχνικότερη» συλλογή θρησκευτικών βιβλίων.²²⁵

6.4. Η Ιστορία και ο «Ηγέτης της Φυλής»

Εκτός από τη γλώσσα και τη θρησκεία, απαραίτητη για τη διατήρηση μιας διακριτής εθνοπολιτισμικής ταυτότητας ήταν και η γνώση της ελληνικής ιστορίας. Στο πλαίσιο αυτό το βιβλιοπωλείο του *Εθνικού Κήρυκα* προσέφερε ιστορικά βιβλία για όλες τις περιόδους της εθνικής ιστορίας, όπως η *Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου*, *Εξέχουσαι Φυσιογνωμίες της Αρχαίας Ελλάδος*, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως του 1821*, ενώ δεν απουσίαζαν και τίτλοι τοπικής ιστορίας, όπως *Ιστορία της Σπάρτης*, *Ιστορία της Σάμου*, *Ιστορία της Δωδεκανήσου*, *Ιστορία της Κύπρου*, *Οι Ηρωικοί Αγώνες της Κρήτης*.²²⁶ Εξέχουσα θέση, όπως θα ήταν αναμενόμενο από ένα φιλοβενιζελικό έντυπο, κατείχαν τα ιστορικά συγγράμματα, τα οποία αναφέρονταν στους νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους, όπως ο *Συμμαχοβουλγαρικός Πόλεμος*, η *Ιστορία του Ελληνο-Σερβο-Βουλγαρικού Πολέμου*, ο *Πόλεμος Ελλάδος και Βουλγαρίας*, *Η Ιστορία του Ναυτικού Πολέμου 1912-1913*. Αφιερωμένο στην ίδια ιστορική περίοδο, το *Από το στρατόπεδον - Η εποποιία του Ελληνοβουλγαρικού Πολέμου*, είναι βγαλμένο από το ημερολόγιο του ίδιου του αρχισυντάκτη του *Εθνικού Κήρυκα* Δημητρίου Καλλίμαχου, που είχε υπηρετήσει κατά τη σύγκρουση ως ιεροκήρυκας.²²⁷

Συμβατή με τον πολιτικό προσανατολισμό της εφημερίδας είναι και η προσφορά μέσα από το βιβλιοπωλείο του *Χάρτη της Μεγάλης Ελλάδος της Συνθήκης των Σεβρών*, «ζωντανή εικών των Εθνικών μεγαλουργημάτων, άτινα τετραπλασίασαν την Ελλάδα, υπό την πνοήν του Ηγέτου της Φυλής».²²⁸ Αντί ενός δολαρίου, το βιβλιοπωλείο διαθέτει επίσης στους αναγνώστες της εφημερίδας και το φωτογραφικό πορτρέτο σε κορνίζα «του μεγίστου πολιτικού του εικοστού αιώνας και εθνάρχου Βενιζέλου», με τη σημείωση ότι η εικόνα του θα πρέπει να κοσμεί κάθε ελληνικό

²²⁵ Ενδεικτικά: *Εθνικός Κήρυξ*, 6 Απριλίου 1924, σ. 22· 22 Απριλίου 1928, σ. 27.

²²⁶ Ό.π., 27 Ιανουαρίου 1924, σ. 21· 14 Οκτωβρίου 1923, σ. 20.

²²⁷ Ό.π., 1^η Ιανουαρίου 1916, σ. 44· 25 Ιανουαρίου 1916, σ.6.

²²⁸ Ό.π., 1^η Ιανουαρίου 1923, σ. 42.

κατάστημα και νοικοκυριό.²²⁹ Στο ένα τέταρτο της τιμής του «καλλιτεχνικού» πορτρέτου, διατίθενται προς πώληση και άλλες φωτογραφίες του πολιτικού ηγέτη, «εν μέσω της οικογενείας του», «μετά της κυρίας του», ή «επί του ατμοπλοίου Ακουιτάνια», αλλά και πορτρέτα του Πλαστήρα και του Μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομου, ενώ προσφέρονται και παρτιτούρες του *Νέου ύμνου του Βενιζέλου* για πιάνο και μαντολίνο.²³⁰

6.5. Τίτλοι απευθυνόμενοι στο γυναικείο κοινό

Σε αντίθεση με την πρώτη φάση της ελληνικής μετανάστευσης στην Αμερική, στην οποία συμμετείχαν κατά κύριο λόγο άνδρες που προσέβλεπαν σε μια προσωρινή εγκατάσταση, κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου κυριαρχούσαν οι γυναίκες. Είναι χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης τάσης ότι κατά τη δεκαετία 1922-1932, από τις 31.000 περίπου νέες αφίξεις από την Ελλάδα στις ΗΠΑ, περισσότερες από 20.000 αφορούσαν γυναίκες.²³¹ Όσοι άνδρες μετανάστες είχαν ριζώσει στην ξενιτιά, επιθυμούσαν πλέον να παντρευτούν και να δημιουργήσουν οικογένεια. Οι επαγγελματικές τους υποχρεώσεις, ωστόσο, καθιστούσαν συχνά αδύνατο το ταξίδι στην πατρίδα προς αναζήτηση νύφης, ενώ στις μεταναστευτικές κοινότητες σπάνιζαν οι ανύπαντρες Ελληνίδες. Την απάντηση έδωσε η πρόσκληση νυφών στην Αμερική «δι' αλληλογραφίας», που οδήγησε πολλές ασυνόδευτες γυναίκες να ταξιδέψουν για τις ΗΠΑ, με εισιτήριο προπληρωμένο από αγνώστους σε αυτές μνηστήρες.²³²

Για τις φτωχές ελληνικές οικογένειες, ο γάμος μιας κόρης με έναν Ελληνοαμερικανό θεωρούταν ιδιαίτερη τύχη, αφενός επειδή συνήθως δεν απαιτούνταν προίκα, αφετέρου διότι εξασφαλιζόταν η οικονομική τους ενίσχυση μέσω εμβασμάτων. Ως συνέπεια της τάσης αυτής, προέκυψαν πολλοί γάμοι ανάμεσα σε μεσήλικες μετανάστες και νεαρά κορίτσια από την πατρίδα. Οι υποψήφιοι γαμπροί φαίνεται ωστόσο ότι προτιμούσαν νύφες με παιδεία και μόρφωση, σε θέση να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις απαιτήσεις του νέου τους κοινωνικού περιβάλλοντος. Οι αρκετά ευκατάστατοι πλέον και δραστήριοι επιχειρηματίες,

²²⁹ Ό.π., σ. 69.

²³⁰ *Εθνικός Κήρυξ*, 27 Ιανουαρίου 1924, σ. 21· 14 Οκτωβρίου 1923, σ. 20.

²³¹ Κιτροδέφ, «Οι Έλληνες στις ΗΠΑ 1922-1940», ό.π., σ. 352.

²³² Τουργέλη, «Οι Μπρούκληδες», ό.π., σ. 150.

επέλεξαν κυρίως κοπέλες με αστική καταγωγή, κόρες επιφανών οικογενειών, ενώ περιζήτητες ήταν οι απόφοιτες οικοκυρικών σχολών, οι μαίες και οι δασκάλες.²³³

Στο πλαίσιο αυτό δεν θα μπορούσαν να λείπουν από το βιβλιοπωλείο του *Εθνικού Κήρυκα* τίτλοι απευθυνόμενοι στο γυναικείο αναγνωστικό κοινό. Ο *Οδηγός της οικοδομοποιήσεως*, για παράδειγμα, περιλαμβάνει κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς, οικονομίας και διαχείρισης του νοικοκυριού «και όλα όσα εξασφαλίζουν την ευτυχίαν και την εκτίμησιν του κόσμου».²³⁴ Η *Ελληνική κοσμιότης* του Αρίσταρχου Χριστόπουλου, από το μακρινό 1888, συγκεντρώνει εθιμοτυπικούς κανόνες αρμόζουσας συμπεριφοράς για κάθε οικογενειακή ή κοινωνική περίσταση.²³⁵ Η *Υγιεινή της μητρός και του βρέφους* γραμμένο από την Κορίνα Κανούτα, παρέχει στις νέες μητέρες συμβουλές σχετικά με τη φροντίδα και την ανατροφή των παιδιών,²³⁶ όπως η *Πρακτική παιδιατρική*, η *Υγιεινή οικογενειών*, η *Υγιεινή της εγκύου*, της *επιτόκου*, της *λεχωίδος* και της *γαλουχούσης* και η *Ψυχολογία του παιδός*.²³⁷ Προσανατολισμένοι περισσότερο προς το γυναικείο κοινό, φαίνεται ότι είναι και αρκετοί από τους προσφερόμενους λογοτεχνικούς τίτλους, όπως *Το τέλος ενός πρίγκηπος*, που μεταφέρει τους αναγνώστες στο «ονειρώδες περιβάλλον της βασιλίδος των πόλεων»,²³⁸ το ιστορικό-θρησκευτικό *Μαρία η Μαγδαληνή*, ή το «αγροτικό» μυθιστόρημα *Το βοτάνι της αγάπης*.²³⁹ Στις ελληνοαμερικανικές οικογένειες, τέλος, απευθύνεται και ο *Μέγας αλάνθαστος ονειροκρίτης*, με την «επιστημονική» ερμηνεία χιλιάδων ονείρων, στοιχεία χειρομαντείας, αστρολογίας και άλλα «τερπνά, ωφέλιμα και διασκεδαστικά».²⁴⁰

6.6. Βιβλία πρακτικών και επαγγελματικών γνώσεων

Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, οι ελληνικής καταγωγής μετανάστες, έχοντας εγκαταλείψει την αρχική τους απασχόληση του πωλητή ή του εργάτη, δραστηριοποιούνταν ιδιαίτερα στον τομέα των υπηρεσιών, διατηρώντας ζαχαροπλαστεία, εστιατόρια και αρτοποιεία. Οι επιχειρήσεις εστίασης κάλυπταν

²³³ Ό.π., σ. 150-152

²³⁴ *Εθνικός Κήρυξ*, 1^η Ιουλίου 1923, σ. 27.

²³⁵ Ό.π., 1^η Ιανουαρίου 1923, σ. 37· Αρίσταρχος Χριστόπουλος, *Ελληνική Κοσμιότης ή Υποθήκαι περί του Ευπρεπούς Φέρεσθαι*, 2^η Έκδοση, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1907.

²³⁶ *Εθνικός Κήρυξ*, 17 Αυγούστου 1924, σ. 20.

²³⁷ Ό.π., 13 Ιανουαρίου 1924, σ. 20· 27 Ιανουαρίου 1924, σ. 21· 27 Σεπτεμβρίου 1927, σ. 6.

²³⁸ Ό.π., 17 Αυγούστου 1924, σ. 20.

²³⁹ Ό.π., 1^η Ιανουαρίου 1923, σ. 42.

²⁴⁰ Ό.π., 1^η Ιουλίου 1923, σ. 27.

ιδανικά τις ανάγκες τους, επιτρέποντας στα μέλη της οικογένειας να εργαστούν στον ίδιο χώρο και αποφέροντας γρήγορα κέρδη.²⁴¹ Στο πλαίσιο αυτό ο *Εθνικός Κήρυξ*, μεριμνώντας πάντοτε «δια την πνευματικήν ανάπτυξιν και την υλικήν πρόοδον των εν Αμερικανή ομογενών», διαθέτει μέσα από το βιβλιοπωλείο του οδηγούς μαγειρικής και ζαχαροπλαστικής όπως η *Μεγάλη Διεθνής Μαγειρική* και ο *Οδηγός του Ζαχαροπλάστου*.²⁴²

Προφέρονται επίσης διάφοροι τίτλοι πρακτικών γνώσεων, όπως *Τα Οικόσιτα Πτηνά*, *Μικρός Κτηνοτρόφος*, *Μικρός Κτηνίατρος*, *Οδηγός του Αυτοκινητιστού*, ιατρικοί οδηγοί για την οικογένεια, όπως ο *Πρόχειρος Ιατρός*, με τα ονόματα των συνηθέστερων φαρμάκων στα Αγγλικά και τα Ελληνικά, *Ο Οργανισμός του Ανθρώπινου Σώματος*, *Αι Πρώται Βοήθειαι*, *Νοσήματα και Μικρόβια*, *Η Μακροβιότης*, *Το Κλειδί της Υγείας*, ενώ δεν λείπουν και εκδόσεις οικονομικού και νομικού ενδιαφέροντος όπως *Το Εμπόριον*, *Το Κράτος του Πλούτου*, *Τα Καθήκοντα του Πολίτου*, *Στρατολογικοί Νόμοι*.²⁴³ Ο *Σύμβουλος και Πρόχειρος Δικηγόρος του Έλληнос εν Αμερική* του δικηγόρου Σεραφείμ Κανούτα, παρέχει νομικές συμβουλές και πληροφορίες, καθώς και σχέδια συμβολαίων σε Αγγλικά και Ελληνικά, με στόχο να προστατέψει τους Έλληνες μετανάστες από την εκμετάλλευση και τις αδικίες. Το πόνημά του ίδιου συγγραφέα, με τίτλο *Η Αληθής Οδός της Προόδου και της Ευτυχίας*, φιλοδοξεί να βοηθήσει τους αναγνώστες να ξεπεράσουν όσα ελαττώματα τους περιορίζουν, οδηγώντας τους στον δρόμο της προόδου και της ευτυχίας.²⁴⁴

6.7. Το Κλειδί του Έλληнос εν Αμερική

Ιδιαίτερη θέση ανάμεσα στους προσφερόμενους από το βιβλιοπωλείο του *Εθνικού Κήρυκα* τίτλους, έχει το *Κλειδί του Έλληнос εν Αμερική*, του οποίου οι δημιουργοί δεν κατονομάζονται. Πρόκειται για πρακτικό οδηγό, που απευθύνεται σε όσους ενδιαφέρονται να γνωρίσουν την ιστορία και το πολιτικό σύστημα των Ηνωμένων Πολιτειών, σε όσους επιθυμούν να τις επισκεφθούν ή να μεταναστεύσουν σε αυτές, σε όσους ενδιαφέρονται να ταξιδέψουν στο εξωτερικό ή να καλέσουν συγγενείς τους στη χώρα. Το εγχειρίδιο των 176 σελίδων, ωστόσο, το οποίο το 1928 κυκλοφορεί στη δεύτερη του έκδοσή, φιλοδοξεί κατά κύριο λόγο να αποτελέσει πολύτιμο βοήθημα

²⁴¹ Κιτροέφ, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», ό.π., σ. 154.

²⁴² *Εθνικός Κήρυξ*, 1^η Μαΐου 1921, σ. 35· 17 Αυγούστου, 1924, σ. 20.

²⁴³ Ό.π., 1^η Ιανουαρίου 1923, σ. 37· 14 Οκτωβρίου 1923, σ. 20· 27 Ιανουαρίου 1924, σ. 21· 27 Σεπτεμβρίου 1927, σ. 6.

²⁴⁴ Ό.π., 17 Αυγούστου, 1924, σ. 20.

«εις όλους τους επιθυμούντας να γίνουν αμερικανοί πολίται».²⁴⁵ Πράγματι, σε σχέση με προγενέστερα εγχειρίδια του είδους, όπως αυτό των Κανούτα και Σαββαΐδη του 1909, που εστιάζει στο υπερωκεάνιο ταξίδι, τον αμερικανικό τρόπο ζωής και τις ευκαιρίες εργασίας, το περιεχόμενο του *Κλειδιού* μαρτυρά ότι απευθύνεται περισσότερο σε όσους βρίσκονται ήδη στις ΗΠΑ και επιθυμούν να αποκτήσουν την αμερικανική υπηκοότητα, εντασσόμενο στο πλαίσιο κινητοποίησης της ελληνικής κοινότητας κατά τη δεκαετία του 1920, λόγω του ρατσισμού, των ποσοστρώσεων στη μετανάστευση και των πιέσεων για αφομοίωση.²⁴⁶

Στο πρώτο μέρος του, ο οδηγός περιλαμβάνει συνοπτική ιστορία των ΗΠΑ, το κείμενο της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας του 1776, με την ελληνική του μετάφραση, βιογραφικά στοιχεία των Αμερικανών προέδρων του παρελθόντος, καθώς και σύντομη βιογραφία του προέδρου Κούλιτζ, ο οποίος θήτευε κατά την περίοδο της έκδοσης. Ακολουθεί το Σύνταγμα των ΗΠΑ, με τις τροποποιήσεις και τις νεώτερες προσθήκες του, στο πρωτότυπο και μεταφρασμένο, αλλά και το *Πιστεύω του Αμερικανού* (*The American's Creed*) του Ουίλιαμ Τάϊλερ Πέϊτζ.²⁴⁷ Σημαντική για την επίτευξη των στόχων του οδηγού είναι η περιγραφή των κυριότερων διατάξεων του αμερικανικού Μεταναστευτικού Νόμου του 1924, ο οποίος έθετε ποσοστώσεις στις άδειες εισόδου στη χώρα, με μοναδικές εξαιρέσεις τους συζύγους και τα ανήλικα τέκνα των Αμερικανών πολιτών, τους κληρικούς, τους πανεπιστημιακούς και τους «καλής πίστεως» σπουδαστές. Στη συγκεκριμένη ενότητα περιγράφονται επίσης οι απαραίτητες διατυπώσεις για όσους σκοπεύουν να ταξιδέψουν στις ΗΠΑ, καθώς και οι διαδικασίες πρόσκλησης συγγενών και έκδοσης πιστοποιητικών επιστροφής για όσους έπρεπε να απουσιάσουν προσωρινά στο εξωτερικό.²⁴⁸

Στον πυρήνα του οδηγού, βρίσκονται οι διατάξεις του αμερικανικού νόμου «Περί Πολιτογραφήσεως». Από τη στιγμή που για την πολιτογράφιση όσων εισήλθαν στις ΗΠΑ μετά την 29^η Ιουνίου 1906, ήταν απαραίτητη η κατοχή πιστοποιητικού εισόδου στη χώρα, περιγράφεται η διαδικασία έκδοσής του, ενώ δίνονται πληροφορίες σχετικά με τα υπόλοιπα έγγραφα προς κατάθεση ενώπιον των αρμόδιων δικαστηρίων, τους απαιτούμενους μάρτυρες και κυρίως τις προφορικές

²⁴⁵ *Το κλειδί του Έλληνα εν Αμερική* [χ.σ.], 2η Έκδοση, Νέα Υόρκη, Εθνικός Κήρυξ, 1928, σ. 1, 5.

²⁴⁶ Σεραφείμ Κανούτας & Μιχαήλ Σαββαΐδης, *Οδηγός του μετανάστου εν Αμερική*, Νέα Υόρκη, Διεθνές Τυπογραφείο Αδελφών Χέλμη, 1909, σ. 9-44 · Παπαδόπουλος, ό.π., χ.σ.

²⁴⁷ *Το κλειδί του Έλληνα*, ό.π., σ. 7-64.

²⁴⁸ Ό.π., σ. 66-79.

εξετάσεις από τις οποίες έπρεπε να περάσουν οι υποψήφιοι Αμερικανοί πολίτες.²⁴⁹ Πράγματι, 20 σελίδες του οδηγού είναι αφιερωμένες στην προετοιμασία των εξετάσεων πολιτογράφησης, με τις ερωτήσεις και τις προτεινόμενες απαντήσεις στα Αγγλικά, σε αντιστοίχιση με την ελληνική τους μετάφραση. Εξετάζονται γενικές γνώσεις ιστορίας, γεωγραφίας και οικονομίας των ΗΠΑ, το αμερικανικό Σύνταγμα και η λειτουργία της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης, ενώ δεν λείπουν και ερωτήσεις εξακρίβωσης της διαγωγής του μετανάστη, όπως «είσαι αναρχικός» ή «είσαι υπέρ της πολυγαμίας». Τέλος, ο εξεταζόμενος ερωτάται τον λόγο για τον οποίο επιθυμεί να γίνει Αμερικανός πολίτης. «Διότι αγαπώ την χώραν η οποία με υπεδέχθη και μου δίδει όλας τας ευκαιρίας να καλυτερεύσω την θέσιν μου»: η εύγλωττη απάντηση δεν άφηνε περιθώρια αμφισβήτησης σχετικά με τις αγαθές προθέσεις και την επάρκεια αμερικανικού φρονήματος των υποψηφίων.²⁵⁰

Το *Κλειδί του Έλληνα* περιλαμβάνει επίσης πληροφορίες σχετικά με την πολιτειακή οργάνωση των ΗΠΑ και τη διαδικασία έκδοσης αμερικανικού διαβατηρίου, το κείμενο των εθνικών ύμνων Ελλάδας και ΗΠΑ, αλλά και το ελληνικό Σύνταγμα του 1927.²⁵¹ Περισσότερο διδακτικός και λιγότερο ενημερωτικός είναι ο χαρακτήρας της ενότητας *Εις αληθής Αμερικανός*, με ηθικοπλαστικά γνωμικά του Βενιαμίν Φραγκλίνου, όπως «δεν υπάρχει κέρδος χωρίς κόπον» και «οικονόμει όταν δύνασαι». Στη συνέχεια, οι υποψήφιοι προς πολιτογράφηση, μαθαίνουν ότι κάθε «αληθής Αμερικανός» οφείλει να πιστεύει στην ισότητα, τη δικαιοσύνη και τη φιλανθρωπία, στην ελευθερία της θρησκείας και την αξία της εργασίας· είναι πατριώτης, δραστήριος, επιχειρηματικός και τίμιος, σέβεται τον εαυτό του, φροντίζει την οικογένειά του και αγωνίζεται προκειμένου να αποκτήσει «ιδιόκτητον οίκον».²⁵² Η έκδοση ολοκληρώνεται με τετρασέλιδο *Πρόχειρο Ιατρό*, που περιλαμβάνει σύντομες ιατρικές συμβουλές πρόληψης και αντιμετώπισης των συνηθέστερων ασθενειών και ατυχημάτων, στον οποίο το διδακτικό ύφος διατηρείται.²⁵³

---

²⁴⁹ Ό.π., σ. 80-94.

²⁵⁰ Ό.π., σ. 107-128.

²⁵¹ Ό.π., σ. 91-105, 130-168.

²⁵² Ό.π., σ. 169-170.

²⁵³ Ό.π., σ. 173-176.

Συμπεράσματα

Η διαμόρφωση της ιδεολογίας του ελληνοαμερικανισμού και η συγκρότηση της διττής ταυτότητας των Ελλήνων των ΗΠΑ, συντελέστηκε στο εχθρικό για τους μετανάστες πλαίσιο της δεκαετίας του 1920. Η ξеноφοβία και η προπαγάνδα του κινήματος υπέρ των γηγενών, τα ιδεολογήματα της ευγονικής, η ρατσιστική δράση της Κου Κλουξ Κλαν και οι πιέσεις για πολιτογράφηση και αφομοίωση, σε μία χώρα υποδοχής που παρουσιαζόταν ως πολιτισμικό χωνευτήρι, κινητοποίησαν τη νεοαναδυόμενη και επίδοξη μεσαία τάξη, στο εσωτερικό των ελληνικών κοινοτήτων. Οι δραστήριοι μεσοαστοί, κατασκεύασαν μία ελληνοαμερικανική ταυτότητα συμβατή με τις αξίες της μεσαίας τάξης των γηγενών, διαχωρίζοντας τη θέση τους από τους χαμηλότερης οικονομικής και κοινωνικής στάθμης συμπατριώτες τους, οι συνήθειες και οι συμπεριφορές των οποίων ενίσχυαν τα ξеноφοβικά και ρατσιστικά αισθήματα εναντίον του συνόλου της κοινότητας. Η άρνηση όσων νεοελληνικών πολιτισμικών χαρακτηριστικών ενοχλούσαν, η επίδειξη νομιμοφροσύνης προς τη χώρα υποδοχής και η υιοθέτηση της αρχαίας ελληνικής κληρονομιάς ως κυρίαρχο πολιτισμικό υπόβαθρο των μεταναστών, οριοθέτησαν την ελληνοαμερικανική κοινότητα, εμπλέκοντάς την -ως ισότιμο, πλέον, μέλλος- σε μια διαλεκτική σχέση, κατά πρώτον με την κυρίαρχη αγγλοσαξονική κουλτούρα και δευτερευόντως με τις υπόλοιπες εθνικές ομάδες της αμερικανικής κοινωνίας.

Με την ίδρυση της ΑΧΕΠΑ και της ΓΚΑΠΑ, στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1920, οι Ελληνοαμερικανοί αυτοπροσδιορίστηκαν ως ένα νέο συλλογικό υποκείμενο, ως αμερικανική εθνική ομάδα, με σημείο αναφοράς περισσότερο τις ΗΠΑ παρά την Ελλάδα, ενώ η ιδεολογία τους αποτελούσε ένα συνδυασμό της νομιμοφροσύνης στα πολιτικά ιδεώδη του αμερικανικού έθνους και μιας εξιδανικευμένης ελληνικότητας. Οι δύο οργανώσεις, λειτουργώντας ως φορείς αναδιαμόρφωσης των νεοελληνικών πολιτισμικών χαρακτηριστικών, ώστε να είναι απολύτως αποδεκτά από την κοινωνία υποδοχής, συνέβαλαν στην πειθάρχηση των μεταναστών στις απαιτήσεις του αμερικανικού εθνικισμού, λειτουργώντας ως ενδιάμεσος μηχανισμός ανάμεσα στο αμερικανικό κράτος και τις κοινότητες. Κατά την ίδια περίοδο, η ίδρυση της Αρχιεπισκοπής Βορείου και Νοτίου Αμερικής και η ένταξή της υπό την αιγίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, συγκρότησε τον τρίτο πόλο στο εσωτερικό της ελληνοαμερικανικής κοινότητας, διαδραματίζοντας ενοποιητικό ρόλο, έξω από ταξικές προϋποθέσεις και εντείνοντας την πεποίθηση ότι

οι Ελληνοαμερικανοί, αποτελούσαν πλέον ένα διακριτό και ανεξάρτητο τμήμα του Ελληνισμού.

Ομογενειακός θεσμός με καθοριστική συμβολή στη διαμόρφωση του ελληνοαμερικανισμού, υπήρξε και ο ελληνόφωνος Τύπος, ο οποίος διαδραμάτισε έναν πολυδιάστατο κοινωνικό ρόλο στο εσωτερικό των μεταναστευτικών κοινοτήτων. Φορέας μόρφωσης και εκπολιτισμού, διαμορφωτής ιδεολογίας και μέσο πειθάρχησης και κανονικοποίησης συμπεριφορών και αξιών, ο ελληνόφωνος Τύπος ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη θέση των Ελλήνων στις ΗΠΑ και τον τρόπο με τον οποίο θα ενσωματώνονταν στην αμερικανική κοινωνία, δίχως την απώλεια της εθνοπολιτισμικής τους ταυτότητας. Παρότι οι περισσότερες ελληνικές εφημερίδες στις ΗΠΑ αποτέλεσαν, κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, οχήματα είτε της βενιζελικής είτε της φιλοβασιλικής ιδεολογίας, ήταν πολλά περισσότερο από αυτό. Εκτός από επιχειρήσεις, που όφειλαν να επιβιώσουν οικονομικά, οι εφημερίδες ανεξάρτητα από τον πολιτικό και ιδεολογικό τους προσανατολισμό, αποτελούσαν τον σύνδεσμο ανάμεσα στους Έλληνες της Αμερικής και την πατρίδα τους, προωθώντας τη συμμετοχή των μεταναστών στα κοινωνικά και πολιτικά τεκταινόμενα, τόσο της χώρας υποδοχής, όσο και της χώρας καταγωγής. Ο ελληνόφωνος Τύπος, δεν απεικόνιζε απλά την ελληνική εμπειρία στις ΗΠΑ, αλλά τη διαμόρφωνε με τα όσα γράφονταν και υποστηρίζονταν σε αυτόν, έχοντας μία αμφίδρομη σχέση με τις μεταναστευτικές κοινότητες. Η συγκεκριμένη λειτουργία, του διαμορφωτή της κοινής γνώμης των αποδήμων, καθίσταται περισσότερο προφανής σε περιόδους κρίσης για τον Ελληνισμό, εντός ή εκτός ΗΠΑ.

Ως διαμορφωτής ιδεών αλλά και εξελίξεων, κλήθηκε να λειτουργήσει και ο *Εθνικός Κήρυξ*, κατά την κρίσιμη για την ελληνική παρουσία στις ΗΠΑ δεκαετία του 1920, θέτοντας ως προτεραιότητά του τη διατήρηση της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας και της ορθόδοξης πίστης, δίχως να αρνείται την αναγκαιότητα απόκτησης της αμερικανικής υπηκοότητας. Μέσα από τη στήλη *Η δημόσια συζήτισίς μας*, η εφημερίδα επιδίωξε να ξεπεράσει τις πολιτικές αντιδικίες του παρελθόντος και να αναλάβει ρόλο καθοδηγητή για την ενίσχυση της πολιτιστικής συνοχής της ελληνικής κοινότητας και τη βελτίωση της θέσης των Ελλήνων μεταναστών συνολικά. Δίχως να συμμερίζονται τις -ενίοτε ακραίες- θέσεις των συμμετεχόντων στη συζήτηση, οι συντάκτες της εφημερίδας κατήγγειλαν την εθνοτική περιχαράκωση, ανέδειξαν τον αρνητικό ρόλο των μη αποδεκτών από την αμερικανική

κοινωνία νεοελληνικών συνηθειών, όπως η χαρτοπαιξία και το καφέ αμάν, προειδοποίησαν για τον κίνδυνο αφομοίωσης, λόγω της απουσίας ομοψυχίας αλλά και οργάνωσης, στο εσωτερικό των ομογενειακών κοινοτήτων και υποστήριξαν την ανάγκη εκμάθησης της αγγλικής γλώσσας και ενασχόλησης με τα αμερικανικά πολιτικά πράγματα, μέσα από μικτές και όχι αμιγώς ελληνικές πολιτικές οργανώσεις.

Η εκδοτική δραστηριότητα του *Βιβλιοπωλείου του Εθνικού Κήρυκος*, κατά την ίδια περίοδο, αντανακλά τις προτεραιότητες που έθεταν οι συντάκτες του εντύπου, στις πιεστικές συνθήκες της εποχής. Η σημασία της διατήρησης της ιδιαίτερης εθνοπολιτισμικής ταυτότητας, επιβεβαιώνεται από τη θέση που έχουν στους καταλόγους τα διδακτικά βιβλία για τα κοινοτικά σχολεία, αλλά και τα βιβλία ελληνικής ιστορίας και ορθόδοξης θεολογίας. Αντίστοιχα, η σημασία της γνώσης και χρήσης της αγγλικής γλώσσας, απαραίτητη προϋπόθεση για την πολιτογράφηση και την ενσωμάτωση στην αμερικανική κοινωνία, διαφαίνεται στη μεγάλη προσφορά σχετικών τίτλων. Οι προσφερόμενοι τίτλοι πρακτικών και επαγγελματικών γνώσεων, επιδίωκαν να στηρίξουν τους Έλληνες στα επιχειρηματικά τους βήματα και γενικότερα να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο, ενώ η παρουσία στους καταλόγους βιβλίων που προετοίμαζαν το γυναικείο αναγνωστικό κοινό για τη μητρότητα και τη διαχείριση του νοικοκυριού, επιβεβαιώνει το γεγονός ότι για πολλούς ομοεθνείς, η εγκατάσταση στις ΗΠΑ θεωρούνταν πλέον μόνιμη. Τέλος, με τον μεταναστευτικό οδηγό *Το Κλειδί του Έλληνας εν Αμερική*, ο οποίος αποτελούσε ουσιαστικά οδηγό πολιτογράφησης, το βιβλιοπωλείο του *Εθνικού Κήρυκος* στόχευε να οδηγήσει τους υποψήφιους μετανάστες στην «οδό της προόδου και της επιτυχίας», μέσα από τη γνώση της ιστορίας, των θεσμών, των αξιών και της νομοθεσίας της χώρας υποδοχής, αλλά και των ερωτήσεων της εξέτασης πολιτογράφησης, που θα τους καθιστούσε πλέον Αμερικανούς πολίτες ελληνικής καταγωγής.

Η ενσωμάτωση των Ελλήνων μεταναστών στην αμερικανική κοινωνία, δεν ακολούθησε γραμμική πορεία. Στις αρχές του 20ου αιώνα, δεν ήταν λίγοι οι κοινωνικοί επιστήμονες των ΗΠΑ, που υποστήριζαν ότι η περιθωριακή αυτή εθνοτική ομάδα, που χαρακτηριζόταν από εσωστρέφεια, οπισθοδρομικές αντιλήψεις, θρησκευτική ετερότητα και παραβατική συμπεριφορά, θα ήταν αδύνατον να ενσωματωθεί. Η επιτυχημένη ένταξή της και η συγκρότηση της ιδεολογίας και της ταυτότητας της, κατά τη δεκαετία του 1920, συνιστούν παράδειγμα ενσωμάτωσης μίας κοινότητας μεταναστών, της οποίας το πολιτισμικό υπόβαθρο θεωρείται αρχικά

ασύμβατο με αυτό της χώρας υποδοχής. Με τον ίδιο τρόπο, η υπέρβαση της πολιτικής αντιπαράθεσης η οποία καθόρισε την ίδρυσή του, από ένα έντυπο όπως ο *Εθνικός Κήρυξ* της δεκαετίας του 1920, προκειμένου να συμβάλλει στη διαμόρφωση της ελληνοαμερικανικής ιδεολογίας και ταυτότητας, αποτελούν παράδειγμα της πολυεπίπεδης λειτουργίας του εθνοτικού Τύπου, ως οργανωτή ιδεολογίας, φορέα εκπολιτισμού και κανονικοποίησης στάσεων και αξιών, στο κοινωνικό πλαίσιο της χώρας υποδοχής.

Πηγές και βιβλιογραφία

α) Πρωτογενείς Πηγές

Ατλαντίς, Νέα Υόρκη, 23 Ιανουαρίου 1916.

Ατλαντίς, Νέα Υόρκη, 25 Ιανουαρίου 1916.

Ατλαντίς, Νέα Υόρκη, 16 Μαΐου 1919.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 1^η Ιανουαρίου 1916.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 25 Ιανουαρίου 1916.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 1^η Μαΐου 1921.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 27 Δεκεμβρίου 1922.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 1^η Ιανουαρίου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 26 Μαρτίου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 26 Μαΐου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 2 Ιουνίου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 7 Ιουνίου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 1^η Ιουλίου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 19 Ιουλίου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 20 Αυγούστου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 23 Αυγούστου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 26 Σεπτεμβρίου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 1^η Οκτωβρίου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 14 Οκτωβρίου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 18 Οκτωβρίου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 19 Νοεμβρίου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 20 Νοεμβρίου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 21 Νοεμβρίου 1923.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 13 Ιανουαρίου 1924.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 27 Ιανουαρίου 1924.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 6 Απριλίου 1924.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 21 Ιουλίου 1924.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 11 Αυγούστου 1924.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 17 Αυγούστου 1924.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 12 Οκτωβρίου 1924.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 23 Νοεμβρίου 1924.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 27 Σεπτεμβρίου 1927.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 22 Απριλίου 1928.

Εθνικός Κήρυξ, Νέα Υόρκη, 1^η Ιανουαρίου 1929.

Όλα τα φύλλα ανακτήθηκαν από την Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων:

https://library.parliament.gr/Portals/6/doc/microfilms_2024_03.pdf

Ιωακείμ, Επίσκοπος Βοστώνης, *Οι κίνδυνοι του εν Αμερική Ελληνισμού και τα μέσα της διασώσεως αυτού: Δύο μελέται αναδημοσιευμένοι εκ του «Εθνικού Κήρυκος» της Ν. Υόρκης*, Βοστώνη, Ιερατικός Σύνδεσμος Επισκοπής Βοστώνης, 1926. Διαθέσιμο στο: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/3/8/c> (Ανακτήθηκε 16/2/2023).

Κανούτας, Σεραφεΐμ & Σαββαΐδης, Μιχαήλ, *Οδηγός του μετανάστου εν Αμερική*, Νέα Υόρκη, Διεθνές Τυπογραφείον Αδελφών Χέλμη, 1909. Διαθέσιμο στο: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/7/6/9/> (Ανακτήθηκε 5/2/2024).

Το κλειδί του Έλληνα εν Αμερική [χ.σ.], 2η Έκδοση, Νέα Υόρκη, Εθνικός Κήρυξ, 1928.

Abbott, Grace, «A Study of the Greeks in Chicago», *American Journal of Sociology*, 15/3 (November 1909), σσ. 379–393. Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/2762517> (Ανακτήθηκε στις 6/6/2025).

Bourne, Randolph, «Trans-national America», *The Atlantic Monthly*, July 1916, σσ. 86-97. Διαθέσιμο στο: <https://cdn.theatlantic.com/media/archives> (Ανακτήθηκε 7/6/2025).

Dillingham, William, *Dictionary of Races or Peoples: Reports of the Immigration Commission*, Vol. 5, Washington DC, US Government Printing Office, 1911. Διαθέσιμο στο: <https://archive.org/details/reportsimmigrat02croxgoog> (Ανακτήθηκε στις 14/8/2023).

Fairchild, Henry Pratt, *The melting-pot mistake*, Boston, Little Brown and Company, 1926. Διαθέσιμο στο: <https://archive.org/details/meltingpotmistak0000fair> (Ανακτήθηκε 6/6/2025).

Park, Robert & Burgess, Ernest, *Introduction to the science of sociology*, Chicago, University of Chicago Press, 1921. Διαθέσιμο στο: https://www.gutenberg.org/files/28496/28496-h/28496-h.htm#Page_507 (Ανακτήθηκε 7/6/2025).

β) Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Ανδρεάδης, Ανδρέας (επιμ), *Η ελληνική μετανάστευσις: Μελέται των δευτεροετών φοιτητών του Φροντιστηρίου Δημόσιας Διοίκησης και Στατιστικής*, Αθήνα, Τυπογραφείο Παναγ. Πετράκου, 1917. Διαθέσιμο στο: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/7/1/d/metadata-219-0000012.tkl> (Ανακτήθηκε 20/4/2024)

Βαλαώρας, Βασίλειος, *Ο Ελληνισμός των Ηνωμένων Πολιτειών*, Αθήνα, Τυπογραφείο Παρασκευά Λεωνή, 1937. Διαθέσιμο στο: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/d/0/3/metadata-335-0000007.tkl> (Ανακτήθηκε 30/1/2024).

Καρδάσης, Βασίλης & Χαρλαύτη, Τζελίνα, «Αναζητώντας τις χώρες της Επαγγελίας: ο απόδημος Ελληνισμός από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο», στο: *Οι Έλληνες στη διασπορά: 15ος – 21ος αι.*, επιμ. Ι. Κ. Χασιώτης, Ο. Κατσιαρδή-Hering, & Ε. Α. Αμπατζή, Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 2006, σσ. 53-73. Διαθέσιμο στο: <https://www.hellenicparliament.gr> (Ανακτήθηκε 12/2/2023).

Καρπόζηλος, Κωστής, *Ελληνοαμερικανοί εργάτες, κομμουνιστικό κίνημα και συνδικάτα (1900-1950): Αναζητώντας τον εργατικό εξαμερικανισμό στα χρόνια της Μεγάλης Ύφεσης*, Διδακτορική διατριβή, Ρέθυμνο, Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2010. Διαθέσιμο στο: <https://elocus.lib.uoc.gr/dlib/6/4/5/attached-metadata-dlib-61d95cb552a661007f3960b0d42fde> (Ανακτήθηκε 8/7/2024).

Κιτροέφ, Αλέξανδρος, «Η υπερατλαντική μετανάστευση», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα: Οι Απαρχές 1900-1922*, τ. Α', Μέρος Ι^ο, επιμ. Χ. Χατζιωσήφ, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 1999, σσ.123-171.

Κιτροέφ, Αλέξανδρος, «Εμπορικές παροικίες και μετανάστες», στο: *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα: Ο Μεσολόλεμος 1922-1940*, τ. Β', Μέρος Ι^ο, επιμ. Χ. Χατζιωσήφ, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2002, σσ. 361-391.

Κιτροέφ, Αλέξανδρος, «Η Νέα διασπορά: Α. Η Μετανάστευση στις ΗΠΑ», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000*, τ. 5: *Τα χρόνια της σταθερότητας, 1871-1909*, επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα /ΔΟΛ, 2003, σσ. 365-372.

- Κιτροέφ, Αλέξανδρος, «Οι Έλληνες στις ΗΠΑ 1909-1922», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, τόμος 6: Η Εθνική ολοκλήρωση, 1909-1922*, επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα/ΔΟΛ, 2003, σσ. 323-332.
- Κιτροέφ, Αλέξανδρος, «Οι Έλληνες στις ΗΠΑ 1922-1940», στο: *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770-2000, τόμος 7: Ο Μεσοπόλεμος, 1922-1940. Από την αβασίλευτη δημοκρατία στη δικτατορία της 4ης Αυγούστου*, επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σσ. 351-360.
- Κιτροέφ, Αλέξανδρος, «Ο Τύπος ως πηγή για την ιστορία των Ελλήνων στις ΗΠΑ», στο: *Ο Ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα: Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002, επιμ. Λ. Δρούλια, Αθήνα, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2005, σσ. 371-379. Διαθέσιμο στο: <https://helios-eie.ekt.gr/EIE/handle/10442/> (Ανακτήθηκε 19/2/2023).
- Κιτροέφ, Αλέξανδρος, «Ο Πέτρος Τατάνης, ο Εθνικός Κήρυξ και ο Βενιζελισμός στις Ηνωμένες Πολιτείες», *Εθνικός Κήρυξ-Περιοδικό*, 2 & 3 Απριλίου 2022, σσ. 18-20. Διαθέσιμο στο: https://www.ekirikas.com/special_issues (Ανακτήθηκε 11/2/2023).
- Κολόμβος, Αλέξανδρος, «Η πρώτη εβδομάδα κυκλοφορίας του Εθνικού Κήρυκα», *Εθνικός Κήρυξ*, 2 Απριλίου 2015, σσ. 12-13. Διαθέσιμο στο: <https://thenationalherald.pressreader.com/the-national-herald-greek/latest> (Ανακτήθηκε 20/2/2025).
- Κουτσοπανάγου, Γιούλα, «Η συγχρονία και η διαχρονία στη συγκριτική προσέγγιση της μελέτης του εξω-ελλαδικού Τύπου και η τεκμηριωτική του αξία για την ιστορία της ελληνικής διασποράς», στο: *Ο Ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα: Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις*, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002, επιμ. Λ. Δρούλια, Αθήνα, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2005, σσ. 357-369. Διαθέσιμο στο: <https://helios-eie.ekt.gr/EIE/handle/10442/14015> (Ανακτήθηκε 19/2/2023).
- Κρίκος, Αλέξανδρος, *Η θέσις του Ελληνισμού εν Αμερική: Ελληνισμός- αμερικανική κοινωνία-κατεύθυνσεις αυτού*, Αθήνα, Τυπογραφείο Αδελφών Μπλαζουδάκη, 1915. Διαθέσιμο στο: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/a/b/6/metadata-26-0000043.tkl> (Ανακτήθηκε 20/4/2024).
- Λαλιώτου, Ιωάννα, «Η αμερικανική ήπειρος», στο: *Οι Έλληνες στη διασπορά: 15ος - 21ος αι.*, επιμ. Ι. Κ. Χασιώτης, Ο. Κατσιαρδή-Hering, & Ε. Α. Αμπατζή, Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 2006, σσ. 275-281. Διαθέσιμο στο: <https://www.hellenicparliament.gr/onlinePublishing/APD/index.htm> (Ανακτήθηκε 12/2/2023).

- Λαλιώτου, Ιωάννα, *Διασχίζοντας τον Ατλαντικό: η ελληνική μετανάστευση στις ΗΠΑ κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα*, μετ. Π. Μαρκέτου, Αθήνα, Πόλις, 2006.
- Λυκούδης, Εμμανουήλ, *Οι μετανάσται*, Νέα Υόρκη, Εκδοτικός Οίκος “Πρόσκοπος”, 1919. Διαθέσιμο στο: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/f/9/3/metadata-454-0000024.tkl> (Ανακτήθηκε 15/5/2024).
- Μαλαφούρης, Μπάμπης, *Έλληνες της Αμερικής 1528-1948*, Νέα Υόρκη, Goldman Isaac, 1948.
- Παπαδόπουλος, Γιάννης, «Κράτος, σύλλογοι, Εκκλησία: Απόπειρες ελέγχου των ελληνικών μεταναστών στις ΗΠΑ στις αρχές του 20ού αιώνα», στο: *Το Έθνος Πέραν των Συνόρων: «Ομογενειακές» Πολιτικές του Ελληνικού Κράτους*, επιμ. Λ. Βεντούρα & Λ. Μπαλτσιώτης, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2013, σσ. 219-252. Διαθέσιμο στο: <https://www.researchgate.net/profile/Yannis-Papadopoulos-3/> (Ανακτήθηκε 12/3/2023).
- Παπαδόπουλος, Γιάννης. (2014), «Απόπειρες ορισμού μιας αμερικανικής ελληνικότητας ως αντίδραση στο ξενοφοβικό κλίμα στις ΗΠΑ μετά το τέλος του Α' Παγκόσμιου Πολέμου», στο: *Ξένοι μετανάστες στην Ελλάδα: Πληγή ή πρόοδος;*, Πρακτικά Συμποσίου Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 10-11 Δεκεμβρίου 2010, Αθήνα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 2014, χ.σ. Διαθέσιμο στο: <https://www.researchgate.net/profile/Yannis-Papadopoulos-3> (Ανακτήθηκε 12/3/2023).
- Πισσαλίδης, Βύρων, «Ελληνικός ομογενειακός τύπος-MME και διαπολιτισμική επικοινωνία: Η περίπτωση της Νέας Υόρκης», στο: *Ιστορία της Νεοελληνικής Διασποράς: Έρευνα και Διδασκαλία*, Πρακτικά Συνεδρίου, Ρέθυμνο 4-6 Ιουλίου 2003, τ. Β', επιμ. Μ. Δαμανάκης, Β. Καρδάσης, Θ. Μιχελακάκη, & Α. Χουρδάκης, Ρέθυμνο, Πανεπιστήμιο Κρήτης/ΕΔΙΑΜΜΕ, 2004, σσ. 164-171. Διαθέσιμο στο: <http://www.ediamme.edc.uoc.gr/diaspora/> (Ανακτήθηκε 15/2/2023).
- Τουργέλη, Γιώτα, *Οι Μπούκληδες: Έλληνες μετανάστες στην Αμερική και μετασχηματισμοί στις κοινότητες καταγωγής, 1890-1940*, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.openbook.gr/oi-mproyklides/> (Ανακτήθηκε στις 12/2/2023).
- Τουρνάκης, Ιωάννης, *Μετανάστευσις και μεταναστευτική πολιτική εν Ελλάδι*, Αθήνα, [χ.ε.], 1923. Διαθέσιμο στο: <https://pyxida.aueb.gr/items/7411ecf5-c77b-4b8a-b945-a1f556367ca2/full> (Ανακτήθηκε 15/3/2025).
- Χασιώτης, Ιωάννης, *Επισκόπηση της ιστορίας της νεοελληνικής Διασποράς*, Αθήνα, Βάνιας, 1993.

Χασιώτης, Ιωάννης, «Εισαγωγή», στο: *Οι Έλληνες στη διασπορά: 15ος – 21ος αι.*, επιμ. Ι. Κ. Χασιώτης, Ο. Κατσιαρδή-Hering, & Ε. Α. Αμπατζή, Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 2006, σσ. 53-73. Διαθέσιμο στο: <https://www.hellenicparliament.gr/onlinePublishing/APD/3-91.pdf> (Ανακτήθηκε 12/1/2023).

Χριστόπουλος, Αρίσταρχος, *Ελληνική Κοσμιότης ή Υποθήκαι περί του Ευπρεπούς Φέρεσθαι*, 2^η Έκδοση, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1907. Διαθέσιμο στο: <https://digital.lib.auth.gr/record/131681/files/1.pdf> (Ανακτήθηκε 12/11/2024).

γ) Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Anagnostou, Yiorgos, «Model Americans, Quintessential Greeks: Ethnic Success and Assimilation in Diaspora», *Diaspora*, 12/3 (Winter 2003), σσ. 279–327. Διαθέσιμο στο: <https://www.researchgate.net/publication/236809986> (Ανακτήθηκε 11/4/2023).

Anagnostou, Yiorgos, «Forget the Past, Remember the Ancestors! Modernity, “Whiteness,” American Hellenism, and the Politics of Memory in Early Greek America», *Journal of Modern Greek Studies*, 22/1, (January 2004), σσ. 25-71. Διαθέσιμο στο: <https://www.researchgate.net/publication/289056538> (Ανακτήθηκε 14/3/2023).

Athens, Lonnie, «Greek Americanism, "New Greece," and Greek Orthodoxy», *Migration World Magazine*, 24/3 (May-June 1996), σσ. 31-35. Διαθέσιμο στο: <https://link.gale.com/apps/doc/A18580472/> (Ανακτήθηκε 14/2/2023).

Brown, Susan, & Bean, Frank, «Assimilation Models, Old and New: Explaining a Long-Term Process», *The Online Journal of the Migration Policy Institute*, 1/10/2006, <https://www.migrationpolicy.org/article/assimilation-models-old-and-new-explaining-long-term-process> (Ανακτήθηκε 6/6/2025).

Georgakas, Dan, «The Greeks in America», *The Journal of the Hellenic Diaspora*, 14/1 (1987), σσ. 5-54. Διαθέσιμο στο: <https://scholarship.tricolib/> (Ανακτήθηκε 10/2/2023).

Georgakas, Dan, *Greek America at work*, Queens NY, Labor Resource Center of Queens College, 1992.

Georgakas, Dan, «On Being Greek in America: Identities», *Journal of Modern Hellenism*, Vol. 29 (2012-2013) Harry J. Psomiades In Memoriam, σσ. 45-65. Διαθέσιμο στο: <https://journals.sfu.ca/jmh/index.php/jmh/article/view/278> (Ανακτήθηκε 11/3/2023).

Kaliambou, Maria, «The First Schoolbooks for Greek American Children», στο: *Educating Greek Americans. Historical Perspectives and Contemporary*

- Pathways*, επιμ. F. Soumakis & T. Zervas, New York, Palgrave-Macmillan, 2020, σσ. 41-70. Διαθέσιμο στο: <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/campuspress.yale.edu/dist/d/2354/files/2020/08/Kaliambou> (Ανακτήθηκε 4/7/2024).
- Kitroeff, Alexander, «Greek-American Ethnicity, 1919-1939», στο: *To Ελληνικόν: Studies in honor of Speros Vryonis Jr. Vol. II*, επιμ. J. Stanojevich Allen et al, New York, Ariside D. Caratzas, 1993, σσ. 353-371. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/967735/Greek_American_Ethnicity_1919_1939?auto=download (Ανακτήθηκε 8/3/2023).
- Kitroeff, Alexander, «The Transformation of the Greek American Press: The National Herald 1915-1939», *Études helléniques / Hellenic Studies*, 23/2 (Autumn 2015), σσ. 125-138. Διαθέσιμο στο: <https://ejournals.lib.uoc.gr/index.php> (Ανακτήθηκε 10/3/2023).
- Kopan, Andrew, «The Greek Press», στο: *The Ethnic Press in the United States*, επιμ. S.M. Miller, Westport CT, Greenwood Press, 1987, σσ. 161-176.
- Leber, George, *The history of the order of AHEPA 1922-1972. Including the Greeks in the New World, and Immigration to the United States*, Washington DC, The order of AHEPA, 1972. Διαθέσιμο στο: <https://ahepa.org/wp-content/uploads/2019/02/AHEPA%20History> (Ανακτήθηκε 15/2/2023).
- Moskos, Charles, *Greek Americans: Struggle and Success*, Second Edition, New Brunswick & London, Transaction Publishers, 1989.
- Papacosma, Victor, «The Greek Press in America», *Journal of the Hellenic Diaspora*, 5/4 (Winter 1979), σσ. 45-61. Διαθέσιμο στο: <https://scholarship.tricolib.brynmawr.edu> (Ανακτήθηκε 31/3/2023).
- Papadopoulos, Yannis, «The Role of Nationalism, Ethnicity, and Class in Shaping Greek American Identity, 1890–1927: A Historical Analysis», στο: *Identity and Participation in Culturally Diverse Societies: A Multidisciplinary Perspective*, επιμ. Assaad Azzi et al, Chichester & Malden MA, Wiley-Blackwell, 2010. Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/1098815/> (Ανακτήθηκε στις 8/6/2025).
- Papanikolas, Helen, *A Greek Odyssey in the American West*, Lincoln/London, University of Nebraska Press/Bison Books, 1997.
- Pasadeos, Yorgo, «The Greek-American Press: A 90-Year Compendium», *Journalism Quarterly*, 62/1 (March 1985), σσ. 140–144. Διαθέσιμο στο: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/107769908506200124> (Ανακτήθηκε 20/3/2025).

Saloutos, Theodore, *They Remember America: The Story of the Repatriated Greek-Americans*. Berkeley, University of California Press, 1956.

Saloutos, Theodore, *The Greeks in the United States*, Cambridge, Harvard University Press, 1964.

Smith, David Michael, «The American melting pot: A national myth in public and popular discourse», *National Identities*, 14/4 (December 2012), σσ. 387-402. Διαθέσιμο στο: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14608944> (Ανακτήθηκε 8/6/2025).

Stubos, George, «The Greek-Americans Voice: From an Ethnic to a Political Definition», *Études helléniques / Hellenic Studies*, 6/1 (Spring 1998), σσ. 25-36. Διαθέσιμο στο: <https://ejournals.lib.uoc.gr/hellst/article/view/1378> (Ανακτήθηκε 15/2/2023).

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.